

પૂર્વભવ(૧)

મહાબલ રાજાનો ભવ અને જૈનધર્મના સંસ્કાર

ભગવાન શ્રી આદિનાથ તીર્થંકરને નમસ્કાર કરીને તેમના દશ અવતારનું પવિત્ર જીવનચરિત્ર શરૂ થાય છે. અનાદિ સ્વયંસિદ્ધ એવા આ લોકની વચ્ચે મધ્યલોક છે; અસંખ્યાત દ્વીપ—સમુદ્રોથી શોભાયમાન આ મધ્યલોકમાં વચ્ચે જંબુદ્વીપ છે, અને જંબુદ્વીપની વચમાં મેરુ પર્વત શોભે છે.

મેરુપર્વતની પૂર્વે અને પશ્ચિમે 'વિદેહદેશ' છે; ત્યાંથી મુનિવરો કર્મરૂપી મેલનો નાશ કરીને હંમેશા વિદેહ (—દેહરહિત—સિદ્ધ) થયા કરે છે તેથી તેનું 'વિદેહ' નામ સાર્થક છે. આ વિદેહદેશોમાં તીર્થંકરદેવ સદાય વિદ્યમાન હોય છે, તેથી ત્યાં જૈનધર્મ સદાય વર્તે છે.

આવા પશ્ચિમ—વિદેહની એક અલંકાપુરી નામની નગરીમાં અતિબલ નામના વિદ્યાધર રાજા હતા. એક દિવસ વૈરાગ્ય થતાં, પોતાના પુત્ર મહાબલને રાજ્ય સોંપીને તેણે જિનદીક્ષા ધારણ કરી.

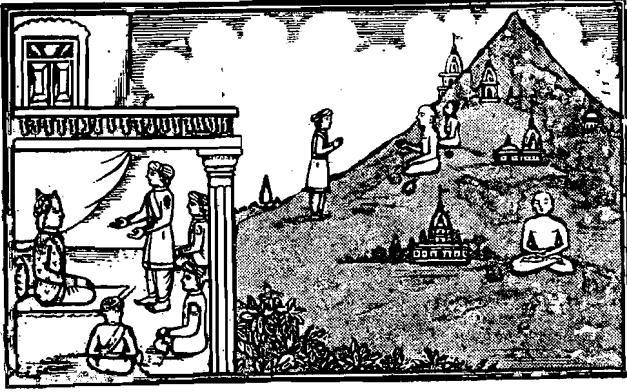
આ 'મહાબલ' તે જ આપણા ચરિત્રનાયક જ્ઞાનમહેવનો શુભ.

રાજા મહાબલને ચાર મંત્રીઓ હતા—મહામતિ, સંભિત્રમતિ, શતમતિ અને સ્વયંબુદ્ધ. તેમાંથી સ્વયંબુદ્ધમંત્રી શુદ્ધ સમ્યગ્દષ્ટિ હતા, ને બાકીના ત્રણે મંત્રીઓ મિથ્યાદષ્ટિ હતા.

એક દિવસે મહાબલ રાજાના જન્મદિવસની ઉત્સવ થઈ રહ્યો હતો. તે વખતે સભામંડપમાં રાજાને અતિશય પ્રસન્ન દેખીને મહાબુદ્ધિમાન સ્વયંબુદ્ધમંત્રીએ તેને જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપ્યો અને કહ્યું કે 'હે રાજન્! આ રાજલક્ષ્મી વગેરે વૈભવ તો કેવળ પૂર્વપુણ્યનું ફળ છે; આ ભવ અને પરભવમાં આત્માના હિતને અર્થે તમે જૈનધર્મનું સેવન કરો.'

સ્વયંબુદ્ધમંત્રીની એ વાત સાંભળીને બીજા ત્રણ મિથ્યાદષ્ટિ મંત્રીઓમાંથી એકે કહ્યું કે પરલોક વગેરે કાંઈ છે જ નહિ; બીજાએ કહ્યું કે આત્મા સ્વતંત્ર તત્ત્વ જ નથી, એ તો સંયોગી ક્ષણિક વસ્તુ છે; અને ત્રીજાએ કહ્યું કે આખું જગત્ શૂન્યરૂપ છે, આત્મા વગેરે કાંઈ છે જ નહીં.

પરંતુ સ્વયંબુદ્ધમંત્રીએ અનેક યુક્તિ અને દષ્ટાંતો દ્વારા આત્માનું અસ્તિત્વ, પરલોકનું અસ્તિત્વ, આત્માના ભલા-બૂરા ભાવોનું ફળ વગેરે સિદ્ધ કરી દીધું; અને એ રીતે જૈનધર્મનો અતિશય મહિમા પ્રસિદ્ધ કર્યો.

સ્વયંબુદ્ધના યુક્તિપૂર્ણ વચનોથી સમસ્ત સભાસદોને એ વિશ્વાસ થઈ ગયો કે આ જૈનધર્મ જ વાસ્તવિક છે. આથી સભાજનોએ તેમજ મહાબલ રાજાએ પણ પ્રસન્ન થઈને સ્વયંબુદ્ધમંત્રીની પ્રશંસા કરી.

એકવાર તે સ્વયંબુદ્ધ મંત્રી મેરુપર્વતની યાત્રા કરવા ગયો; ત્યાં શાશ્વત જિનમંદિરો દેખીને તેને ઘણો આનંદ થયો, અને તેમાં બિરાજમાન રત્નમય જિનબિંબોને નમસ્કાર કરીને પૂજા કરી; પછી થોડીવાર ત્યાં બેસીને

આત્મગુણોનું ચિંતન કરતો હતો. એવામાં ત્યાં બે મુનિવરો આવ્યા. તેઓ યુગન્ધર તીર્થંકરના સમવસરણમાંથી આવ્યા હતા. મંત્રીએ અતિશય ભક્તિથી પ્રણામ કરીને પૂછ્યું: “હે ભગવાન! આપ અવધિજ્ઞાનરૂપી નેત્રવડે જગતને જાણનારા છો તેથી હું મારા મનની વાત આપને પૂછું છું. હે સ્વામી! મારા રાજા મહાબલ ભવ્ય છે કે અભવ્ય? જિનેન્દ્રદેવે કહેલા સત્યમાર્ગનું સમ્યક્શ્રદ્ધાન તે કરશે કે નહીં? એ વાત કૃપા કરીને કહો.”

મંત્રીએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું ત્યારે આદિત્યગતિ નામના અવધિજ્ઞાની મુનિરાજે કહ્યું: “હે ભવ્ય! તારો રાજા ભવ્ય જ છે, અને તે જૈનધર્મની શ્રદ્ધા કરશે; એટલું જ નહિ, દસમા ભવે તે તીર્થંકરપદ પામશે; આ જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્રની હવેની ચોવીસીમાં તે ઋષભદેવ નામના પહેલા તીર્થંકર થશે.”

વળી હે મંત્રી! તેના પૂર્વભવની વાત પણ સાંભળો: “આ રાજા મહાબલે પૂર્વભવમાં ભોગોની ઈચ્છાની સાથે સાથે ધર્મનાં બીજ રોપ્યાં હતા. પૂર્વભવમાં તે વિદેહક્ષેત્રમાં જયવર્મા નામનો રાજપુત્ર હતો; શ્રીવર્મા તેનો નાનો ભાઈ હતો; તે શ્રીવર્મા લોકોમાં અતિશય પ્રિય હતો, તેથી રાજાએ તેને રાજ્ય સોંપ્યું ને જયવર્મા મોટો હોવા છતાં તેની ઉપેક્ષા કરી. આથી જયવર્મા એકદમ વિરક્ત થયો, ને પોતાના ભાગ્યની નિંદા કરતો થકો સ્વયંપ્રભુગુરુ પાસે દીક્ષા લઈને તપ કરવા લાગ્યો. એક વાર વિદ્યાધરની વિભૂતિ દેખીને તેણે એવું નિદાન કર્યું કે મને પણ આવતા ભવમાં વિદ્યાધરનો આવો મહાન વૈભવ પ્રાપ્ત હો. તે આવો વિચાર કરતો હતો એવામાં એક ભયંકર સર્પ તેને કરડ્યો, ને ભોગની ઈચ્છાપૂર્વક મરીને તે આ મહાબલવિદ્યાધર થયો છે. પૂર્વના સંસ્કારને લીધે તે હજી સુધી ભોગોમાં આસક્ત રહ્યો છે. પરંતુ હે મંત્રી! હવે તારો ઉપદેશ સાંભળીને તુરત જ તે ભોગોથી વિરક્ત થશે.”

“વળી હે મંત્રી! સાંભળ! આજે જ તારા રાજાએ બે સ્વપ્નો જોયાં છે; પહેલાં સ્વપ્નમાં તેણે એમ જોયું છે કે ત્રણ દુષ્ટ મંત્રીઓએ બળાત્કારપૂર્વક તેને ભારે ક્રીડમાં ફસાવી દીધો છે. પણ તું તેને ક્રીડામાંથી બહાર કાઢે છે ને સિંહાસન ઉપર બેસાડીને તેનો અભિષેક કરે છે. તથા બીજા સ્વપ્નમાં તે રાજાએ અગ્નિની તીવ્ર જ્યોતને ક્ષણેક્ષણે ક્ષીણ થતી દેખી છે. આ બંને સ્વપ્નો દેખીને તે રાજા તારી પ્રતિક્ષા કરી રહ્યો છે. પોતે કાંઈ પૂછ્યા પહેલાં જ તારા મુખેથી બન્ને સ્વપ્નો અને તેનું ફળ સાંભળીને તે રાજાને વિસ્મય થશે, અને તે નિઃસંદેહપણે તારાં વચનોનો સ્વીકાર કરીને

જૈનધર્મમાં અતિશય પ્રેમ કરશે. તેણે જે પહેલું સ્વપ્ન દેખ્યું છે. તે તેના આગામી ભવની સ્વર્ગની વિભૂતિનું સૂચક છે; અને બીજું સ્વપ્ન એમ સૂચવે છે કે હવે તેનું આયુષ્ય એક મહિનાનું જ બાકી રહ્યું છે. માટે હે ભદ્ર! તેના કલ્યાણ માટે તું શીઘ્ર પ્રયત્ન કર."—આ પ્રમાણે કહી, સ્વયંબુદ્ધમંત્રીને આશીર્વાદ દઈને તે બંને મુનિવરો આકાશમાર્ગે વિહાર કરી ગયા.

મુનિવરોના વચન સાંભળીને સ્વયંબુદ્ધમંત્રી તત્કાળ મહાબલરાજા પાસે આવ્યો; રાજા સ્વપ્નોની જ ચિંતામાં હતો, ત્યાં મંત્રીએ તેને તેનાં બંને સ્વપ્ન તેમજ તેનાં ફળની વાત કહી સંભળાવી; અને જિનધર્મના સેવનનો ઉપદેશ આપ્યો કે હે રાજા! જિનેન્દ્રદેવનો કહેલો ધર્મ જ સમસ્ત દુઃખોની પરંપરાનો છેદનાર છે, માટે તેમાં જ તમારી બુદ્ધિ જોડો ને તેનું પાલન કરો; કેમકે હવે તમારું આયુષ્ય માત્ર એક માસ જ બાકી છે.

સ્વયંબુદ્ધમંત્રીની વાત સાંભળીને રાજાને આશ્ચર્ય થયું; અને પોતાનું એક જ માસનું આયુષ્ય જાણીને તે બુદ્ધિવાન રાજાએ ધર્મભાવનામાં પોતાનું ચિત્ત લગાવ્યું. રાજ્ય છોડીને તે સિદ્ધકૂટ-ચૈત્યાલયમાં પહોંચ્યો અને ત્યાં સિદ્ધપ્રતિમાઓનું પૂજન કરીને સંન્યાસ ધારણ કર્યો; સ્વયંબુદ્ધમંત્રીને નિર્યાપક-આચાર્ય બનાવીને પ્રાયોપગમન સંન્યાસ ધારણ કર્યો, ને સુખપૂર્વક પ્રાણ છોડીને બીજા ઈશાનસ્વર્ગમાં, શ્રીપ્રભવિમાનમાં લલિતાંગ નામનો દેવ થયો.

(૨)

અવતાર બીજો : લલિતાંગ દેવ

ઋષભદેવનો જીવ, મહાબલરાજાનો ભવ પૂરો કરીને ઈશાનસ્વર્ગમાં લલિતાંગદેવપણે ઊપજ્યો. દેવલોકની વિભૂતિ દેખીને તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો કે આ શું છે! હું કોણ છું! ને આ બધા કોણ છે

કે જેઓ મને નમસ્કાર કરે છે! કાંઈભર તે વિચારમાં પડી ગયો કે હું અહીં ક્યાં આવ્યો છું? ક્યાંથી આવ્યો? આવું ચિંતન કરતાં તત્ક્ષણે તેને અવધિજ્ઞાન પ્રગટ્યું. તે અવધિજ્ઞાન વડે પોતાનો પૂર્વ ભવ તેમ જ સ્વયંબુદ્ધમંત્રી વગેરેનો પ્રસંગ તેણે જાણી લીધો.

સ્વર્ગમાં લલિતાંગદેવનું આયુષ્ય જ્યારે થોડાક પલ્ક બાકી રહ્યું ત્યારે તેને "સ્વયંપ્રભા" નામની એક દેવી પ્રાપ્ત થઈ; તે તેને અતિશય પ્રિય હતી. તે દેવ સ્વયંપ્રભાદેવી સાથે કોઈવાર મેરુ પર્વતના નંદનવનમાં, કોઈવાર વિજયાદ્ર પર્વત ઉપર, કોઈવાર રુચકગિરિ-કુંડલગિરિ પર્વતો ઉપર, કોઈવાર મામુંષોત્તર પર્વત ઉપર, તો કોઈવાર નંદીશરના રત્નમય જિનબિંબોના દર્શન કરવા જતો હતો.—એ પ્રમાણે સ્વર્ગમાં તેણે ઘણો કાળ વ્યતીત કર્યો.

એકવાર અચાનક તે લલિતાંગદેવના આભૂષણો નિસ્તેજ થઈ ગયા, માળા કરમાઈ ગઈ, તેના વિમાનના કલ્પવૃક્ષો કંપવા લાગ્યા.

આ ચિહ્નોથી પોતાનું મરણ નીકટ જાણીને તે દેવ ભયભીત થઈને શોક કરવા લાગ્યો; કેમ કે હજી તેને સમ્યગ્દર્શન થયું ન હતું. ત્યારે સ્વર્ગના બીજા દેવોએ ધૈર્ય બંધાવતાં

કહ્યું કે હે દેવ ! પુણ્યફળથી પ્રાપ્ત થયેલા સ્વર્ગના અભ્યુદયમાંથી જીવનું પતન થવાનું નિશ્ચિત જ છે, માટે શોક ન કરો ને ધર્મમાં મન જોડો; જીવને ધર્મ જ પરમ શરણ છે. દેવોના એમ કહેવાથી લલિતાંગદેવે ધૈર્ય ધારણ કર્યું ને ધર્મમાં ચિત્ત લગાડ્યું; પંદર દિવસ સુધી તેણે સ્વર્ગના જિનપ્રતિમાઓનું પૂજન કર્યું ને અંતસમયે સાવધાન ચિત્તે નમસ્કારમંત્રનું ઉચ્ચારણ કરતાં કરતાં તે અદૃશ્ય થઈ ગયો, તેનો દેહ વિલય થઈ ગયો.

(હવે વજ્રજંઘ અને શ્રીમતીના ભવનું સુંદર વર્ણન આવશે.)

* *

[૩]

વજ્રજંઘરાજા અને શ્રીમતી રાણી

[મુનિવરોને આહારદાનનો આનંદકારી પ્રસંગ]

*

આ જંબુદ્વીપના પૂર્વ-વિદેહક્ષેત્રમાં પુષ્કલાવતી દેશ છે; તેની ઉત્પલખેટક નગરીમાં વજ્રબાહુ નામનો રાજા હતો. ઋષભદેવનો જીવ, સ્વર્ગમાંથી લલિતાંગદેવનો ભવ પૂરો કરીને આ વજ્રબાહુરાજાને ત્યાં અવતર્યો; તેનું નામ 'વજ્રજંઘકુમાર.'

લલિતાંગદેવની જે સ્વયંપ્રભા નામની દેવી હતી, તે પણ સ્વર્ગનું આયુષ્ય પૂરું થતાં વિદેહક્ષેત્રની પુંડરીકિણી નગરીના રાજા વજ્રદંતચક્રવર્તીની પુત્રી તરીકે જન્મી; એનું નામ 'શ્રીમતી.'

એકવાર તે શ્રીમતીના દાદા શ્રી યશોધરમુનિરાજને કેવળજ્ઞાન થયું; તે કેવળજ્ઞાનની પૂજા કરવા માટે દેવોનાં વિમાનો ત્યાંથી પસાર થતા હતા; તે દેવવિમાનોને જોતાં જ શ્રીમતીને પોતાના પૂર્વભવનું સ્મરણ થઈ આવ્યું અને વારંવાર લલિતાંગદેવનું સ્મરણ કરતી થકી તે મૂર્છિત થઈ ગઈ. પંડિતા નામની ચતુર ધાવમાતાએ તેને સચેત કરીને મૂર્છાનું કારણ પૂછ્યું. શ્રીમતીએ તેને પૂર્વભવનો બધો વૃત્તાંત કહ્યો; અને પોતાના પૂર્વભવ સંબંધી એક ચિત્રપટ બનાવીને તેને આપતાં કહ્યું કે હે સખી ! આ ચિત્રના ગૂઢ વિષયોને પણ જે ઓળખી કાઢે તેને તું મારા પૂર્વભવના પતિ (લલિતાંગ દેવનો જીવ) સમજજે. ધાવમાતા એ ચિત્ર લઈને વિદાય થઈ અને જિનમંદિરની ચિત્રશાળામાં તે પ્રદર્શિત કર્યું.

હવે આ દરમિયાન શ્રીમતીના પિતા વજ્રદંતરાજાને બે વધામણી એક સાથે પ્રાપ્ત થઈ : એક તો તેમના પિતા યશોધરમુનિરાજને કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થઈ તે; અને બીજી આયુધશાળામાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું તે; ધર્મપ્રેમી વિવેકી મહારાજાએ કેવળજ્ઞાનની પૂજા કરવાનો નિર્ણય કર્યો. જગત્પુરુષ યશોધર ભગવાનની મહાપૂજા કરીને, વજ્રદંતરાજાએ તેમના ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા કે તરત જ તેને અવધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. તે યોગ્ય જ છે, કેમકે વિશુદ્ધ પરિણામોથી કરવામાં આવેલી ભક્તિ ફળીભૂત કેમ ન થાય ? અને તે શું-શું ફળ ન આપે ? તે અવધિજ્ઞાનથી રાજાએ જાણી લીધું કે પૂર્વભવે હું અચ્યુતસ્વર્ગનો ઈન્દ્ર હતો, અને આ મારી શ્રીમતી પુત્રી લલિતાંગદેવની દેવી હતી.

નગરમાં આવીને તે ચક્રવર્તીએ પોતાની શોકમગ્ન પુત્રી-શ્રીમતીને કહ્યું : હે પુત્રી ! તું શોક ન કર, સાંભળ ! હું અવધિજ્ઞાનદ્વારા તારા પતિનો બધો વૃત્તાંત કહું છું : પૂર્વભવનો તારો પતિ (લલિતાંગદેવ)

પણ આ વિદેહક્ષેત્રમાં જ અવતર્યો છે ને તે મારો ભાણેજ થાય છે, તથા થોડા જ વખતમાં તે તારો પતિ થશે. વળી સાંભળ ! પૂર્વભવે હું જ્યારે અચ્યુતેન્દ્ર હતો ત્યારે બે ઈન્દ્રો મારી પાસે આવેલા, ત્યારે તમે બન્ને (લલિતાંગ અને સ્વયંભ્રમા) પણ તેમની સાથે જ હતા; તે ઈન્દ્રોએ મને યુગંધરસ્વામીનું ચરિત્ર પૂછ્યું કે : “હે દેવ ! અમે બંનેએ યુગંધર તીર્થકરના તીર્થમાં સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું છે, તેથી તેમનું પુરું ચરિત્ર જાણવાની અમને ઈચ્છા છે માટે તે કહો.” તે વખતે મેં યુગંધર તીર્થકરના પૂર્વભવોનું ચરિત્ર કહ્યું હતું; તે સાંભળીને અનેક જીવો સમ્યગ્દર્શન પામ્યા હતા, તથા તમને બંનેને પણ અતિશય ધર્મપ્રેમ જાગ્યો હતો. વળી ત્યાં આપણે બધા દેવો સ્વયંભૂરમણ તથા નંદીશ્વર—સુમેરુ વગેરેના દર્શન કરવા જતા હતા. એ બધું પણ તને યાદ હશે !

શ્રીમતીએ કહ્યું : હા પિતાજી; એ બધું મારા હૃદયમાં પ્રત્યક્ષની જેમ જ પ્રતિભાસીત થઈ રહ્યું છે.

વજ્રદંતરાજાએ કહ્યું : હે પુત્રી ! તે લલિતાંગદેવ વજ્રજંઘ નામનો રાજકુમાર થયો છે, આજથી ત્રીજા દિવસે તને તેનો સમાગમ થશે, અને તે જ તારો પતિ થશે.

શ્રીમતીને એક તરફથી રાજાએ ઉપરોક્ત સમાચાર આપ્યા, અને બીજી તરફથી તેની પંડિતા સખી પણ ચિત્રપટ સંબંધી સમાચાર લઈને આવી પહોંચી. તેણે કહ્યું : હે સખી, તારું આ ચિત્રપટ જોતાં જ વજ્રજંઘકુમારને બધું પરિચિત લાગ્યું....પૂર્વભવના સ્મરણથી ક્ષણભર તે વિચારમાં પડી ગયા.....તેની આંખમાંથી આંસુ ઝરવા લાગ્યા.....અને મૂર્છિત થઈ ગયા. ત્યારબાદ અનેક ઉપાયોથી સચેત થતાં તેણે બધી વિગત કહી, તથા પોતાનું બનાવેલું એક ચિત્રપટ પણ આપ્યું.—આમ કહીને પંડિતાએ વજ્રજંઘે આપેલું પૂર્વભવનું ચિત્રપટ શ્રીમતીને આપ્યું; જેમ ભવ્ય જીવો અધ્યાત્મશાસ્ત્રને જોતાં જ પ્રમુદિત થાય તેમ, શ્રીમતી તે ચિત્રપટ જોઈને પ્રમુદિત થઈ.

એવામાં રાજા વજ્રબાહુ પોતાના પુત્ર વજ્રજંઘ સહિત ત્યાં આવી પહોંચ્યા, ત્યારે ચક્રવર્તીએ પોતાના બનેલી વજ્રબાહુને સન્માનપૂર્વક કહ્યું કે આજે આપ પુત્રસહિત મારે ઘેર પધાર્યા તેથી મારું મન અતિશય પ્રસન્ન થયું છે; મારા ઘરમાં જે કોઈ વસ્તુ આપને ઉત્તમ લાગતી હોય તેનો સ્વીકાર કરો.

ત્યારે વજ્રબાહુએ કહ્યું : ‘હે ચક્રેશ ! આપના પ્રસાદથી મારે ત્યાં બધું જ છે; છતાં આપનો પ્રેમભર્યો આગ્રહ છે તો એટલું માગું છું કે આપની શ્રીમતી—પુત્રી મારા પુત્ર—વજ્રજંઘને આપો. ચક્રવર્તીએ પ્રસન્નતાપૂર્વક એ વાતનો સ્વીકાર કરતાં કહ્યું—એ બંનેને પૂર્વભવથી સ્નેહ ચાલ્યો આવે છે, તેથી તેનો વિવાહસંબંધ યોગ્ય જ છે.

આ રીતે ઉત્સવપૂર્વક વજ્રજંઘ અને શ્રીમતીના વિવાહ થયા; ત્યાર બાદ પોતાનો ધાર્મિક ઉત્સાહ પ્રગટ કરવા માટે વજ્રજંઘકુમાર શ્રીમતી સહિત મહાપવિત્ર જિનમંદિરે ગયો, અને ત્યાં બિરાજમાન સુવર્ણમય પ્રતિમાઓનો અભિષેક કરીને અષ્ટદ્રવ્યથી પૂજન કર્યું તથા મુનિવરોનાં દર્શન કર્યાં. અને પછી પુંડરીકિણી નગરીમાં પાછા આવીને નિવાસ કર્યો. ત્યાં ઘણા કાળ સુધી ચક્રવર્તીના ભવનમાં રહ્યા બાદ વિદાય લઈને વજ્રજંઘકુમાર શ્રીમતી સહિત પોતાના ઉત્પલખેટકનગરમાં આવ્યો. કમકમથી તેને ૮૮ પુત્રો થયા.

એક દિવસ વજ્રજંઘના પિતાને સંસારથી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થતાં, પોતાના પુત્ર વજ્રજંઘનો રાજ્યાભિષેક કરીને પોતે જિનદીક્ષા અંગીકાર કરી; તે વખતે શ્રીમતીના ૮૮ પુત્રોએ પણ દાદાની સાથે જ દીક્ષા લીધી.

આ તરફ પુંડરીકિણીનગરીમાં શ્રીમતીના પિતા વજ્રદન્ત ચક્રવર્તી પણ કમળમાં મૃત ભ્રમરને દેખીને સંસારથી વિરક્ત થયા; અને અમિતતેજ વગેરે પુત્રને રાજ્ય સોંપવા માંડ્યું, પરંતુ તે પુત્રો પણ વૈરાગ્ય પામ્યા હોવાથી કોઈએ રાજ્યનો સ્વીકાર ન કર્યો; આથી છેવટે પુંડરીક નામના નાની ઉંમરના પૌત્રને રાજ્યભાર સોંપીને, વજ્રદન્ત ચક્રવર્તીએ સાઠ હજાર રાણીઓ, વીસહજાર રાજાઓ તથા એક હજાર પુત્રો સહિત દીક્ષા ધારણ કરી.

અહીં રાજમાતા લક્ષ્મીમતીને ચિંતા થઈ કે પુંડરિક તો હજી નાનો બાળક છે, તે આવડા મોટા રાજ્યનો ભાર શી રીતે સંભાળી શકશે?—તેથી તેણે ઉત્પલખેટકનગર સંદેશો મોકલીને રાજા વજ્રજંઘને સહાય માટે તેડાવ્યા. સંદેશ મળતાં જ રાજા વજ્રજંઘ પુંડરીકિણીનગરી જવા માટે તૈયાર થયો. (૧) મતિવરમંત્રી, (૨) આનંદપુરોહિત, (૩) ધનમિત્ર શેઠ અને (૪) અર્કપન સેનાપતિ—એ ચારેએ પણ વજ્રજંઘરાજાની સાથે જ પ્રસ્થાન કર્યું. રાણી શ્રીમતી પણ સાથે જ હતી.

ચાલતાં ચાલતાં રાજા વજ્રજંઘ એક સુંદર સરોવરના કિનારે આવ્યા ને ત્યાં પડાવ નાખ્યો. ભવિષ્યમાં જેઓ તીર્થંકર થવાના છે એવા વજ્રજંઘનો મુકામ થવાથી આખું વન પણ જાણે કે પ્રફુલ્લિત થયું હોય તેમ શોભી ઊઠ્યું. સ્નાનાદિ બાદ સૌ ભોજનની તૈયારી કરતા હતા.

એવામાં એક આનંદકારી ઘટના બની....શું બન્યું? તે હવે વાંચો.

વજ્રજંઘ અને શ્રીમતીદ્વારા મુનિવરોને આહારદાન

રાજા વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી જ્યાં ભોજન માટે તૈયારી કરતા હતા એવામાં એકાએક દમધર અને

સાગરસેન નામના બે ગગનવિહારી મુનિવરો ત્યાં પધાર્યા. અહા, મુનિવરો આંગણે પધાર્યા એટલે તો સાક્ષાત્ મોક્ષમાર્ગ જ આવ્યો. આકાશમાંથી ઊતરી રહેલા મુનિવરોને દેખતાં જ રાજા-મંત્રી વગેરેને મહાન આશ્ચર્ય થયું. અરે, વનના સિંહ-વાંદરો-ભૂંડ અને નોળિયો જેવા પશુઓ પણ મુનિરાજને દેખીને અત્યંત પ્રસન્ન થયા.

તે મુનિવરોને વનમાં જ આહાર લેવાની પ્રતિજ્ઞા હતી. તેઓ અતિશય તેજસ્વી હતા તથા પવિત્રતાથી એવા સુશોભિત હતા કે જાણે સ્વર્ગ અને મોક્ષ જ અહીં આવ્યા હોય! તે બંને મુનિવરો તંબુની સમીપ આવતાં જ, અતિશય પ્રસન્નતાથી ભક્તિપૂર્વક રાજા-રાણીએ તેમને નિમંત્રણ કર્યું : હે સ્વામી! પધારો... પધારો...પધારો!

વજ્રજંઘ-શ્રીમતી

વાજાં વાગવા માંડ્યાં; અને (૫) આકાશમાં દેવો “અહો દાન...મહા દાન” એવા શબ્દપૂર્વક જયજયકાર કરવા લાગ્યા.

આહારદાન બાદ બંને મુનિવરોને વંદન અને પૂજન કરીને વજ્રજંઘે જ્યારે તેમને વળાવ્યા ત્યારે અંત:પુરની દાસીએ કહ્યું : રાજન્! આ બંને મુનિવરો તમારા સૌથી નાના પુત્રો જ છે. એ સાંભળતાં જ વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી અતિશય પ્રેમપૂર્વક તે મુનિવરોની નીકટ ગયા અને તેમની પાસેથી ધર્મનું શ્રવણ કર્યું. ત્યારબાદ વજ્રજંઘે પોતાના તથા શ્રીમતીના પૂર્વભવ પૂછ્યા. મુનિવરોએ તે બંનેના પૂર્વભવ (લલિતાંગદેવ તથા સ્વયંપ્રભાદેવી)નું વર્ણન કર્યું.

ત્યારબાદ વજ્રજંઘે ફરીને પૂછ્યું—હે નાથ! આ મતિવર મંત્રી, આનંદ પુરોહિત, ધનમિત્ર શેઠ અને અકંપન સેનાપતિ—એ ચારેય જીવો મને ભાઈની જેમ અતિશય વહાલા છે, માટે કૃપા કરીને આપ તેમનો પણ પૂર્વભવ કહો.

મુનિરાજે કહ્યું : હે રાજન્! આ મતિવર મંત્રીનો જીવ પૂર્વ ભવમાં સિંહ હતો; એકવાર વનમાં પ્રીતિવર્ધન રાજાએ મુનિને આહારદાન દીધું તે દેખીને સિંહને જાતિસ્મરણ થઈ ગયું, તેથી તે અતિશય શાંત થઈ ગયો ને આહારાદિનો ત્યાગ કરીને તે સિંહ એક શીલા ઉપર બેસી ગયો. મુનિરાજે અવધિજ્ઞાનવડે તે જાણીને પ્રીતિવર્ધન રાજાને કહ્યું : હે રાજન્! આ સિંહ શ્રાવકનાં વ્રત ધારણ કરીને સંન્યાસ કરી રહ્યો

છે, તમારે તેની સેવા કરવી યોગ્ય છે; ભવિષ્યમાં તે ભરતક્ષેત્રના પહેલા તીર્થંકર ઋષભદેવનો પુત્ર થશે, અને ચક્રવર્તી થઈને તે જ ભવે મોક્ષ જશે. મુનિરાજની એ વાત સાંભળીને રાજાએ તે સિંહને પ્રેમથી જોયો, અને તેના કાનમાં નમસ્કારમંત્ર સંભળાવ્યો. અઢાર દિવસના સંથારા બાદ દેહ છોડીને તે સિંહ બીજા સ્વર્ગનો દેવ થયો અને ત્યાંથી ચ્યવીને આ મતિવર-મંત્રી થયો છે.

વળી તે સિંહ ઉપરાંત પ્રીતિવર્ધનરાજાના સેનાપતિ, મંત્રી અને પુરોહિત—એ ત્રણેએ પણ આહારદાનમાં અનુમોદન આપેલું, તેથી તેઓ ભોગભૂમિનો અવતાર કરીને પછી બીજા સ્વર્ગના દેવ થયા. તમારી (—વજ્રજંઘની) લલિતાંગદેવની પર્યાયમાં એ ત્રણે તમારા જ પરિવારના દેવો હતા અને તેઓ જ અહીં તમારા પુરોહિત, શેઠ અને સેનાપતિ થયા છે. ભવિષ્યમાં તમે તીર્થંકર થશો ત્યારે તેઓ પણ તમારા પુત્ર થઈને મોક્ષ પામશે. તેમાંથી અકંપન સેનાપતિ તો બાહુબલી થશે; આનંદ પુરોહિત તથા ધનમિત્ર શેઠ એ બંને વૃષભસેન તથા અનંતવિજય નામના પુત્રો થઈને તમારા જ ગણધર થશે.

—આ પ્રમાણે તે મુનિવરોએ વજ્રજંઘને તેના મંત્રી—પુરોહિત—શેઠ અને સેનાપતિના પૂર્વભવોનો સંબંધ કહ્યો અને મુનિરાજના શ્રીમુખથી પોતાનું આવું મહાન ભવિષ્ય સાંભળીને તે સૌને ઘણો હર્ષ થયો. જ્યારે એ બે મુનિવરો આ બધો વૃત્તાંત કહી રહ્યા હતા ત્યારે નોળિયો, સિંહ, વાંદરો અને ભૂંડ એ ચાર જીવો ત્યાં સમીપમાં બેઠા હતા અને શાંતિથી મુનિરાજ તરફ ટગટગ નીહાળી રહ્યા હતા, તે જોઈને આશ્ચર્યથી વજ્રજંઘે પૂછ્યું : હે સ્વામી! આ નોળિયો, સિંહ, વાંદરો અને ભૂંડ એ ચારે જીવો અહીં મનુષ્યોની વચ્ચે પણ નિર્ભયપણે આપના મુખકમળ તરફ નજર માંડીને કેમ બેઠા છે ?

તેના ઉત્તરમાં શ્રી મુનિરાજે કહ્યું : સાંભળ, હે રાજન્! આ સિંહ વગેરે ચારે જીવો આહારદાન

દેખીને પરમ હર્ષ પામ્યા છે. તેઓ પણ ભવિષ્યમાં તારા પુત્રો થઈને મોક્ષ પામશે.

હૈં આ સિંહ પૂર્વભવે હસ્તિનાપુરમાં એક વેપારીનો પુત્ર હતો પણ તીવ્ર ક્રોધને લીધે તે મરીને સિંહ થયો છે;

હૈં આ ભૂંડ પૂર્વભવે એક રાજપુત્ર હતો, પણ તીવ્ર માનને લીધે તે મરીને ભૂંડ થયો છે;

હૈં આ વાંદરો પૂર્વભવે એક વણિકપુત્ર હતો, પણ તીવ્ર માયાને લીધે વાંદરો થયો છે;

હૈં અને આ નોળિયો પૂર્વભવે એક કંદોઈ હતો, પણ તીવ્ર લોભને લીધે મરીને નોળિયો થયો છે. કષાયોના ફળમાં આવી હલકી ગતિ પ્રાપ્ત થઈ, માટે તે કષાયો છોડવા જેવા છે.

અત્યારે આ સિંહ વગેરે ચારે જીવો આહારદાન દેખીને અતિશય હર્ષિત થયા છે અને તે ચારેયને પોતાના પૂર્વભવનું જાતિસ્મરણ થયું છે તેથી તેઓ સંસારથી એકદમ વિરક્ત થઈ ગયા છે, અને નિર્ભયપણે ધર્મશ્રવણ કરવાની ઈચ્છાથી અહીં બેઠા છે. તમે બંનેએ આહારદાનના ફળમાં ભોગભૂમિનું આયુષ્ય બાંધ્યું છે, અને આ સિંહ વગેરે ચારે જીવોએ પણ આહારદાનનું અનુમોદન કરીને તમારી સાથે જ ભોગભૂમિનું આયુષ્ય બાંધ્યું છે. હે રાજન્ ! અહીંથી હવે આઠમા ભવે જ્યારે તમે ઋષભનાથ તીર્થકર થઈને મોક્ષ પામશો ત્યારે આ બધા જીવો પણ તે જ ભવમાં મોક્ષ પામશે, જેનાં નામ ચિત્રમાં લખેલ છે. મોક્ષ સુધીના સાતે ભવમાં આ બધા જીવો તમારી સાથે ને સાથે જ રહેશે. આ શ્રીમતીનો જીવ પણ તમારા તીર્થમાં દાન તીર્થની પ્રવૃત્તિ ચલાવનાર શ્રેયાંસરાજા થશે અને તે જ ભવે મોક્ષ પામશે.

આકાશગામી ચારણઋદ્ધિધારક મુનિવરોનાં આ વચનો સાંભળીને રાજા વજ્રજંઘનું શરીર હર્ષથી રોમાંચિત થઈ ગયું તેમજ રાણી શ્રીમતી, મતિવરમંત્રી અને સિંહ વગેરેને પણ ઘણો જ હર્ષ થયો. તેઓએ મુનિરાજના ચરણોમાં ફરી ફરીને નમસ્કાર કર્યા. ત્યારબાદ, આકાશ જ જેમનાં વસ્ત્ર છે એવા નિસ્પૃહ મુનિવરો તો આકાશમાર્ગે અન્યત્ર વિહાર કરી ગયા.

[અહીં જિજ્ઞાસુઓએ આગળ જતાં આ કથાનો સંબંધ સમજવા માટે એક વાત લક્ષમાં રાખવા જેવી છે : વજ્રજંઘની સાથે વિધિપૂર્વક મુનિવરોને આહારદાન કરતાં શ્રીમતીને ઘણી જ પ્રસન્નતા થઈ, અને આ આહારદાન-પ્રસંગના એવા દૃઢસંસ્કાર તેના આત્મામાં પડી ગયા કે, હવેના આઠમા ભવે વજ્રજંઘ જ્યારે ઋષભદેવ તીર્થકર થશે અને મુનિદશામાં એક વર્ષની તપશ્ચર્યા કરશે, ત્યારે શ્રીમતીનો જીવ કે જે શ્રેયાંસકુમાર તરીકે જન્મ્યો હશે, તેને ઋષભદેવ ભગવાનને જોતાં જ સાત ભવ પહેલાંના (એટલે અસંખ્ય વર્ષ પહેલાંના) આ આહારદાન-પ્રસંગનું સ્મરણ થઈ આવશે, ને તે ઉપરથી આહારદાનની વિધિ જાણીને તે વિધિપૂર્વક ઋષભદેવ મુનિરાજને પહેલવહેલું આહારદાન કરીને દાનતીર્થના પ્રવર્તક થશે.]

મુનિવરો વિહાર કરી જતાં રાજા વજ્રજંઘ વગેરે પોતાના તંબુમાં પાછાં આવ્યા, અને એ મુનિવરોના ગુણોનું ધ્યાન કરતાં આખો દિવસ એ સરોવરના કિનારે વીતાવ્યો. ત્યારબાદ અનુક્રમે પ્રસ્થાન કરતાં કરતાં તેઓ પુંડરીકિણી નગરી આવી પહોંચ્યા; ને ત્યાં થોડો વખત રહીને પોતાના ભાણેજ પુંડરીકનું રાજ્ય સુવ્યવસ્થિત કરીને, ઉત્પલખેટક નગરીમાં પાછા ફર્યા.

વજ્રજંઘ અને શ્રીમતીનો ઘણો કાળ વિવિધ ભોગવિલાસમાં વીતી ગયો. આયુષ્ય પૂરું થવા આવ્યું તેનો પણ તેમને ખ્યાલ ન રહ્યો. એકવાર શયનાગારમાં તેઓ સૂતા હતા; અનેક પ્રકારનો સુગંધી ધૂપ ત્યાં સળગી રહ્યો હતો; એકાએક બંધ શયનાગારમાં ધૂમાડાથી તેઓ ગૂંગળાઈ ગયા, અને થોડીવારમાં મૂર્છિત થઈને મૃત્યુ પામ્યા. અહીં શાસ્ત્રકાર કહે છે કે અરે, જે ધૂપ તેમના ભોગોપભોગનું સાધન હતું તેનાથી જ તેમનું મૃત્યુ થયું; ઉત્તમ ભોગવૈભવને પામેલા વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી પણ આવી શોચનીયદશાને પામ્યા. હે ભવ્યજીવો ! ભોગોમાં આસક્તિથી જીવની આવી દશા થાય છે, તો પછી દુઃખકારી એવા એ ભોગોથી શું પ્રયોજન છે ? તેને છોડીને જિનેન્દ્રદેવના વીતરાગ-ધર્મમાં જ પ્રીતિ કરો.

(વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી મરીને ક્યાં ઊપજ્યા-તે હવે કહે છે.)

*

[૪]

ઋષભદેવનો ભોગભૂમિનો ભવ

તેમાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિનો અદ્ભુત આનંદકારી પ્રસંગ

* * * ❁

પ્રિય પાઠક ! હવે આપણી કથા એક બહુ જ સુંદર રળિયામણા ક્ષેત્રમાં જાય છે...કે જે ક્ષેત્ર ઋષભદેવ ભગવાનના સમ્યક્ત્વની જન્મભૂમિ છે. ઋષભદેવનો જીવ વજ્રજંઘનો અવતાર પૂરો કરીને જ્યાં અવતરે છે તે સમ્યગ્દર્શન પામે છે તે ક્ષેત્રનો થોડોક પરિચય કરી લઈએ :-

આ જંબુદ્વીપની વચ્ચે મેરુપર્વત છે, તેની ઉત્તર તરફ ઉત્તરકુરુ નામની ભોગભૂમિ છે; તે ભોગભૂમિ પોતાની અતિશય શોભાદ્વારા જાણે કે સ્વર્ગની શોભાની મશકરી કરે છે. ત્યાં ભોજન, વસ્ત્ર, આભૂષણ, દીપક, વાજિંત્ર વગેરે દેનારાં કલ્પવૃક્ષો છે, તે રત્નમય કલ્પવૃક્ષો પોતાની પ્રભાવડે ચારે બાજુ પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યાં છે. આ વૃક્ષો અનાદિનિધન છે, અને ઉપરોક્ત ફળ દેવાનો તેમનો સ્વભાવ જ છે. જેમ આજકાલના સામાન્ય વૃક્ષો સમય પર અનેકવિધ ફળ આપે છે તેમ તે કલ્પવૃક્ષો પણ દાનના ફળમાં જીવોને અનેક પ્રકારે ફળ આપે છે. ત્યાંની ભૂમિ રત્નોની બનેલી છે. પૂર્વભવે દાન દેનારા જીવો જ અહીં ઉત્પન્ન થાય છે. અહીંના જીવો ચક્રવર્તી કરતાં પણ વધારે સુખી છે.

આપણા કથાનાયક વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી એ બંને મરણ પામીને પાત્રદાનના પ્રભાવથી આવી પુણ્યભૂમિમાં અવતર્યા; વજ્રજંઘની સાથે જેમણે આહારદાનનું અનુમોદન કર્યું હતું એવા નોળિયો, સિંહ, વાંદરો અને ભૂંડ-એ ચારે જીવો પણ આહારદાનની અનુમોદનાના પ્રભાવથી દિવ્ય મનુષ્યશરીર પામીને અહીં જ ઉપજ્યા અને ભદ્રપરિણામી આર્ય થયા. મતિવરમંત્રી, આનંદપુરોહિત, ધનમિત્ર શેઠ તથા અકંપનસેનાપતિ એ ચારેય જીવો વજ્રજંઘ-શ્રીમતીના મૃત્યુથી વૈરાગ્ય પામીને સાધુ થયા અને રત્નત્રયની આરાધના કરીને દેવલોકમાં પહેલી ત્રૈવેયકમાં અહમિન્દ્ર થયા.

ભગવાન ઋષભદેવના દશભવોની આ કથા ચાલે છે. પ્રશ્ન તે જીવ મહાબલરાજા હતો; પછી લલિતાંગ દેવ થયો; ત્યાંથી વજ્રજંઘરાજાના ભવમાં શ્રીમતી સહિત આહારદાન દીધું ને અન્ય ચાર તિર્યંજીવોએ તેની અનુમોદના કરી. આહારદાનના પ્રતાપે એ છએ જીવો ભોગ ભૂમિમાં અવતર્યા; અહીં સુધી આપણી કથા પહોંચી છે. હવે આ ભોગભૂમિમાં જે અત્યન્ત આનંદકારી બનાવ બન્યો તેનું રોમાંચકારી વર્ણન વાંચશો.

ઋષભદેવ ભગવાનના જીવને તેમજ સાથેના પાંચે જીવોને, ભોગભૂમિમાં સમ્યક્ત્વપ્રાપ્તિનો આ મંગલપ્રસંગ સોનગઢના જિનમંદિરમાં કોતરવામાં આવ્યો છે; તે મુમુક્ષુઓને સમ્યક્ત્વની પ્રેરણા જગાડે છે. લેખકને પુરાણોમાં આ પ્રસંગ સૌથી પ્રિય છે, અને સમ્યક્ત્વની આરાધનામાં પ્રેરક બન્યો છે.

ભોગભૂમિમાં આર્ય-દંપતી તરીકે ઉપજેલા વજ્રજંઘ અને શ્રીમતી એકઘાર કલ્પવૃક્ષની શોભા નીહાળતા બેઠા હતા; એવામાં આકાશમાં પસાર થઈ રહેલા સૂર્યપ્રભદેવનું વિમાન દેખીને તે બંનેને જાતિસ્મરણ થઈ ગયું. જાતિસ્મરણ વડે પૂર્વભવો જાણીને તેઓ વૈરાગ્યપૂર્વક સંસારનું સ્વરૂપ વિચારતા હતા; ત્યાં તો વજ્રજંઘના જીવે આકાશમાં બે મુનિઓને દેખ્યા; અને તે ઋદ્ધિધારી મુનિવરો પણ તેના ઉપર અનુગ્રહ કરીને આકાશમાર્ગથી નીચે ઊતર્યા. તેમને સન્મુખ આવતા દેખીને તુરત જ વજ્રજંઘનો

જીવ ઊભો થઈને વિનયથી તેમનો સત્કાર કરવા લાગ્યો. સાચું જ છે,—પૂર્વજન્મના સંસ્કાર જીવોને હિતકાર્યમાં પ્રેરિત કરે છે. બંને મુનિવરોની સમક્ષ પોતાની સ્ત્રી સહિત ઊભેલો વજ્રજંઘનો જીવ એવો શોભતો હતો, કે સૂર્ય. અને પ્રતિસૂર્યની સમક્ષ જેવું કમલિની સહિત પ્રભાત શોભે. વજ્રજંઘના જીવે ભક્તિપૂર્વક બંને મુનિવરોના ચરણમાં અર્ઘ ચડાવીને તેમને નમસ્કાર કર્યા; તે વખતે તેના નયનોમાંથી હર્ષના આંસુ નીકળી નીકળીને મુનિરાજના ચરણ ઉપર પડવા લાગ્યા, જાણે કે નયનો વડે તે મુનિરાજના ચરણોનું પ્રકાલન જ કરતો હોય! સ્ત્રી સહિત પ્રણામ કરતા આર્યવજ્રજંઘને આશીર્વાદ દઈને તે બંને મુનિવરો યોગ્યસ્થાન પર યથાક્રમે બેઠા.

મુનિવરોના દર્શનથી અત્યંત હર્ષસહિત જેનું ચિત્ત ખીલી ઊઠ્યું છે એવા તે વજ્રજંઘ આર્યે વિનયથી પૂછ્યું : હે પ્રભો! આપ અમારા પરમ હિતસ્વી છો; આપને જોતાં જ મારા હૃદયમાં સૌહાર્દભાવ ઉમટી રહ્યો છે, મારું ચિત્ત અતિશય પ્રસન્ન થઈ રહ્યું છે, અને મને એમ લાગે છે કે જાણે આપ મારા પૂર્વપરિચિત બંધુ હો! પ્રભો! આ બધાનું શું કારણ છે તે અનુગ્રહ કરીને મને કહો.

શ્રી મુનિરાજે વજ્રજંઘની જિજ્ઞાસા પૂરી કરતાં કહ્યું : હે આર્ય! તું મને એ સ્વયંબુદ્ધમંત્રીનો જીવ જાણ કે જેના વડે તું મહાબલના ભવમાં પવિત્ર જૈનધર્મનો પ્રતિબોધ પામ્યો હતો. તે ભવમાં તારા મરણ બાદ મેં જિનદીક્ષા ધારણ કરી હતી અને સંન્યાસપૂર્વક શરીર છોડીને સૌધર્મસ્વર્ગનો દેવ થયો હતો; ત્યારબાદ આ પૃથ્વીલોકમાં વિદેહક્ષેત્રની પુંડરીકિણી નગરીમાં પ્રીતિકર નામનો રાજપુત્ર થયો છું અને આ (બીજા મુનિ) પ્રીતિદેવ મારા નાનાભાઈ છે. અમે બંનેએ સ્વયંપ્રભજિનેન્દ્રની સમીપ દીક્ષા લઈને પવિત્ર તપોબળથી અવધિજ્ઞાન તથા આકાશગામિની ચારણઋદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે. હે આર્ય! અમે બંનેએ અવધિજ્ઞાનરૂપી નેત્રથી જાણ્યું કે તમે અહીં ભોગભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયા છો; પૂર્વ ભવે આપ અમારા પરમ મિત્ર હતા તેથી આપને પ્રતિબોધવા માટે અમે અહીં આવ્યા છીએ.

શ્રી મુનિરાજ પરમ કરુણાથી કહે છે—હે ભવ્ય! તું પવિત્ર સમ્યગ્દર્શન વગર કેવળ પાત્ર દાનની વિશેષતાથી જ અહીં ઉત્પન્ન થયો છે—એ વાત નિશ્ચય સમજ. તે મહાબલના ભવમાં તું મારી પાસેથી તત્ત્વજ્ઞાન પામ્યો હતો, પરંતુ તે વખતે ભોગોની આકાંક્ષાને વશ તું દર્શનશુદ્ધિ પામી શક્યો ન હતો. હવે અમે બંને, સર્વશ્રેષ્ઠ તથા સ્વર્ગ-મોક્ષના સુખનું મુખ્ય સાધન એવું સમ્યગ્દર્શન દેવાની ઈચ્છાથી અહીં આવ્યા છીએ...માટે હે આર્ય! આજે જ તું સમ્યગ્દર્શન ગ્રહણ કર! અહા, મુનિરાજના શ્રીમુખેથી પરમ અનુગ્રહભર્યા આ વચનો સાંભળતા વજ્રજંઘનો આત્મા કેવો પ્રસન્ન થયો હશે!

પ્રીતિકર મુનિરાજ પરમ અનુગ્રહપૂર્વક વજ્રજંઘના આત્માને સમ્યગ્દર્શન અંગીકાર કરાવતાં કહે છે કે હે આર્ય! તું હમણાં જ સમ્યગ્દર્શનને ગ્રહણ કર....તારે માટે આ સમ્યક્ત્વના લાભનો કાળ છે.—“તદ્ગૃહાણાઘ સમ્યક્ત્વં તલ્લાભે કાલ ઇષ તે !”

દેશનાલબ્ધિ વગેરે બહિરંગકારણ અને કરણલબ્ધિરૂપ અંતરંગ કારણવડે ભવ્યજીવ દર્શનવિશુદ્ધિ પામે છે. સર્વજ્ઞે કહેલાં જીવાદિ સાત તત્ત્વોનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન કરવું તે સમ્યગ્દર્શન છે. નિઃશંકતા, વાત્સલ્ય વગેરે આઠ અંગરૂપી કિરણોથી સમ્યગ્દર્શનરૂપી રત્ન બહુ જ શોભે છે. હે ભવ્ય !

- (૧) તું આ શ્રેષ્ઠ જૈનમાર્ગને જાણીને, માર્ગસંબંધી શંકાને છોડ.
- (૨) ભોગોની આકાંક્ષા દૂર કર; ધર્મના ફળમાં ભોગોની ચાહના ન કર.
- (૩) વસ્તુધર્મ પ્રત્યેની ગ્લાની છોડ. દેહની મલિનતા દેખીને ધર્મપ્રત્યે અણગમો ન કર.
- (૪) અમૂઢદષ્ટિ (વિવેકદષ્ટિ) પ્રગટ કર; સત્ય તત્ત્વને પરીક્ષાથી ઓળખ.
- (૫) ધર્માત્માસંબંધી દોષનાં સ્થાન છૂપાવીને સત્યધર્મની વૃદ્ધિ કર.
- (૬) માર્ગથી વિચલિત થતા આત્માને ઉપદેશાદિ વડે ધર્મમાં સ્થિર કર.
- (૭) રત્નત્રયધર્મમાં અને ધર્માત્માઓમાં અતિશય પ્રીતિરૂપ વાત્સલ્ય કર.
- (૮) જ્ઞાનની ઉત્કૃષ્ટ ભાવના વડે જૈનશાસનની પ્રભાવના કર.

આ પ્રમાણે આઠે અંગોથી સુશોભિત એવા વિશુદ્ધ સમ્યક્ત્વને તું ધારણ કર. હે આર્ય! આ સમ્યગ્દર્શનને જ તું ધર્મનું સર્વસ્વ સમજ. સર્વ સુખનું કારણ સમ્યગ્દર્શન છે. આ સંસારમાં તે જ પુરુષ શ્રેષ્ઠ છે...તે જ કૃતાર્થ છે...અને તે જ મુમુક્ષુ છે...કે જેના હૃદયમાં નિર્દોષ સમ્યગ્દર્શન પ્રકાશે છે. હે ભવ્ય ! તું આ સમ્યગ્દર્શનને જ સિદ્ધિપ્રસાદનું પ્રથમ સોપાન જાણ, મોક્ષમહેલનું પહેલું પગથિયું સમ્યગ્દર્શન જ છે; તે દુર્ગતિને રોકનાર છે, તે જ ધર્મના ઝાડનું મૂળિયું છે, તે જ સ્વર્ગ અને મોક્ષનો દરવાજો છે, અને તે જ સારભૂત રત્ન છે. હે ભવ્ય ! આવા સમ્યગ્દર્શનને તું તારા આત્મામાં ધારણ કર...આજે જ ધારણ કર....અમે તને સમ્યક્ત્વ પમાડવા માટે જ અહીં આવ્યા છીએ. તેનો અત્યારે અવસર છે.

અહો, આ સમ્યગ્દર્શન સંબંધમાં અધિક શું કહેવું ? એની તો એટલી જ પ્રશંસા બસ છે કે જીવને સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થતાં અનંત કાળના સંસારનો પણ અંત આવી જાય છે, ને તે મોક્ષસુખને પામે છે. માટે હે આર્ય ! લોકમૂઢતા, ગુરુમૂઢતા અને દેવમૂઢતાનો પરિત્યાગ કરીને તું સમ્યગ્દર્શનની ઉજ્જ્વલતાને ધારણ કર. સમ્યગ્દર્શનરૂપી તલવાર દ્વારા સંસારની વેલને તું છેદી નાખ. તું નિકટ ભવ્ય છો અને ભવિષ્યકાળમાં તીર્થંકર થનાર છો. હે ભવ્ય ! અરહંતદેવના વચનઅનુસાર મેં આ સમ્યગ્દર્શનની દેશના કરી છે, તે શ્રેયની પ્રાપ્તિ માટે તારે અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. એ પ્રમાણે આર્ય—વજ્રજંઘને પ્રતિબોધ્યા બાદ તે મુનિરાજ આર્યા—શ્રીમતીને સંબોધીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા :

હે અંબા ! હે માતા ! તું પણ સંસારસમુદ્રથી પાર થવા માટે નૌકાસમાન એવા એ સમ્યગ્દર્શનને અતિ શીઘ્રપણે ગ્રહણ કર. આ સ્ત્રીપર્યાયમાં પણ તું વિલંબ વગર સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કર. સમ્યગ્દર્શન થયા પછી જીવને સ્ત્રીપર્યાયમાં અવતાર થતો નથી, તેમજ નીચેની છ નરકોમાં, વૈમાનિકથી હલકા દેવોમાં, કે બીજી કોઈ નીચ પર્યાયોમાં તે ઉત્પન્ન થતો નથી. હે માતા ! હવે તું નિર્દોષ સમ્યગ્દર્શનની આરાધના કર, અને તેની આરાધનાવડે આ સ્ત્રીપર્યાયનો છેદ કરીને કમેકમે મોક્ષ સુધીના પરમ સ્થાનોને

પ્રાપ્ત કરા. તમે બંને છ ઉત્તમ ભવોને ધારણ કરીને ધ્યાનરૂપી અગ્નિદ્વારા સમસ્ત કર્મોને ભસ્મ કરીને પરમ સિદ્ધપદ પામશો.

—આ પ્રમાણે પ્રીતિકર આચાર્યના વચનોને પ્રમાણ કરીને આર્યવજ્રજંઘે પોતાની સ્ત્રીની સાથે સાથે પ્રસન્નચિત્ત થઈને સમ્યગ્દર્શન ધારણ કર્યું. તેણે અંતરમુખ થઈને પોતાના પરમાત્મ તત્ત્વને દેખ્યું; રાગથી પાર શાંતરસમય જ્ઞાનધારાનું વેદન થયું; ક્ષણભર તેનો ઉપયોગ સર્વે વિકલ્પોથી રહિત થઈને આત્મામાં જ થંભી ગયો. પરમાનંદમય આત્મઅનુભૂતિ થઈ. આ રીતે તે વજ્રજંઘનો જીવ પોતાની પ્રિયાની સાથે સમ્યગ્દર્શન પામીને અતિશય સંતુષ્ટ થયો; બરાબર છે,—અપૂર્વ વસ્તુનો લાભ પ્રાણીઓને મહાન સંતોષ ઉપજાવે જ છે. તે વજ્રજંઘનો જીવ જૈનસિદ્ધાંતરૂપી સૂત્રમાં પરોવેલી મનોહર સમ્યગ્દર્શનરૂપી માળા પામીને મોક્ષરૂપી રાજસમ્પદાના યુવરાજપદ પર સ્થાપિત થયો; તેમજ વિશુદ્ધ પુરુષપર્ચાય પામીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા કરતી થકી સતી આર્યા પણ સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિથી અત્યંત સંતુષ્ટ થઈ. પહેલાં કદી પણ જેની પ્રાપ્તિ થઈ ન હતી. એવા સમ્યગ્દર્શનરૂપી રસાયણને આસ્વાદીને—(ચૈતન્યના અતીન્દ્રિય આનંદને અનુભવીને) તે બંને દંપતી કર્મ નષ્ટ કરનારા એવા જૈનધર્મમાં અતિશય દઢતા પામ્યા.

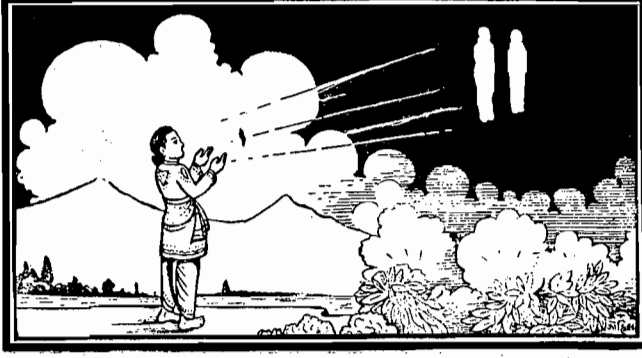
આ રીતે ઋષભદેવનો આત્મા પૂર્વે સાંતમા ભવે ભોગભૂમિમાં સમ્યક્ત્વ પામ્યો...ભવિષ્યમાં ભરતક્ષેત્રના આદિ તીર્થકર થઈને જેઓ ધર્મતીર્થની આદિ કરનાર છે એવા આદિનાથપ્રભુના આત્મામાં ધર્મની આદિ થઈ. તે ધર્મની શરૂઆત કરનાર ધર્માત્માને નમસ્કાર હો.

વજ્રજંઘ અને શ્રીમતીની સાથે સાથે, પૂર્વે કહેલા સિંહ, વાંદરો, નોળિયો અને ભૂંડ એ ચાર જીવો—કે જેઓ આહારદાનનું અનુમોદન કરીને તેમની સાથે જ ભોગભૂમિમાં ઉપજ્યા હતા તેઓ પણ, ગુરુદેવ પ્રીતિકરમુનિરાજના ચરણકમળનો આશ્રય લઈને સમ્યગ્દર્શનરૂપી અમૃતને પામ્યા. આનંદસૂચક ચિહ્નો દ્વારા જેમણે પોતાના મનોરથની સિદ્ધિ પ્રગટ કરી છે એવા તે બંને દંપતીને તે ‘બંને મુનિવરો’ ઘણીવાર સુધી ધર્મપ્રેમથી વારંવાર દેખતા હતા,—કૃપાદષ્ટિ કરતા હતા. અને તે વજ્રજંઘનો જીવ પૂર્વભવના પ્રેમને લીધે આંખો ફાડી ફાડીને શ્રી પ્રીતિકરમુનિરાજની મુદ્રા તરફ દેખી રહ્યો હતો તથા તેમના ક્ષણભરના સ્પર્શથી ઘણો જ પ્રસન્ન થઈ રહ્યો હતો.

આ પ્રમાણે તે બે મુનિભગવંતોએ પરમ અનુગ્રહપૂર્વક વજ્રજંઘ વગેરે જીવોને પ્રતિબોધીને અપૂર્વ સમ્યગ્દર્શન પમાડ્યું. ત્યારબાદ તે બંને મુનિવરો પોતાના યોગ્યદેશમાં જવા માટે તૈયાર થયાં, ત્યારે વજ્રજંઘના જીવે તેમને પ્રણામ કર્યા અને પરમ ભક્તિપૂર્વક કેટલેક દૂર સુધી તેમની પાછળ પાછળ ગમન કર્યું...જતાં જતાં બંને મુનિવરોએ તેને આશીર્વાદ દઈને કહ્યું કે હે આર્ય! ધર્મની વૃદ્ધિ હો...તું આ સમ્યગ્દર્શનરૂપી સત્યધર્મનું સદાય અખંડ પાલન કરજે.—ઓટલું કહીને તે બંને ગગનગામી મુનિવરો તરત જ આકાશમાર્ગે અંતરિહિત થઈ ગયા.

આર્યવજ્રજંઘ તે મુનિવરોને જતા જોઈને ક્ષણભર તો બહુ જ ઉત્કંઠિત થઈ રહ્યો. તેનું મન આંદ્ર થઈ ગયું અને તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે—અહા! કેવું આશ્ચર્ય છે કે સાધુપુરુષોનો ક્ષણભરનો પણ સમાગમ હૃદયના સંતાપને દૂર કરે છે, પરમ આનંદને વધારે છે અને મનની વૃત્તિને સંતુષ્ટ કરે છે. તે સાધુ પુરુષોએ મોક્ષમાર્ગના સાધનમાં જ સદા પોતાની બુદ્ધિ જોડી છે; લોકોને પ્રસન્ન કરવાનું કંઈ પ્રયોજન તેમને રહ્યું નથી. મહાપુરુષોનો આ સ્વભાવ જ છે કે માત્ર અનુગ્રહબુદ્ધિથી ભવ્યજીવોને મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ આપે છે.. અહા! મારા ધન્યભાગ્ય કે મુનિભગવંતો મારા ઉપર અનુગ્રહ કરીને અહીં પધાર્યા ને મને સમ્યક્ત્વ આપ્યું. ક્યાં એ અત્યંત નિસ્પૃહ સાધુઓ! ને ક્યાં અમે? ક્યાં તો

એમનું વિદેહધામ ! ને ક્યાં અમારી આ ભોગભૂમિ ! એ નિસ્પૃહ મુનિવરોએ અહીં પધારીને મારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો.

જેમ આ ચારણઋષિધારેક મુનિવરોએ દૂરથી આવીને અમને ધર્મ પમાડીને અમારા ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો તેમ મહાપુરુષો ધર્મ પમાડીને બીજાનો ઉપકાર કરવામાં સદા પ્રીતિ રાખે છે. તપથી જેમનું શરીર કૃશ થઈ ગયું છે એવા એ બંને તેજસ્વી મુનિભગવંતો અત્યારે પણ મારી નજર સામે જ તરવરે છે, જાણે કે હજી પણ તેઓ મારી સામે જ ઊભા છે...હું તેમના ચરણકમળમાં પ્રણામ કરું છું ને તે બંને મુનિવરો તેમનો કોમળ હાથ મારા મસ્તક ઉપર મૂકીને મને સ્નેહભીનો કરી રહ્યા છે ! અહા ! એ મુનિવરોએ મને—ધર્મના પ્યાસા જીવને સમ્યગ્દર્શનરૂપી અમૃત પીવડાવ્યું છે. તેથી મારું મન સંતાપરહિત અત્યંત પ્રસન્ન થઈ રહ્યું છે...

ભગવાન ઋષભદેવનો જીવ આર્ય વજ્રજંઘ તે પ્રીતિકર મુનિરાજના મહાન ઉપકારનું ફરી-ફરીને ચિંતન કરે છે : અહા, એ પ્રીતિકર નામના મોટા મુનિરાજ ખરેખર 'પ્રીતિકર' જ છે, તેથી જ દૂરદૂરથી અહીં આવીને અને સમ્યગ્દર્શનનો ઉપદેશ દઈને તેમણે અમારા ઉપર અપાર પ્રીતિ દર્શાવી છે. તેઓ, મહાબલના ભવમાં પણ મારા સ્વયંબુદ્ધ નામના ગુરુ હતા અને આજે આ ભવમાં પણ મને સમ્યગ્દર્શન આપીને તેઓ મારા વિશેષ ગુરુ થયા છે. સંસારમાં આવા ગુરુઓની સંગતિ ન હોય તો ગુણોની પ્રાપ્તિ પણ ન થઈ શકે, અને સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ વગર જીવના જન્મની સફળતા પણ ન થાય. ધન્ય છે જગતમાં આવા ગુરુઓને કે જેમની સંગતિથી ભવ્યજીવોને સમ્યગ્દર્શનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ જહાજ વગર સમુદ્ર તરી નથી શકાતો તેમ ગુરુના ઉપદેશ વગર સંસારસમુદ્ર તરી શકાતો નથી. આ સંસારમાં ભાઈ અને ગુરુ એ બે પદાર્થ મનુષ્યોને પ્રીતિનું કારણ છે, પરંતુ તેમાં ભાઈ તો ફક્ત આ લોકમાં જ પ્રીતિ ઉપજાવે છે અને ગુરુ તો આ લોક તેમ જ પરલોક બંનેમાં પ્રીતિ ઉપજાવે છે. જ્યારે ગુરુના ઉપદેશથી જ અમને આ પ્રકારની સમ્યગ્દર્શનાદિની વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે ત્યારે અમારી ભાવના છે કે જન્માંતરોમાં પણ ગુરુદેવના ચરણોમાં અમારી ભક્તિ બની રહે.—આ પ્રમાણે ગુરુના ઉપકારનું ચિંતન કરતાં કરતાં વજ્રજંઘની સમ્યક્ત્વભાવના અત્યંત દૃઢ થઈ ગઈ. આ જ ભાવના આગળ જતાં તેને કલ્પલતાસમાન સમસ્ત ઈષ્ટફળ દેનારી થશે. વજ્રજંઘની માફક શ્રીમતીના જીવે પણ સમ્યક્ત્વ-ભાવના દૃઢ કરી. એ પતિ-પત્ની બંનેનો સ્વભાવ એક સરખો હતો; પ્રીતિકર મુનિરાજના ઉપદેશથી સમ્યક્ત્વ પામીને તે બંનેએ ભોગભૂમિમાં બાકીનું આયુષ્ય સુખપૂર્વક પૂરું કર્યું અને આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પ્રાણ છોડીને તેઓ બંને ઈશાનસ્વર્ગમાં ઉત્પન્ન થયા.

✽

[૫]

બીજા સ્વર્ગમાં શ્રીધરદેવ

ભોગભૂમિનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં આપણા ચરિત્રનાયક ઋષભદેવનો જીવ (તે આર્ય) ઈશાનસ્વર્ગના શ્રીપ્રભ-વિમાનમાં શ્રીધર નામનો દેવ થયો; અને આર્યા-શ્રીમતી (ભાવિ શ્રેયાંસકુમાર)નો જીવ પણ સમ્યગ્દર્શનના પ્રભાવથી સ્ત્રીપર્યાયનો છેદ કરીને તે જ ઈશાનસ્વર્ગના સ્વયંપ્રભ-વિમાનમાં સ્વયંપ્રભ નામનો દેવ થયો. સિંહ, નોળિયો, વાંદરો અને ભૂંડ એ ચારેના જીવો પણ ભોગભૂમિનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને તે ઈશાનસ્વર્ગમાં જ મહાન ઋદ્ધિના ધારક દેવો થયા; તેમનાં નામ-ચિત્રાંગદ, મણિકુંડલ, મનોહર અને મનોરથ. [આ ચારે જીવો હવેનાં ભવોમાં પણ ઋષભદેવની સાથે જ રહેશે ને તેમના પુત્રો થઈને મોક્ષ પામશે. વાનરનો જીવ તેમનો ગણધર થશે.] મહાન ઋદ્ધિધારક શ્રીધરદેવ પોતાના વિમાનમાં જિનપૂજા, તીર્થકરોના કલ્યાણક વગેરે અનેક ઉત્સવ કરતો હતો, અને પ્રસન્નચિત્તે સમ્યગ્દર્શન સહિત ધર્મસાધના કરતો હતો.

એક દિવસ અવધિજ્ઞાનથી તે શ્રીધર દેવે જાણ્યું કે અમારા ગુરુ શ્રી પ્રીતિકર મુનિરાજ હાલ વિદેહક્ષેત્રમાં બિરાજમાન છે અને તેમને કેવળજ્ઞાન પ્રગટ થયું છે. અહીં, ભોગભૂમિમાં આવીને અમને સમ્યક્ત્વ પમાડનાર આ પ્રીતિકર મુનિરાજ અમારા મહાન ઉપકારી છે. તેઓ આજ કેવળજ્ઞાન પામીને સર્વજ્ઞ થયા, અરિહંત થયા; ધન્ય એમનો અવતાર! અમે પણ આત્માની સાધના પૂર્ણ કરીને ક્યારે કેવળજ્ઞાન પામીએ!! આમ અત્યંત ભક્તિપૂર્વક શ્રીધરદેવે પ્રીતિકર કેવળીને નમસ્કાર કર્યા; અને સ્વર્ગની દેવી સામગ્રી લઈને તેમની પૂજા કરી, તથા તેમની દિવ્યવાણીમાં ધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળ્યું અને પછી નીચે પ્રમાણે મનની વાત પૂછી :-

હે પ્રભો ! મહાબલરાજાના મારા ભવમાં મારે ચાર મંત્રીઓ હતા, તેમાં એક આપ (સ્વયંબુદ્ધમંત્રી) સમ્યગ્દષ્ટિ હતા ને આપે મને જૈનધર્મનો બોધ આપ્યો હતો; બીજા ત્રણ મંત્રીઓ મિથ્યાદષ્ટિ હતા, તેઓ અત્યારે ક્યાં છે ?

સર્વજ્ઞદેવે કહ્યું—હે ભવ્ય ! જ્યારે મહાબલનું શરીર છોડીને તું સ્વર્ગમાં ચાલ્યો ગયો ત્યારે મેં (સ્વયંબુદ્ધમંત્રીએ) તો વૈરાગ્યથી રત્નત્રય પ્રગટ કરીને જિનદીક્ષા ધારણ કરી લીધી; પરંતુ બીજા ત્રણે દુર્મતિ મંત્રીઓ કુમરણથી મરીને દુર્ગતિને પામ્યા. તે ત્રણમાંથી મહામતિ અને સંભિન્નમતિ—એ બંને તો અત્યંત હીન એવી નિગોદદશાને પામ્યા છે, તે અતિશય ગાઢ અજ્ઞાન અંધકારથી ઘેરાયેલા છે, ને અતિશય તપ્ત ઉકળતા પાણીમાં ઉઠતા ખદબદાટની માફક અનેકવાર જન્મ-મરણ કર્યા કરે છે. અને ત્રીજો શતમતિ-મંત્રી પોતાના મિથ્યાત્વને કારણે અત્યારે નરકગતિમાં છે, ને ત્યાં મહા દુઃખો ભોગવી રહ્યો છે.

નરકગતિનાં ઘોર દુઃખોનું વર્ણન

નરકનાં ઘોર દુઃખોનું વર્ણન કરતાં શ્રી પ્રીતિકરપ્રભુ કહે છે કે—હે ભવ્ય ! તારા શતબુદ્ધિમંત્રીનો જીવ ધર્મની તીવ્ર વિરાધનાને લીધે બીજી નરકમાં અત્યંત ભયંકર દુઃખ ભોગવી રહ્યો છે. તેણે સ્વયં કરેલા અનર્થનું આ ફળ છે. આ નિર્વિવાદપણે પ્રસિદ્ધ છે કે ધર્મથી સુખ મળે છે ને અધર્મથી દુઃખ મળે છે. માટે બુદ્ધિમાન જીવો, અનર્થને છોડીને ધર્મમાં તત્પર થાય છે. પ્રાણીદયા, સત્ય, ક્ષમા, નિર્લોભતા, તૃષ્ણારહિતપણું, તથા

જ્ઞાન-વૈરાગ્ય તે ધર્મ છે; તેનાથી વિપરીત અધર્મ છે. પાપકર્મનું ફળ બહુ કડવું છે. નરકમાં પડેલો જીવ ત્યાં એક ક્ષણભર પણ દુઃખથી છૂટકારો પામતો નથી, એને એક પણ પણ શાંતિ મળતી નથી.

જે જીવ હિંસા-જૂઠું-ચોરી-પરસ્ત્રીરમણ અને પરિગ્રહ વગેરે પાપકાર્યોમાં તત્પર છે, જે દારૂ પીએ છે, જે મિથ્યામાર્ગને સેવે છે, જે કૂર છે. રૌદ્રધ્યાનમાં તત્પર છે, પ્રાણીઓ પ્રત્યે નિર્દય છે, અતિ આરંભ-પરિગ્રહ રાખે છે, ધર્મપ્રત્યે દ્વેષ રાખે છે, અધર્મમાં પ્રેમ કરે છે, દેવ-ગુરુની નિંદા કરે છે, ધર્મસેવન કરનારા જીવો પ્રત્યે વગર કારણો ક્રોધ કરે છે, જે અતિશય પાપી છે ને મધ-માંસ ઈંડા ખાવામાં તત્પર છે—એવા જીવો તીવ્ર પાપના ભારથી નરકમાં પડે છે. નરક સાત છે : પહેલી રત્નપ્રભા, પછી શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને સાતમી મહાતમઃપ્રભા. એ સાત નરકભૂમિ નીચે નીચે છે. અસંજીવચેન્દ્રિય જીવ પહેલી નરક સુધી જાય છે; સરકનારા જીવો (ધો વગેરે) બીજી પૃથ્વી સુધી, પક્ષી ત્રીજી સુધી, સર્પ ચોથી સુધી, સિંહ પાંચમી સુધી, સ્ત્રી છઠ્ઠી સુધી ને તીવ્ર પાપી મનુષ્ય તથા મચ્છ સાતમી નરક સુધી જાય છે. તે નરકમાં પાપી જીવો મધપૂડાની જેમ ઉપર લટકતા ખરાબ સ્થાનમાં ઊંઘા મુખે ઊપજે છે;—પાપી જીવોનું ઊર્ધ્વમુખ ક્યાંથી હોય? પાપના ઉદયથી તે જીવ અંતર્મુહૂર્તમાં દુર્ગંધિત, ઘૃણિત, દેખવું ન ગમે તેવું અને બેડોળ આકારનું શરીર રચે છે. અને પછી, જેમ ઝાડ ઉપરથી પાન નીચે તૂટી પડે તેમ તે નારકી જીવ અત્યંત કર્કશ અને ઘગઘગતી નરકભૂમિ ઉપર ઊંઘા મુખે પટકાય છે. પડતાંવેંત તેનું શરીર છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે,—ક્યાં હાથ, ક્યાં પગ, ક્યાં મોઢું, એમ બધું વેરવિખેર થઈ જાય છે, એટલે મહા પીડાથી દુઃખિત થઈને તે જીવ રાડોરાડ પાડે છે. ત્યાંની ભૂમિની અપાર ગરમીથી તપ્તાયમાન થયેલો તે જીવ વ્યાકુળતાથી પડતાં જ ઘગઘગતાં તાવડામાં પડેલાં તેલની જેમ ઊછળે છે, અને પાછો નીચે પડે છે, પડતાં વેંત જ અતિશય ક્રોધી બીજા નારકી જીવો તેને ખૂબ મારે છે ને તેના શરીરના કટકે કટકા કરી નાંખે છે. તે નારકીનું શરીર હથિયારોના પ્રહારથી છિન્નભિન્ન વેરવિખેર થઈને ક્ષણભરમાં પાછું સંઘાઈ જાય છે.

શતમુખમંત્રીનો જીવ ધર્મની નિંદાને લીધે નારકીનાં જે દુઃખો ભોગવી રહ્યો છે—તે નારકીનાં દુઃખોનું વર્ણન કરતાં શ્રી પ્રીતિકર ભગવાન કહે છે કે—તે નારકીઓ પૂર્વવેરને યાદ કરી કરીને પરસ્પર લડે છે; ત્રીજી નરક સુધી અસુરકુમાર જાતિના કૂર દેવો તે નારકીઓને પૂર્વવેરનું સ્મરણ કરાવીને અંદરો અંદર લડાવી મારે છે. કેટલાક નારકીઓને ઉકળતા તાંબાનો રસ પીવડાવે છે, કેટલાક નારકીના કટકા કરીને તેને ઘાણીમાં તલની માફક પીલી નાખે છે ને કેટલાકને તાવડામાં ઉકાળીને તેનો રસ કરી નાખે છે; પૂર્વે જે જીવો માંસભક્ષી હતા તેમના શરીરમાંથી કટકા કાપી કાપીને તેમને બળજબરીથી ખવડાવે છે, તથા સાણસીવડે તેનું મોઢું ફાડીને બળજબરીથી તેને લોઢાના ઘગઘગતા ગોળા ખવડાવે છે. પૂર્વે જે પરસ્ત્રીમાં રત હતા તે નારકીને ઘગઘગતી લાલચોળ લોઢાની પૂતળી સાથે આલિંગન કરાવે છે, જેનો સ્પર્શ થતાં જ તે સળગી ઊઠે છે, તેની આંખ ફાટી જાય છે, ને મૂર્છિત થઈને તે જમીન ઉપર ઢળી પડે છે, તરત બીજા નારકીઓ લોઢાના ચાબુકથી તેને મારે છે. અરે, આવી ઘોરાતિઘોર પીડા અધર્મના સેવનથી જીવ નરકમાં ભોગવે છે.

ત્યાં કાંટાવાળા ઘગઘગતા લોઢાના ઝાડ (સેમરવૃક્ષ) ઉપર નારકીને જબરજસ્તીથી ચડાવે છે; પછી તેને ઉપરથી નીચે, ને નીચેથી ઉપર ઢસેડે છે, તેથી તેનું આખું શરીર છોલાઈ જાય છે; ગંધાતા રસથી ભરેલી નદીમાં કોઈ નારકીને ફેંકે છે, તેમાં તેનું શરીર ઓગળી જાય છે. કોઈ નારકીને અગ્નિશૈયા ઉપર સુવડાવે છે. ત્યાંની ગરમીથી દુઃખી થયેલો નારકી જ્યાં અસિપત્રના વનમાં આશરો

લેવા જાય છે ત્યાં તો અગ્નિ વરસાવતો ઊનો વાયરો આવે છે ને તલવારની તીખી-ધાર જેવા પાંદડા તેના ઉપર પડે છે, તે તેના શરીરને ચીરી નાંખે છે. તે બિચારો દીન નારકી દુઃખી થઈને ચીચીયારી કરે છે.—પણ ત્યાં એની પોકાર કોણ સાંભળે ?

તે નારકીને બીજા નારકી લોઢાના સળીયા સાથે બાંધીને અગ્નિમાં સેકી નાંખે છે; પહાડ ઉપરથી ઊંધે માથે પછાડે છે; ધારદાર કરવતવડે તેના શરીરને ચીરે છે; શરીરમાં ભાલા ભોકે છે, સૂયાની અણીમાં પરોવીને તેને ચક્કર ચક્કર ફેરવે છે; મગદળ વડે તેને એવો પીટે છે કે તેની આંખો બહાર નીકળી જાય છે. પૂર્વે જેણે અભિમાન સેવેલું એવા તે નારકી જીવને ઘગઘગતા લોઢાના આસને ઉપર પરાણે બેસાડે છે, ને કાંટાની પથારી ઉપર સૂવડાવે છે.

આ પ્રકારે નરકની અત્યંત અસહ્ય ને ભયંકર વેદના પામીને ભયભીત થયેલા તે નારકીના મનમાં એમ થાય છે કે અરેરે ! મારા પૂર્વભવના પાંપ જ મને આ પ્રકારનું દુઃખ આપી રહ્યા છે. અહીંની વેદના એટલી તીવ્ર છે કે કોઈથી સંહન ન થાય; આયુષ્ય પુરું થયા વગર આ પ્રાણ પણ છૂટતા નથી; અને દુઃખ દેતા આ નારકીઓને કોઈ રોકી પણ શકતું નથી. અરે, આવી પરિસ્થિતિમાં અમે ક્યાં જઈએ ? શું કરીએ ? ક્યાં ઊભા રહીએ ? ક્યાં બેસીએ ? ક્યાં વિસામો લઈએ ? અમે શરણની આશાએ જ્યાં જ્યાં જઈએ છીએ ત્યાં ત્યાં ઊલટું વધુ ને વધુ દુઃખ પામીએ છીએ. અરે, અહીંના અપાર દુઃખથી અમે ક્યારે છૂટશું ? ક્યારે આનો પાર આવશે ? અમારું આયુષ્ય પણ સાગર જેવડું મોટું છે. આ પ્રકારના વારંવાર ચિંતનથી તે નારકીને અત્યંત માનસિક સંતાપવડે મરણ જેવું દુઃખ થયા કરે છે. આ વિષયમાં અધિક કહેવાથી શું લાભ છે ? ટૂંકમાં એટલું જ બસ છે કે જગતમાં જેટલા ભયંકર દુઃખો છે તે બધાય દુઃખોને દુષ્કર્મોએ નરકમાં એકઠા કરી દીધા છે. આંખના એક ટમકારમાત્ર પણ સુખ તે નારકીને નથી; દિનરાત તેને દુઃખ-દુઃખ ને દુઃખ-જ ભોગવવું પડે છે. તેને સુખની પ્રાપ્તિ તો દૂર રહી પણ તેનું સ્મરણ થવું યે બહુ મુશ્કેલ છે. આમ પૂર્વના પાપકર્મોથી તે જીવો અતિશય દુઃખી છે.

આ પ્રમાણે નરકના દુઃખનું વર્ણન કરીને પ્રીતિકર સ્વામી શ્રીધરદેવને કહે છે કે હે ભવ્ય ! જે જીવો નરકના આવા દુઃખોથી બચવા ચાહતા હોય તે બુદ્ધિમાનોએ જિનેન્દ્રપ્રણીત ધર્મની ઉપાસના કરવી જોઈએ. આ જૈનધર્મ જ દુઃખોથી રક્ષા કરે છે ને મહાન સુખ આપે છે; અને આ ધર્મ જ કર્મોના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થતા મોક્ષસુખને આપે છે. ઈન્દ્ર, ચકવર્તી તથા ગણધરપદ આ જૈનધર્મના પ્રસાદથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તીર્થંકરપદ તથા સર્વોત્કૃષ્ટ સિદ્ધપદ પણ આ ધર્મથી જ પમાય છે. આ જૈનધર્મ જ જીવોને બંધુ મિત્ર અને ગુરુ છે. હે શ્રીધરદેવ ! તું ભાવિ તીર્થંકર છે; અને નરકમાં શતમંત્રિનો જીવ તારા ઉપદેશથી ધર્મ પામશે.

શ્રી પ્રીતિકર—કેવળીના શ્રી મુખેથી જૈનધર્મનો આવો મહિમા સાંભળીને પવિત્ર બુદ્ધિધારક શ્રીધરદેવ અતિશય ધર્મપ્રેમને પામ્યો ને પ્રસન્નબુદ્ધિથી તેણે કહ્યું—હે પ્રભો ! આપ મહા ઉપકારી છો. મહાબલના ભવમાં આપે જ જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપીને મારું હિત કર્યું પછી ભોગભૂમિમાં મુનિપણે પધારીને પરમ કરુણાપૂર્વક આપે જ મને સમ્યગ્દર્શન આપ્યું ને અત્યારે પણ અરિહંતપણે આપે મને ધર્મનો ઉપદેશ આપીને મહા ઉપકાર કર્યો છે. અહો, પ્રભો આપના જેવા ગુરુઓનો સંગ જીવોને પરમ હિતકર છે.

આમ ભક્તિથી ફરી ફરીને પ્રીતિકર કેવળીના દર્શન કર્યા બાદ, પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે શતબુદ્ધિના જીવને પ્રતિબોધવા માટે તે શ્રીધરદેવ બીજી નરકમાં તેની પાસે ગયો અને કરુણાપૂર્વક કહેવા લાગ્યો—હે

શ્રીધર દેવ

શતબુદ્ધિ ! શું તું રાજા મહાબલને જાણે છે ? હું જ એ મહાબલનો જીવ છું ને અત્યારે તને પ્રતિબોધવા માટે સ્વર્ગલોકમાંથી અહીં આવ્યો છું. શતબુદ્ધિના ભવમાં તે પ્રબળ મિથ્યાત્વ સેવ્યું હતું. દેખ, એ મિથ્યાત્વનું આ ઘોર દુઃખદાયીફળ અત્યારે તારી સામે જ છે. આવા ઘોર દુઃખોથી બચવા માટે હે ભવ્ય ! તું મિથ્યાત્વને છોડ ને સમ્યગ્દર્શનને અંગીકાર કર. તારા અંતરમાં ચૈતન્યમય આત્મતત્ત્વને દેખ.

એ પ્રમાણે શ્રીધરદેવના ઉપદેશથી તે શતબુદ્ધિના જીવે અંતર્મુખ દષ્ટિ વડે શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શન ધારણ કર્યું અને મિથ્યાત્વરૂપી મેલના નાશથી ઉત્તમશુદ્ધિ પ્રગટ કરી. 'અહો, નરકમાં આવીને પણ આપે મને ધર્મ પમાડ્યો, આપે મહા કૃપા કરી'—એમ ફરી ફરીને તેણે શ્રીધરદેવનો ઉપકાર માન્યો. ત્યારબાદ નરકનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં શતબુદ્ધિનો તે જીવ ભયંકર નરકમાંથી નીકળીને પૂર્વ-પુષ્કરદ્વીપના પૂર્વ વિદેહમાં મંગલાવતી દેશની રત્નસંચયનગરીમાં મહીધર ચક્રવર્તીનો જયસેન નામનો પુત્ર થયો.

એકવાર તેના વિવાહનો ઉત્સવ થતો હતો; તે વખતે શ્રીધરદેવે આવીને તેને સમજાવ્યો ને નરકનાં ભયંકર દુઃખોનું સ્મરણ કરાવ્યું; તેથી સંસારથી વિરક્ત થઈને તેણે યમધર મુનિરાજની સમીપ દીક્ષા ધારણ કરી; નરકમાં ભોગવેલા ઘોર દુઃખો યાદ આવતાં વિષયોથી અત્યંત વિરક્ત થઈને તે કઠિન તપશ્ચર્યા કરવા લાગ્યો, અને આયુ પૂર્ણ થતાં સમાધિમરણપૂર્વક દેહ છોડીને તે બ્રહ્મ-સ્વર્ગનો ઈન્દ્ર થયો.

જુઓ, ક્યાં તો નારકી ને ક્યાં ઈન્દ્રપદ ! જીવ પોતાના પરિણામ—અનુસાર વિચિત્ર ફળ પામે છે. હિંસાદિ અધર્મ—કાર્યોથી જીવ નરકાદિ નીચ ગતિને પામે છે, ને અહિંસાદિ ધર્મ કાર્યોથી તે સ્વર્ગાદિ ઉચ્ચ ગતિને પામે છે. માટે ઉચ્ચપદના અભિલાષી જીવોએ સદા ધર્મની આરાધનામાં તત્પર રહેવું જોઈએ.

બ્રહ્મસ્વર્ગમાં ઊપજેલા તે બ્રહ્મેન્દ્રે (શતબુદ્ધિના જીવે) અવધિજ્ઞાનવડે શ્રીધરદેવના મહાન ઉપકારને જાણ્યો, ને તેમના જ પ્રતાપથી નરકદુઃખોથી છૂટીને આ ઈન્દ્રપદ પ્રાપ્ત થયું છે—એમ સમજીને પાંચમા બ્રહ્મસ્વર્ગમાંથી બીજા સ્વર્ગે આવીને પોતાના કલ્યાણકારી મિત્ર શ્રીધરદેવનું ભક્તિપૂર્વક બહુમાન કર્યું.

[આપણા ચરિત્રનાયકને હવે પાંચ ભવ બાકી રહ્યા છે. હવે આ શ્રીધરદેવનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પછીના ભવમાં તે વિદેહક્ષેત્રમાં ઊપજશે ને મુનિ થશે; પછી સ્વર્ગમાં જશે; પછી વિદેહક્ષેત્રની પુંડરગીરીનગરીમાં તીર્થંકરના પુત્ર તરીકે અવતરશે ને ત્યાં ચક્રવર્તી થઈ દીક્ષા લઈ તીર્થંકરપ્રકૃતિ બાંધશે; ત્યાંથી સર્વાર્થસિદ્ધિમાં જશે ને પછી છેલ્લો ઋષભઅવતાર થશે. શ્રી જિનસેન આચાર્યરચિત મહાપુરાણના આધારે આ પ્રસંગોનું આનંદકારી વર્ણન આપ વાંચી રહ્યા છો.]

[૬]

ઋષભદેવ સુવિધિરાજા (શ્રાવકધર્મનું પાલન)

શ્રીધરદેવનું ઈશાન-સ્વર્ગનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને આપણા ચરિત્રનાયક જંબુદ્વીપના પૂર્વવિદેહક્ષેત્રમાં મહાવત્સદેશની સુસીમાનગરીમાં અવતર્યા. સુવિધિકુમાર એમનું નામ. તેમના પિતા સુદષ્ટિ રાજા, અને માતા સુન્દરનંદા. અનેક કળાના ભંડાર તે સુવિધિકુમાર બાલ્યઅવસ્થામાં જ બધાને આનંદિત કરતા હતા, અને તેને સમીચીન ધર્મના સંસ્કાર પ્રગટયા હતા, તે આત્મજ્ઞાનીનું ચિત્ત સદાય આત્મકથામાં જ અનુરક્ત રહેતું. સુશોભિત મુકુટથી અલંકૃત એવા ઉત્તમ મસ્તકથી માંડીને સ્વાભાવિક લાલાશવાળા ચરણકમળ સુધીની સર્વાંગસુંદરતાને ધારણ કરનાર તે રાજકુમાર ઉત્તમ સામુદ્રિક લક્ષણો વડે બધાના મનનું હરણ કરતા હતા. યુવાનીમા ઉદ્રેક કરનારા કામ-ક્રોધાદિ શત્રુઓને તે જિતેન્દ્રિય રાજકુમારે યૌવનની શરૂઆતમાં જ જીતી લીધા હતા, તેથી યુવાન હોવા છતાં પણ તે વૃદ્ધસમાન ગંભીર દેખાતા હતા. ખરું જ છે, ધર્મના આરાધક જીવને માટે કામ-ક્રોધાદિ શત્રુઓને જીતવા એ કાર્ય સહજ છે.

અભયઘોષ-ચકવર્તીની પુત્રી-મનોરમા સાથે તે સુવિધિકુમારના વિવાહ થયા; ઈશાન સ્વર્ગમાંથી સ્વયંપ્રભ નામનો દેવ (શ્રીમતીનો જીવ, કે જે ભવિષ્યમાં શ્રેયાંસકુમાર થવાનો છે તે) અહીં સુવિધિકુમારનો કેશવ નામનો પુત્ર થયો. વજ્રજંઘની પર્યાયમાં જે તેની સ્ત્રી હતી તે જ અહીં તેનો પુત્ર થયો. અરે, શું કહેવું? સંસારની સ્થિતિ જ એવી છે! તે પુત્ર ઉપર સુવિધિ રાજાને ઘણો જ પ્રેમ હતો. જીવોને પુત્ર ઉપર સહેજે પ્રેમ હોય છે તો પછી પૂર્વ ભવની પ્રિય સ્ત્રીનો જ જીવ જ્યાં પુત્રપણે અવતર્યો ત્યાં તેના ઉપરના પ્રેમનું તો શું કહેવું?

સિંહ, નીળિયો, વાંદરો અને ભૂંડ—એ ચારેના જીવ ભોગભૂમિમાં સાથે ઊપજીને સમ્યક્ત્વ પામ્યા હતા ને પછી ઈશાનસ્વર્ગમાં પણ સાથે જ હતા, તેઓ ત્યાંથી ચલીને આ વત્સકાવતી દેશમાં જ સુવિધિકુમારની સમાન વિભૂતિના ધારક રાજપુત્રો થયા. વરદત્ત, વરસેન, ચિત્રાંગદ અને પ્રશાંતદમન નામના તે ચારે રાજપુત્રોએ ઘણા કાળ સુધી રાજવૈભવ ભોગવ્યો. રાજવૈભવની વચ્ચે પણ ચૈતન્યવૈભવને તેઓ ભૂલ્યા ન હતા; આત્માનું ભાન તેમને સદાય વર્તતું હતું. એકવાર ચકવર્તીની સાથે તે ચારેય રાજપુત્રો વિમલવાહન—જિનેન્દ્રદેવની વન્દના કરવા માટે ગયા; ત્યાં બધાયે ભક્તિપૂર્વક વંદના કરીને પ્રભુનો દિવ્ય ઉપદેશ સાંભળ્યો. અહા, 'એ દિવ્યધ્વનિની શી વાત! શી એની ગંભીરતા! એ સાંભળતાં બધાય ચૈતન્યરસમાં મશગુલ બન્યા અને સંસારથી વિરક્ત થઈને જિનદીક્ષા ધારણ કરી. ચકવર્તીની સાથે બીજા અઢાર હજાર રાજાઓ તથા પાંચ હજાર પુત્રોએ પણ દીક્ષા લીધી. એ બધાય મુનિવરો સંવેગ અને નિર્વેદરૂપ પરિણામ વડે મોક્ષના માર્ગને સાધતા હતા, રત્નત્રયધર્મમાં અને તેના ફળમાં ઉત્કૃષ્ટ પ્રીતિ કરીને ઉત્સાહપૂર્વક તેની આરાધના કરવી તે સંવેગ છે અને શરીર ભોગ તથા સંસાર પ્રત્યે અતિશય વિરક્ત પરિણામ તે નિર્વેદ છે. આવા સંવેગ-નિર્વેદપૂર્વક તે મુનિવરો મોક્ષમાર્ગને સાધવા લાગ્યા.

આપણા ચરિત્રનાયક ભગવાન આદિનાથ કે જે સુવિધિરાજા થયા છે—તેના પૂર્વભવના સાથીદારો તો આ રીતે મુનિ થયા; પણ રાજા સુવિધિ કેશવપુત્રના સ્નેહને લીધે મુનિપણું—લઈ ન શક્યા; તેથી મુનિપણાની ભાવના રાખીને તેઓ શ્રાવકના ઉત્કૃષ્ટ ધર્મોનું પાલન કરવા લાગ્યા.

સુવિધિરાજ શ્રાવક

શ્રી જિનેન્દ્રભગવાને ગૃહસ્થધર્મમાં સમ્યક્ત્વ ઉપરાન્ત અગિયાર સ્થાનો (અગિયાર પ્રતિમા) કહેલ છે: (૧) દર્શનપ્રતિમા, (૨) વ્રતપ્રતિમા, (૩) સામાયિક, (૪) પ્રૌષ્ઠ, (૫) સચિત્ત્યાગ, (૬) દિવસે મૈથુનત્યાગ, અથવા રાત્રિભોજનત્યાગ, (૭) બ્રહ્મચર્ય, (૮) આરંભત્યાગ, (૯) પરિગ્રહત્યાગ, (૧૦) અનુમતિત્યાગ અને (૧૧) ઉદ્દિષ્ટત્યાગ.

સુવિધિરાજ શ્રાવકધર્મના આ અગિયાર સ્થાનોનું ક્રમક્રમથી પાલન કરતા હતા. અહિંસા વગેરે પાંચ અશુવ્રતોનું તેઓ પાલન કરતા હતા. આચાર્ય મહારાજ કહે છે કે જો આ પાંચ અશુવ્રત, તે દરેક વ્રતોની પાંચ-પાંચ ભાવનાઓ સાથે અને સમ્યગ્દર્શનની વિશુદ્ધિથી સંયુક્ત ધારણ કરવામાં આવે તો તેનાથી ગૃહસ્થને મોટા મોટા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ગૃહસ્થોને માટે બાર વ્રતનું પાલન તે સ્વર્ગરૂપી રાજમહેલની સીડી છે, અને તે નરકાદિ દુર્ગતિને દૂર કરનાર છે. સમ્યગ્દર્શન વડે વ્રતોની શુદ્ધતાને પામેલા તે રાજર્ષિ-સુવિધિ દીર્ઘકાળ સુધી

શ્રાવકપણે રહીને શ્રેષ્ઠ મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરતા હતા. જીવનના અંત સમયે તેમણે સર્વ પરિગ્રહ છોડીને દિગંબર મુનિદીક્ષા ધારણ કરી, વિધિપૂર્વક ઉત્કૃષ્ટ મોક્ષમાર્ગની આરાધના કરીને સમાધિમરણપૂર્વક શરીર છોડ્યું ને અચ્યુતસ્વર્ગમાં ઈન્દ્રપણે ઊપજ્યા. તથા તેનો પુત્ર કેશવ પણ નિર્ગ્રથ મુનિ થઈ સમાધિમરણ કરીને તે અચ્યુતસ્વર્ગમાં પ્રતીન્દ્રપણે ઊપજ્યો. વરદત આદિ ચારે રાજપુત્રો (સિંહ વગેરેના ચારે જીવો) પણ પોતપોતાના પુણ્યોદયથી તે અચ્યુતસ્વર્ગમાં જ ઈન્દ્રસમાન ઋદ્ધિધારક દેવ થયા.—ખરું જ છે, પૂર્વભવના સંસ્કારોથી જીવો એક જગ્યાએ એકઠાં થઈ જાય છે.

✱

[૭]

ઋષભદેવ : સોળમા અચ્યુત સ્વર્ગમાં

અચ્યુત સ્વર્ગના ઈન્દ્રપણે ઊપજેલા આપણા કથાનાયક દિવ્યવૈભવ સહિત હતા; દિવ્યપ્રભાવાળું એમનું શરીર સ્વભાવથી જ સુંદર હતું. વિષ કે શસ્ત્ર વગેરેથી તેને બાધા પહોંચી શકતી ન હતી, મસ્તક ઉપર ધારણ કરેલા કલ્પવૃક્ષના મનોહર પુષ્પોથી તે એવા લાગતા હતા—જાણે કે પૂર્વભવના તપશ્ચરણના મહાન ફળને માથે ઉપાડીને બધાને દેખાડતા હોય! સાથે જ ઊપજેલા આભૂષણોવડે તેનું શરીર એવું શોભતું હતું—જાણે કે તેના પ્રત્યેક અંગ ઉપર દયારૂપી વેલડીનાં ફળ જૂલતા હોય. કલ્પવૃક્ષની જેમ તે ઈન્દ્ર શોભતા હતા; તે ઈન્દ્રને ઉપભોગમાં આવનારા દેવવિમાનોની સંખ્યા ભગવાને ૧૫૯ કંઠી છે. ઉત્તમ જાતિના ૩૩ દેવો સ્નેહભરી બુદ્ધિથી તેને પુત્રસમાન ગણતા હતા. તેના પરિવારમાં દશ હજાર બીજા સામાનિક દેવો હતા, તેમનો વૈભવ જો કે ઈન્દ્રની સમાન હતો, પરંતુ ઈન્દ્રની માફક તેમની આજ્ઞા ચાલતી ન હતી. તેના અંગરક્ષક જેવા ૪૦,૦૦૦ દેવો હતા. સ્વર્ગમાં જોકે કોઈ પ્રકારનો ભય નથી હોતો પરંતુ

અચ્યુતેન્દ્ર

તે અંગરક્ષક દેવો ઈન્દ્રની વિભૂતિના સૂચક છે. ઈન્દ્રને ત્રણ પ્રકારની પરિષદ (—સભા) હોય છે. તે અચ્યુતસ્વર્ગની સીમાની રક્ષા કરનારા ચાર દિશામાં ચાર લોકપાલ હતા અને દરેક લોકપાલને ત્રણ દેવીઓ હતી. અચ્યુતેન્દ્રને આઠ મહાદેવીઓ હતી, તે ઉપરાંત બીજી ૬૩ વલ્લભિકા દેવીઓ હતી, અને એકેક મહાદેવીને અઢીસો-અઢીસો બીજી દેવીઓનો પરિવાર હતો. એ રીતે તે અચ્યુતેન્દ્રને કુલ બે હજાર ને એકોતર દેવીઓ હતી. તેનું ચિત્ત એ દેવીઓના સ્મરણ માત્રથી જ સંતુષ્ટ થઈ જતું હતું. આ ઈન્દ્રની દરેક દેવીમાં એવી વિક્રિયાશક્તિ હતી કે તે સુંદર સ્ત્રીનાં દશ લાખ ચોવીસ હજાર રૂપ બનાવી શકતી હતી. તથા તે ઈન્દ્રને હાથી, રથ, ઘોડાં વગેરે સાત પ્રકારની સેના હતી—જે દેવોની જ વિક્રિયા દ્વારા બનેલી હતી. અચ્યુતેન્દ્ર બાવીસ હજાર વર્ષમાં એકવાર અમૃતનો આહાર કરતા હતા; તથા અગિયાર મહિને એકવાર શ્વાસ લેતા હતા. તેનું અતિ સુંદર શરીર ત્રણ હાથ ઊંચું હતું. શાસ્ત્રકોર કહે છે કે ભગવાન આદિનાથનો જીવ અચ્યુતેન્દ્રની

પર્યાયમાં ધર્મનો પ્રતાપે આવી ઉત્તમ વિભૂતિને પામ્યો હતો, માટે ભવ્ય જીવોએ જિનેન્દ્રદેવના કહેલા ધર્મમાં પોતાની બુદ્ધિ લગાવવી જોઈએ, ને ભક્તિપૂર્વક તેનું આરાધન કરવું જોઈએ. તે જીવને આવી બાહ્યવિભૂતિને પ્રાપ્તવા છતાં અંતરમાં તેનાથી ભિન્ન, ચૈતન્યનું ભાન હતું. અંતરના ચૈતન્યવૈભવને પાસે આ બધા ઈન્દ્રવૈભવને તે તૃષ્ણ સમજતા હતા. આ વૈભવની વચ્ચે રહીને પણ ચૈતન્યવૈભવની મહત્તાને એક ક્ષણપણાતે ભૂલતા ન હતા. આત્મજ્ઞાનની અખંડ ધારા ટકાવીને સ્વર્ગના દિવ્ય ભોગોનો અનુભવ કરતા; કોઈ-વાર-દેવે વિક્રિયાવડે હાથીનું રૂપ ધારણ કર્યું હોય—તે હાથી ઉપર ચડીને ગમન કરતા; ક્યારેક જિનેન્દ્ર ભગવાનની મહાન પૂજા કરતા; ક્યારેક મધ્યલોકમાં આવીને તીર્થકરદેવની વંદના કરતા. એમ આનંદપૂર્વક સ્વર્ગલોકનો દીર્ઘ કાળ પસાર કરતા હતા.

એમ કરતાં કરતાં દેવલોકમાં તેના આયુષ્યના છ મહિના જ બાકી રહ્યા અને અચ્યુતસ્વર્ગ છોડીને મધ્યલોકમાં આવવાની તૈયારી થઈ; ત્યારે તેના શરીર ઉપરની કલ્પવૃક્ષનાં ફૂલોની માળા કરમાવા લાગી. આના પહેલાં ક્યારેય તે માળા કરમાઈ ન હતી. પુષ્પમાળા કરમાઈ જવાથી તેને ખ્યાલ આવી ગયો કે હવે અલ્પકાળમાં હું આ અચ્યુતસ્વર્ગમાંથી ચ્યુત થઈશ;—તોપણ તે ઈન્દ્ર જરાપણ દુઃખી ન થયા, કેમ કે મહાપુરુષો ધૈર્યવાન હોય છે. પવિત્ર બુદ્ધિવાળા તે અચ્યુતેન્દ્રે ભગવાન અહિન્તદેવની પૂજાનો પ્રારંભ કર્યો; પંચપરમેષ્ઠીપદમાં પોતાનું ચિત્ત લગાવ્યું; અને દેવલોકમાં ભોગવતાં બાકી વધેલા પુણ્યને સાથે લઈને આપણા આ ચરિત્રનાયક સ્વર્ગમાંથી ચ્યવીને આ મનુષ્યલોકમાં અવતર્યા.

અહીં આચાર્યદેવ કહે છે કે—સ્વર્ગના ઈન્દ્રાદિ દેવો જો કે સદા સુખસમ્પન્ન, મહા ધૈર્યવાન અને મોટી મોટી શ્રદ્ધિના ધારક હોય છે, તથા અસંખ્ય વર્ષનું તેમનું આયુષ્ય હોય છે, છતાં અંતે તો તેઓ સ્વર્ગથી ચ્યુત થઈ જાય છે; માટે સંસારની અને સંયોગની આવી ક્ષણભંગુરતા જાણીને સંપૂર્ણ સુખથી ભરેલું અને પુનરાગમન રહિત એવું અવિનાશી મોક્ષપદ—તેમાં જ મુમુક્ષુએ પોતાની બુદ્ધિ જોડવાયોગ્ય છે.

[૮]

ઋષભદેવ : વિદેહમાં તીર્થંકરના પુત્ર, વજ્રનાભિચકવર્તી

[મુનિધર્મનું પાલન અને તીર્થંકરપ્રકૃતિ]

ભગવાન ઋષભદેવનો આત્મા અચ્યુતઈન્દ્ર સ્વર્ગથી ચ્યુત થઈને, અત્યંત શોભાયમાન એવા જંબુદ્વીપના પૂર્વવિદેહક્ષેત્રમાં પુષ્કલાવતી દેશની પુંડરીકિણી નગરીમાં અવતર્યો, વજ્રનાભી એનું નામ; રાજા વજ્રસેન-તીર્થંકર તેના પિતા, અને શ્રીકાન્તારાણી તેમની માતા. પૂર્વભવના સંબંધી સિંહ-વાંદરો-નોળિયો ને ભૂંડ તે જીવો પણ અહીં તે વજ્રનાભીના ભાઈ તરીકે અવતર્યા,—તેમનાં નામ વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત અને અપરાજિત. આ ઉપરાંત પૂર્વ વજ્રજંઘના ભવમાં આહારદાન વખતે જેઓ સાથે હતા તે મતિવરમંત્રી વગેરે ચારે જીવો પણ (જેઓ ત્રૈવેયકમાં હતા તેઓ, ત્યાંથી ચ્યુત થઈને) અહીં વજ્રનાભીના ભાઈ તરીકે અવતર્યા; તેમાં મતિવરમંત્રીનો જીવ સુબાહુ થયો; આનંદ પુરોહિતનો જીવ મહાબાહુ થયો; અકંપન સેનાપતિનો જીવ પીઠકુમાર થયો; અને ધનમિત્ર શેઠનો જીવ મહાપીઠ થયો.—આમ પૂર્વભવના સંસ્કારને લીધે બધા જીવો એક ઠેકાણે ભેગા થઈ ગયા. શ્રીમતીનો જીવ—કે જે અચ્યુતેન્દ્ર સ્વર્ગમાં પ્રતીન્દ્ર થયો હતો તે ત્યાંથી ચ્યુત થઈને આ જ નગરીમાં કુબેરદત્ત વણિકને ત્યાં અનન્તમતીનો પુત્ર ધનદેવ થયો.

આપણા કથાનાયક આ ભવમાં વિદેહમાં વજ્રસેન તીર્થંકરના પુત્ર તથા ચક્રવર્તી છે, અને પોતાના પિતાજીના પાદમૂળમાં સોળ કારણભાવનાવડે તીર્થંકરપ્રકૃતિ બાંધીને, એક ભવ પછી પોતે ભરતક્ષેત્રનઃ-આઘ તીર્થંકર થવાના છે. એવા આ પવિત્ર આત્મા વજ્રનાભી યુવાન થતાં એકદમ શોભી ઊઠ્યા. એ વજ્રનાભીની નાભિ વચ્ચે વજ્રનું એક સ્પષ્ટ ચિહ્ન શોભતું હતું—જે એમ પ્રસિદ્ધ કરી રહ્યું હતું કે આ જીવ ચક્રવર્તી થશે. તેણે શાસ્ત્રનો સુંદર અભ્યાસ કર્યો હોવાથી યૌવનજન્ય મદ ન હતો. અનેક પ્રકારની રાજવિદ્યામાં પણ તે પારંગત હતા; લક્ષ્મી અને સરસ્વતી બંનેનો તેની પાસે સુમેળ હતો, ને તેની કીર્તિ દશે દિશામાં ફેલાઈ ગઈ હતી. પોતાના ગુણવડે તે બધા લોકોને વશીભૂત કરી લેતા હતા. ખરું જ છે—ગુણો વડે વશ કોણ ન થાય ?

યોગ્ય સમયે મહારાજા વજ્રસેનતીર્થંકરે, વજ્રનાભી પુત્રને રાજતિલક કરીને “તું મહાન ચક્રવર્તી હો” એવા આશીર્વાદ આપ્યા ને પોતે સંસારથી વિરક્ત થયા. લૌકાન્તિકદેવોએ સ્તુતિપૂર્વક તેમનાં વૈરાગ્યની અનુમોદના કરી. ભગવાન વજ્રસેનની સાથે સાથે એક હજાર રાજાઓએ પણ દીક્ષા લીધી.

એક તરફ તો રાજા-વજ્રનાભિ મહાન રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યા, બીજી તરફ મુનિરાજ વજ્રસેન તપોલક્ષ્મીનું પાલન કરવા લાગ્યા. થોડા સમયમાં વજ્રનાભિ રાજાના શસ્ત્રભંડારમાં ઝળહળતું ચક્રરત્ન પ્રગટ્યું, તો અહીં તેના પિતા વજ્રસેન મુનિરાજના જ્ઞાનભંડારમાં શુક્લધ્યાનરૂપી અત્યંત તેજસ્વી ધ્યાનચક્ર પ્રગટ્યું, પુત્ર તો ચક્રવર્તી રાજા થયો, ને પિતા કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરીને ધર્મચક્રી થયા. પિતા તો તીર્થંકર થઈને ધર્મોપદેશ વડે જીવોનું હિત કરવા લાગ્યા, ને ભાવિ તીર્થંકર એવો પુત્ર ચક્રવર્તી થઈને પ્રજાનું પાલન કરવા લાગ્યો. રાજા વજ્રનાભિએ ચક્રરત્ન વડે આખી પૃથ્વીને જીતી લીધી હતી, તો ભગવાન વજ્રસેને ધ્યાન ચક્ર વડે કર્મો ઉપર વિજય મેળવીને ત્રણ લોકને જીતી લીધા હતાં. આ રીતે વિજય કરવામાં શ્રેષ્ઠ એ બંને પિતા-પુત્ર જાણે એકબીજાની સ્પર્ધા

કરતા હોય, એવા લાગતા હતા. પણ એકનો વિજય અત્યંત અલ્પ, છાંડ સુધી જ મર્યાદિત હતો, બીજાનો વિજય આખા લોકને ઉલ્લંઘીને અલોકમાં પણ પહોંચી ગયો—એવો સૌથી મહાન હતો.

આપણા ચરિત્રનાયક આદિનાથનો જીવ તો આ રીતે ચકવર્તી થયો, ને સાત ભવનો સાથીદાર (સ્વયંપ્રભા દેવી અથવા કેશવનો જીવ) ધનદેવ તે ચકવર્તીના ૧૪ રત્નોમાંથી ગૃહપતિ નામનો તેજસ્વી રત્ન થયો. આ રીતે મહાન અભ્યુદય સહિત બુદ્ધિમાન વજ્રનાભિ ચકવર્તીએ દીર્ઘકાળ સુધી રાજ્ય ભોગવ્યું.

વજ્રનાભી યજ્ઞી મુનિ

એકવાર તે પોતાના પિતા વજ્રસેન—તીર્થંકરના સમવસરણમાં ગયા અને પરમ ભક્તિથી એ જિનનાથના દર્શન-વંદન કરીને દિવ્ય-ધ્વનિનું શ્રવણ કર્યું. ભગવાનના શ્રીમુખેથી અત્યંત દુર્લભ એવા રત્નત્રયધર્મનું સ્વરૂપ સાંભળીને તેને પણ રત્નત્રયની ભાવના જાગી. “જે બુદ્ધિમાન જીવ અમૃત સમાન એવા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ત્રણેનું સેવન કરે છે તે અચિંત્ય અને અવિનાશી એવા મોક્ષપદને પામે છે,” એમ હૃદયમાં વિચારીને તે ચકવર્તીએ સમસ્ત સામ્રાજ્યને તરણાં સમાન જાણીને છોડી દીધું ને રત્નત્રયધર્મમાં તથા તપમાં પોતાની બુદ્ધિ લગાવી. પુત્રને રાજ્ય સોંપીને તેણે ૧૬,૦૦૦ મુગટબંધી રાજાઓ, એક હજાર પુત્રો, પૂર્વભવના સ્નેહી એવા આઠ ભાઈઓ તથા ધનદેવની સાથે, મોક્ષપ્રાપ્તિના ઉદ્દેશથી, પિતા વજ્રસેન—તીર્થંકરની સમીપ, ભવ્ય જીવોને પરમ આદરણીય એવી જિનદીક્ષા ધારણ કરી.

મહારાજા વજ્રનાભિએ મુનિ યજ્ઞને અહિંસા વગેરે પાંચ મહાવ્રતો ધારણ કર્યાં. ઈર્ષ્યા, ભાષા, એષણા, આદાન-નિક્ષેપણ તથા પ્રતિષ્ઠાપન—એ પાંચ સમિતિ તથા મનગુપ્તિ, વચનગુપ્તિ ને કાયગુપ્તિ એ ત્રણ ગુપ્તિ—આ આઠને ‘અષ્ટ પ્રવચનમાતા’ કહેવાય છે, તેનું પાલન દરેક મુનિને જરૂર હોય—એમ ઈન્દ્રસભાના રક્ષક (—સમવસરણના નાયક) એવા ગણધરદેવે કહ્યું છે. વજ્રનાભિ મુનિરાજે આવી સમિતિ-ગુપ્તિનું પાલન કર્યું. તે ઉત્કૃષ્ટ તપસ્વી, ધીર, વીર, પાપરહિત, ધર્મનું ચિંતન કરેતા થકા વિચરવા લાગ્યા. એકવાર મુનિરાજે પોતાના પિતા વજ્રસેન તીર્થંકરના ચરણસમીપમાં દર્શનવિશુદ્ધિ આદિ ૧૬ ભાવનાઓનું ચિંતવન કર્યું :-

૧. આઠ મૂળગુણસહિત શુદ્ધ સમ્યગ્દર્શનરૂપ દર્શનશુદ્ધિ ધારણ કરી.
૨. જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રનો વિનય ધારણ કર્યો.
૩. શીલ અને વ્રતોને નિરતિચાર કર્યા.
૪. ઉપયોગને વારંવાર જ્ઞાનમાં જોડ્યો.
૫. સંસારથી ભયભીત ને મોક્ષમાર્ગમાં ઉત્સાહિત થયા.
૬. પોતાની શક્તિ છૂપાવ્યા વગર સામર્થ્ય—અનુસાર તપશ્ચરણ કર્યું.
૭. જ્ઞાન તથા સંયમના સાધનરૂપ ત્યાગમાં ચિત્ત લગાવ્યું.

૮. સાધુઓને વ્રત-શીલ આદિમાં વિઘ્ન આવતાં તે દૂર કરવામાં વારંવાર સાવધાન રહેતા હતા; કેમકે ઉત્તમ પુરુષોની સર્વ ચેષ્ટા પોતાની સમાધિ માટે અથવા બીજા ધર્માત્માઓનાં વિઘ્નો દૂર કરવા માટે હોય છે.
૯. વ્રતી પુરુષોને પોતાથી અભિન્ન જાણીને તેમને રોગાંદિ થતાં તેની વૈયાવૃત્ય (સેવા) કરતાં હતા; આ વૈયાવૃત્ય તે તપનું મુખ્ય અંગ છે.
૧૦. પૂજ્ય અરિહંત ભગવાનમાં તેને નિશ્ચલ ભક્તિ હતી.
૧૧. વિનયપૂર્વક આચાર્યોની ભક્તિ કરતા હતા.
૧૨. વિશેષ જ્ઞાનવંત મુનિઓની સેવા કરતા હતા.
૧૩. જિનવાણીરૂપ પ્રવચન તેમજ મુનિસંઘ પ્રત્યે પણ તેને ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ હતી; કેમકે તેમના પ્રત્યે તીવ્ર ભક્તિ વગર રાગાદિને જીતી શકાતા નથી.
૧૪. તે 'અવશ' હોવા છતાં 'વશી' હતા, (એટલે કે અન્યને વશ ન હોવારૂપે 'અવશ' હોવા છતાં; ઈન્દ્રિયોને વશ કરનારા હોવાથી 'વશી' હતા.) દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવની અપેક્ષાપૂર્વક (યોગ્ય રીતે) સામાયિક, વંદના, સ્તુતિ, પ્રતિક્રમણ, સ્વાધ્યાય તથા કાયોત્સર્ગ એ છ આવશ્યકોનું પૂર્ણ રીતે પાલન કરતા હતા.
૧૫. તપ-જ્ઞાન વગેરે કિરણો દ્વારા ભવ્ય જીવરૂપી કમળને વિકસીત કરનાર એવા સૂર્યસમાન તે મુનિરાજ જૈનમાર્ગને સદા પ્રકાશિત અને પ્રભાવિત કરતા હતા.
૧૬. જિનમાર્ગ પર ચાલનારા શિષ્યોને ધર્મમાં સ્થિર કરનાર, તથા ધર્મમાં પ્રેમ રાખનાર એવા તે વજ્રનાભિ મુનિરાજ બધા ધર્માત્મા જીવો ઉપર અતિશય પ્રેમ-વાત્સલ્ય રાખતા હતા.

—આ પ્રમાણે મહા ધીર-વીર એ વજ્રનાભિ મુનિરાજે તીર્થકરત્વની પ્રાપ્તિના કારણરૂપે આ ૧૬ ભાવનાઓનું ઘણા કાળ સુધી ચિંતન કર્યું અને ઉત્તમ પ્રકારે એ ભાવનાઓના ચિંતન વડે તે શ્રેષ્ઠ મુનિરાજે ત્રણલોકમાં આનંદમય ક્ષોભ ઉત્પન્ન કરનારી તીર્થકર નામની મહા પુણ્યપ્રકૃતિ બાંધી એવા તે ભાવિ તીર્થકરને ત્રમસ્કાર હો.

તીર્થકરપ્રકૃતિ બાંધવાની સાથે સાથે તે મુનિરાજ જ્ઞાનની અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ પણ પામ્યા હતા, ને તે ઋદ્ધિવડે તેમણે પોતાના પરભવોને જાણી લીધા હતા. બીજી પણ અનેક મહાન ઋદ્ધિઓ તેમને પ્રગટી હતી. પરંતુ ઉત્તમ બુદ્ધિમાન તે મુનિરાજને તો ગૌરવપૂર્ણ એવા એક સિદ્ધપદની જ વાંછા હતી. લૌકિક ઋદ્ધિઓની તેમને જરાપણ વાંછા ન હોવા છતાં અણિમા-મહિમા વગેરે અનેક ઋદ્ધિઓ તેમને પ્રગટી હતી. વગર ઈચ્છાએ જગતનું હિત કરનારી એવી અનેકવિધ ઔષધિઋદ્ધિ પણ તેમને પ્રગટી હતી,—ખરું જ છે, કલ્પવૃક્ષ ઉપર લાગેલાં ફળ કોનો ઉપકાર ન કરે? તે મુનિરાજને જો કે ઘી-દૂધ વગેરે રસોનો ત્યાગ હતો તોપણ ઘી-દૂધને ઝરાવનારી અનેકવિધ રસઋદ્ધિ તેમને પ્રગટી હતી,—એ યોગ્ય જ છે, ઈષ્ટ પદાર્થોનો ત્યાગ કરવાથી તેના કરતાં ય અધિક મહાન ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. બલઋદ્ધિના પ્રભાવથી ગમે તેવા કઠણ ગરમી-ઠંડીના પરિષદોને પણ તે સહી લેતા હતા. તેમને એવી અક્ષીણઋદ્ધિ પ્રગટી હતી કે, જે દિવસે જે ઘરમાં તેમણે ભોજન કર્યું હોય તે દિવસે તે ઘરમાં ભોજન અક્ષય થઈ જતું, એટલે ચકવર્તીના સૈન્યને ભોજન કરાવવા છતાં પણ તે ભોજન ખૂટતું નહિ. એમાં શું આશ્ચર્ય છે!—મુનિઓનું મહાન તપ તો અક્ષય એવા મોક્ષફળને પણ આપે છે.

આ પ્રમાણે, વિશુદ્ધભાવનાઓને ધારણ કરનાર તે વજ્રનાભિમુનિરાજ પોતાના વિશુદ્ધ-પરિણામોથી ઉત્તરોત્તર વિશુદ્ધ થતાં થતાં ઉપશમ શ્રેણી પર આરૂઢ થયા. અધઃકરણ પછી તેઓ આઠમા ગુણસ્થાને અપૂર્વકરણ કરીને નવમા અનિવૃત્તિકરણ-ગુણસ્થાનને પામ્યા; ત્યાર પછી કૃત્યમાં અત્યંત સૂક્ષ્મ રાગ બાકી રહ્યો છે એવા સૂક્ષ્મસાંપરાય નામના દશમા ગુણસ્થાને આવ્યા, અને પછી ઉપશાન્તમોહ નામના વીતરાગી ગુણસ્થાને આવ્યા. અહીં અગિયારમાં ગુણસ્થાને મોહકર્મ સમ્પૂર્ણ ઉપશાન્ત થયું હતું અને અતિશય વિશુદ્ધ એવું ઔપશમિકચારિત્ર પ્રગટ થયું હતું. અંતમુહૂર્ત પછી તે મુનિરાજ કરીને સ્વસ્થાનરૂપ સાતમા અપ્રમેતગુણસ્થાને આવ્યા; એનું ખાસ કારણ એ છે કે અગિયારમા ગુણસ્થાને આત્માની સ્વાભાવિક સ્થિતિ અંતમુહૂર્ત કરતાં વધુ હોતી જ નથી.

એ વજ્રનાભિ મુનિરાજે આયુષ્યના અંતભાગમાં શ્રીપ્રભાવર્ત ઉપર પ્રાયોપવેશન (અર્થાત્ પ્રાયોપગમન સંન્યાસ) ધારણ કરીને શરીર અને આહારનું મમત્વ છોડી દીધું હતું. આ સંન્યાસમાં તેપસ્વી સાધુ રત્નત્રયરૂપી શય્યા પર ઉપવેશ-કરે છે તેથી તેને પ્રાયોપવેશન કહે છે; આ સંન્યાસ વડે રત્નત્રયની ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધતા થાય છે તથા કર્મરૂપી શત્રુનો ઘણો નાશ થાય છે; આ સંન્યાસની ધારક મુનિરાજ નગર-ગામ વગેરે સંસારી પ્રાણીઓને રહેવાના સ્થાનથી દૂર એકાંતમાં વસે છે. આવી પ્રાયોપગમન-સંન્યાસ ધારણ કરનાર તે વજ્રનાભિમુનિરાજ પોતે પોતાના શરીરનો કોઈ ઉપચાર કરતા ન હતા, તેમજ બીજા પાસે પણ કાંઈ ઉપચાર-સેવા કરાવવાની ઈચ્છા રાખતા ન હતા. જેમ શત્રુના મૃતકકલેવરને જોઈને કોઈ મનુષ્ય નિરાકુળ નિશ્ચિત થઈ જાય, તેમ તેમણે આ શરીરને મૃતકકલેવરવત જાણીને તેનું મમત્વ છોડી દીધું હતું ને અત્યંત નિરાકુળ થઈ ગયા હતા.

જોકે તેમનું શરીર ઘણું જ દુબળું થઈ ગયું હતું તોપણ સ્વાભાવિક ધૈર્યના અવલંબનવડે ઘણા દિવસો સુધી નિશ્ચલ ચિત્તે બેસી રહ્યા. માર્ગથી ચ્યુત ન થવાય તથા કર્મોની અતિશય નિર્જરા થાય તે હેતુથી તેઓ ક્ષુધા-તૃષ્ણા વગેરે બાવીસ પરીપહોને સહતા હતા. ઉત્તમ ક્ષમા, માર્દવ, આર્જવ, શૈય, સત્ય, સંયમ, તપ, ત્યાગ, આર્કિયન્ય અને બ્રહ્મચર્ય-એ દસ ધર્મોનું તે મહા વિદ્વાન મુનિરાજ પાલન કરતા હતા; તે ધર્મો ગણધરોને પણ અત્યંત ઈષ્ટ છે. તેઓ બાર વૈરાગ્ય-અનુપ્રેક્ષાઓનું નિરંતર ચિન્તન કરતા હતા. પવિત્ર ભાવનાઓને ધારણ કરનારા તે વજ્રનાભિ મુનિરાજ અતિશય વિશુદ્ધિને, પામ્યા, અને ઉપશમ શ્રેણીમાં બીજીવાર આરૂઢ થયા. પૃથક્ત્વ-વિતર્ક નામના શુકલધ્યાનને પૂર્ણ કરીને તેઓ ઉત્કૃષ્ટ સમાધિરૂપ વીતરાગભાવને પામ્યા; ને ઉપશાન્તમોહ નામના ૧૧મા ગુણસ્થાને પ્રાણ છોડીને સર્વાર્થસિદ્ધિમાં અહમિન્દ્ર પદને પામ્યા.

*

શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાનનું ધર્મચક્ર આજેય ચાલી રહ્યું છે. આપણા મહાભાગ્યે આપણે તીર્થકર ભગવંતોના માર્ગમાં આવ્યા છીએ. આપણા તે ભગવંતોનું જીવનચરિત્ર જાણીને આપણે પણ તેમના માર્ગે ચાલશું.

[૯]

ઋષભદેવ : સર્વાર્થસિદ્ધિ-દેવલોકમાં

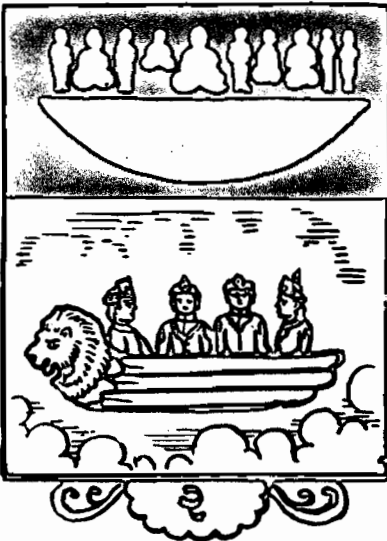
(વિષયો વગરના સુખની સિદ્ધિ)

[૧-મહાબલરાજા; ૨-લલિતાંગદેવ; ૩-વજ્રજંઘ રાજા; ૪-ભોગભૂમિમાં સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિ; ૫-શ્રીધર દેવ; ૬-સુવિધિરાજા; ૭-અચ્યુતેન્દ્ર; ૮-વજ્રનાભિ ચક્રવર્તી; એ આઠભવ પછી અત્યારે આપણા ચરિત્રનાયક ઋષભદેવ સર્વાર્થસિદ્ધિમાં અહમિન્દ્રપણે બિરાજી રહ્યા છે.]

લોકના અગ્રભાગરૂપ જે સિદ્ધોનું ધામ તેનાથી એ સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાન માત્ર બાર યોજન નીચે છે. ત્યાં ૩૩ સાગરોપમના અસંખ્યાતા વર્ષો સુધી ઇન્દ્રિ વિષયો વગરનું જે સુખ તેમણે ભોગવ્યું તેનું હવે વર્ણન કરીને, તેના ઉદાહરણથી આત્માના અતીન્દ્રિય સુખનું સ્વરૂપ સમજાવશે, ને બાહ્યવિષયો સુખનાં કારણ નથી એમ બતાવશે.

સર્વાર્થસિદ્ધિ-વિમાનમાં ઊપજીને આપણા ચરિત્રનાયક ક્ષણમાત્રમાં યૌવન દશાને પામ્યા. તેમનું શરીર એવું સુંદર હતું કે જાણે અમૃતનું બનેલું હોય! તે અહમિન્દ્ર સર્વાર્થસિદ્ધિમાં જિનેન્દ્રદેવની અકૃત્રિમ પ્રતિમાઓનું પૂજન કરતા હતા અને પોતાના ક્ષેત્રમાં જ વિહાર કરતા હતા. પુણ્યાત્મા જીવોમાં સૌથી પ્રધાન એવા તે અહમિન્દ્ર તે સર્વાર્થસિદ્ધિ-વિમાનમાં જ સ્થિત રહીને સમસ્ત લોકમાં રહેલી જિનપ્રતિમાઓની પૂજા કરતા હતા; તે પુણ્યાત્મા અહમિન્દ્રે પોતાના વચનની પ્રવૃત્તિ જિનેદેવની પૂજા-સ્તુતિ કરવામાં તથા ધર્મચર્યામાં લગાવી હતી, મન ભગવાનના ગુણોનું તથા આત્માનું ચિંતવન કરવામાં જોડ્યું હતું, અને શરીર ભગવાનને નમસ્કાર કરવામાં લગાવ્યું હતું. પોતાના જેવી જ ઋદ્ધિને ધારણ કરનાર અને આત્મજ્ઞાની એવા બીજા અહમિન્દ્રોની સાથે ઘણા આદરપૂર્વક તે ધર્મગોષ્ઠી કરતા હતા. [સર્વાર્થસિદ્ધિના તે અહમિન્દ્રો કેવી અદ્ભુત ધર્મચર્યા કરતા હતા, તેનો સ્વાદ યાખવા માટે શાંતિનાથ પ્રભુના જીવન ચરિત્રમાં તેમજ મલ્લિનાથ ભગવાનના પૂર્વભવમાં યાખશો.]

સર્વાર્થ સિદ્ધિમાં

શુકલલેશ્યાના પ્રભાવથી પોતાના જ વૈભવમાં સંતુષ્ટ રહેનારા તે અહમિન્દ્રને પોતાના નિરૂપદ્રવ સુખમય-સ્થાનમાં જેવી ઉત્તમ પ્રીતિ હોય છે તેવી બીજે ક્યાંય થતી નથી, તેથી પરક્ષેત્રમાં જવાની ઇચ્છા જ તેમને થતી નથી. તે અહમિન્દ્રદેવોમાં મોટા-નાનાપણું નથી, એકબીજા પ્રત્યે ઈર્ષ્યા નથી, દ્વેષ નથી, બીજાની નિંદા ને પોતાની પ્રશંસા નથી. તેઓ સુંખી ને હર્ષસહિત વર્તતા થકા સદા કિલ્લોલ કરે છે....ને આત્મસાધના કરે છે.

આવા સર્વાર્થસિદ્ધિ-વિમાનમાં ઊપજેલા આપણા ચરિત્રનાયક અહમિન્દ્ર પોતાના આત્માથી ઉત્પન્ન થયેલા સ્વાધીન પરમ આનંદને ભોગવતા હતા. ૩૩ સાગર તેનું આયુષ્ય હતું; એક હાથ ઊંચું ને હંસ જેવું ધોળું અત્યંત સુંદર તેનું શરીર હતું. તે શરીરના શુદ્ધ અને તેજસ્વી કિરણોનો પ્રકાશ દશે દિશામાં

કેલાતો હતો. આ રીતે ઈન્દ્રાદિ દેવોનેય અગોચર ને પરમ આનંદદાયક એવા શ્રેષ્ઠ સર્વાર્થસિદ્ધિપદને તે પામ્યા.

સર્વાર્થસિદ્ધિમાં તે અહમિન્દ્ર તેત્રીસ હજાર વર્ષે માનસિક દિવ્ય આહાર ગ્રહણ કરતા હતા; સાંડાસોળ મહિને એકવાર શ્વાસોશ્વાસ લેતા હતા. પોતાના અવધિજ્ઞાનરૂપી દીપકવડે તે ત્રસનાડીમાં રહેલા જાણવાયોગ્ય મૂર્તિક દ્રવ્યોને તેમની પર્યાયોસહિત પ્રકાશિત કરતા હતા. તે અહમિન્દ્રને પોતાના અવધિજ્ઞાનના ક્ષેત્ર જેટલી વિક્રિયા કરવાનું સામર્થ્ય હતું, પરંતુ રાગરહિત હોવાને કારણે તેઓ કદી પોતાના વિમાનથી બહાર જતા ન હતા. જાણે જગતનું બધું સૌન્દર્ય એક જગ્યાએ એકઠું થયું હોય—એવી સુંદર તેમની મુદ્રા હતી. જિનેન્દ્રદેવે જે એકાંત અને શાંતરૂપ સુખનું નિરૂપણ કર્યું છે તે બધું સુખ જાણે કે આ અહમિન્દ્ર પાસે ભેગું થયું હતું.

વજ્રનાભિના આઠે ભાઈઓ (વિજય, વૈજયન્ત, જયન્ત, અપરાજિત, બાહુ, સુબાહુ, પીઠ અને મહાપીઠ) તેમજ શ્રીમતીનો જીવ ધનદેવ—એ નવે જીવો પણ પુણ્યપ્રભાવથી વજ્રનાભિની સાથે જ સર્વાર્થસિદ્ધિમાં અહમિન્દ્ર થયા. તે અહમિન્દ્રો મોક્ષસુખ જેવા સુખનો અનુભવ કરતા થકા, વિષયભોગો વગર (પ્રવીચાર રહિત) જ દીર્ઘકાળ સુધી પ્રસન્ન રહેતા હતા. તેમનું પુણ્યજનિત સુખ પણ વિષય-ભોગોના સુખથી અનંતગણું હતું.

પ્રશ્ન : સંસારમાં જીવોને સ્ત્રી-પુત્ર વગેરે વિષય-ભોગોથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે, તો તેના અભાવમાં સર્વાર્થસિદ્ધિના અહમિન્દ્રોને સુખ કઈ રીતે છે ?

ઉત્તર : સુખ બાહ્યવિષયોમાં નથી; ભગવાન જિનેન્દ્રદેવે આકુળતા રહિત વૃત્તિને સુખ કહ્યું છે; તેથી, જેમનું ચિત્ત અનેક પ્રકારના વિષયોની આકુળતાથી વ્યાકુળ છે એવા, સરાગી જીવોને તે સુખ ક્યાંથી હોય ? સુખ તો આત્મામાં છે, વિષયોમાં નહિ; આત્મા પોતાના અનાકુળભાવથી પોતે જ્યાં સુખરૂપ થયો, ત્યાં બાહ્યવિષયો વગર જ તેને સુખ છે. કેમકે વિષયો ભોગવ્યા પહેલાં, ભોગવતા વખતે, તેમજ ભોગવ્યા પછી પણ દાહજનક (આકુળતારૂપ) છે. વિદ્વાન પુરુષો તે જ સુખને ચાહે છે કે જેમાં મન વિષયોથી નિવૃત્ત થઈ જાય છે—ચિત્ત સંતુષ્ઠ થાય છે; બાહ્યવિષયોમાં સુખ શોધનારને આકુળતા કદી મટતી નથી ને સુખ કદી મળતુ નથી. તેઓ દુઃખી જા છે.

“વિષયો વિષે રતિ જેમને, દુઃખ છે સ્વાભાવિક તેમને.”

વિષયોના અનુભવથી પ્રાણીઓને જે સુખ લાગે છે તે પરાધીન છે, બાધાઓથી સહિત છે, વ્યવધાન (અંતરાય) વાળું છે. અને કર્મબંધનું કારણ છે, તેથી દુઃખ જ છે. સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવોએ આત્માના અતીન્દ્રિય સુખને ચાખ્યું છે અને વિષયોની ચાહના તેમના મનમાંથી નીકળી ગઈ છે તેથી બાહ્ય વિષયો વિના જ તેઓ ખરેખર સુખી છે. જગતમાં પ્રિય સ્ત્રીના સંસર્ગથી જ જીવોને જો સુખ થતું હોય તો તો ગંધારા કૂતરા-કાગડા-હરણ ને ભૂંડ વગેરે તિર્યચો પણ સુખી હોવા જોઈએ. જો એવા જીવોને પણ સુખી કહેશો તો સંસારમાં દુઃખી કોને કહેશો ? મૂરખા જીવો જ વિષયસેવનમાં સુખની કલ્પના કરે છે. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર વડે કર્મોના ક્ષયથી કે ઉપશમથી જે આત્માનો સ્વાભાવિક આહ્વાદ ઉત્પન્ન થાય છે તે જ સુખ છે. તે સુખ અન્ય વસ્તુઓના આશ્રયે કદી ઉત્પન્ન થતું નથી.

જેમ વનમાં વિચરનારો હાથી સ્પર્શના મોહથી દુઃખી થાય છે, સરોવરમાં કેલિ કરનારું માછલું માંસના રસના મોહથી દુઃખી થાય છે, ગુંજારવ કરનારો ભમરો ફૂલની સુગન્ધના મોહથી દુઃખી થાય છે,

રંગીન પતંગિયુ દીપકના પ્રકાશના રૂપમાં મોહિત થઈને ભસ્મ થાય છે, અને જંગલમાં ચરનારા હરણિયાં શિકારીના મધુર ગીતના શબ્દોમાં મોહિત થઈને મરે છે. આ પ્રમાણે એકેક ઈન્દ્રિયના વિષયનું સેવન પણ જ્યાં દુઃખથી ભરેલું છે ત્યાં પાંચેય ઈન્દ્રિયના વિષયોનું શું કહેવું ?

જેમ નદીના પ્રવાહમાં તણાયેલો પદાર્થ કોઈ ઊંડા ખાડામાં પડીને ભમરી ખાય છે તેમ ઈન્દ્રિય-વિષયોના પ્રવાહમાં તણાયેલો જીવ નરકરૂપી દુઃખના દરિયામાં ગોથા ખાય છે. માટે વિષયોની પ્રીતિ છોડી દેવી જોઈએ, ને આત્માધીન અતીન્દ્રિયસુખની શ્રદ્ધા કરીને ઉત્સાહપૂર્વક તેનો પ્રેમ કરવો જોઈએ—

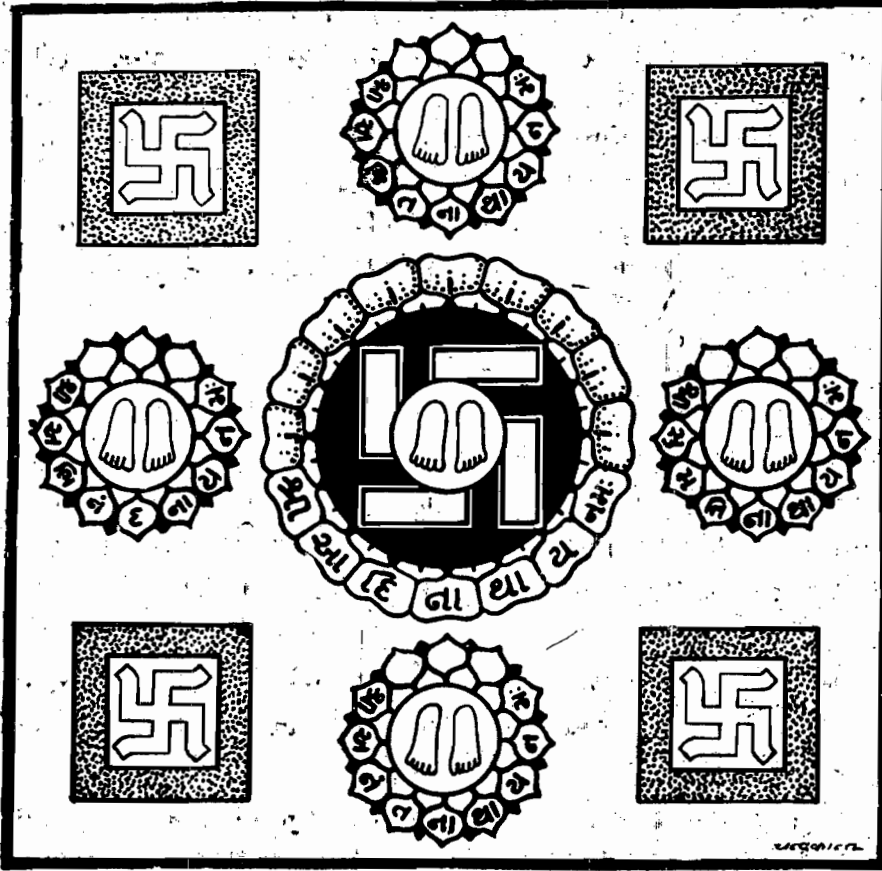
અત્યંત આત્મોત્પન્ન, વિષયાતીત, અનુપ, અનંત ને
વિચ્છેદહીન છે સુખ અહો! શુદ્ધોપયોગ-પ્રસિદ્ધને.
સૂણી 'ઘાતિકર્મવિહીનનું સુખ સૌ સુખે ઉત્કૃષ્ટ છે',
શ્રદ્ધે ન તેહ અભવ્ય છે, ને ભવ્ય તે સંમત કરે.

અહો, સિદ્ધ ભગવંતોનું આત્મિક સુખ વિષયોથી રહિત છે, અમાપ છે, અનંત છે, કેવળ આત્માથી જ થયેલું છે અને અનુપમ છે. સ્વર્ગના તેમજ મનુષ્યોના ત્રણકાળના ઈન્દ્રિયસુખોને એકઠા કરવામાં આવે તો પણ, સિદ્ધ પ્રભુના એક ક્ષણનાય સુખની બરાબરી તે કરી શકતા નથી. એ સિદ્ધભગવંતોનું સુખ પોતાના આત્માથી જ ઉત્પન્ન છે, બાધા વગરનું છે, કર્મોના ક્ષયથી થયેલું છે, પરમ આહ્વાદરૂપ છે, ઉપમા વગરનું છે, અને સૌથી શ્રેષ્ઠ છે. સર્વ પરિગ્રહથી રહિત, શાંત અને ઉત્કંઠાથી રહિત એવા સિદ્ધભગવંતો પૂર્ણ સુખી છે, એટલે સુખ તે આત્માનો સ્વભાવ છે; બીજા કોઈની અપેક્ષા વગર એકલો આત્મા પોતે સ્વભાવથી જ સુખરૂપે પરિણમે છે.

આપણા ચરિત્રનાયક ભગવાન ઋષભદેવના જીવ વજ્રનાભિચકવર્તીને, સ્વર્ગથી પણ ઉપર એવા સર્વાર્થસિદ્ધિમાં સુકૃતનાં ફળથી જે વિષયરહિત ઉદાર સુખ પ્રાપ્ત થયું, તે એવું લાગતું હતું કે જાણે મોક્ષનું સુખ જ તેની સન્મુખ આવ્યું હોય! આ સંસારમાં જીવને જે સુખ કે દુઃખ થાય છે તે પોતાના કરેલા પુણ્ય કે પાપરૂપ કર્મબંધને અનુસાર થાય છે. પુણ્યનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ સર્વાર્થસિદ્ધિમાં હોય છે, ને પાપનું ઉત્કૃષ્ટ ફળ સાતમી નરકના નારકીને હોય છે. શાંત પરિણામ, ઈન્દ્રિયદમન, સંયમ વગેરે વડે પુણ્યાત્મા જીવ ઉત્કૃષ્ટ પુણ્યફળને પામે છે ને શમ દમ-યમથી રહિત મિથ્યાદષ્ટિ પાપીજીવ પાપનાં ફળને પામે છે.

આ અધિકારના અંતમાં શ્રી જિનસેનસ્વામી કહે છે કે ઘણા જ નીકટકાળમાં જેમને તીર્થકરપદરૂપી જિનેન્દ્રલક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાની છે, એવા આ વજ્રનાભિએ જેવી રીતે વિશુદ્ધિપૂર્વક આળસ રહિત થઈને શ્રી જિનેન્દ્રદેવની કલ્યાણકારી આજ્ઞાનું આરાધન કર્યું અને મહાન સુખ પામ્યા, તેવી રીતે જેઓ અનુપમ સુખના અભિલાષી હોય અને દુઃખના ભારથી છૂટવા ચાહતા હોય તે બુદ્ધિમાન જીવોએ પણ આળસ રહિત થઈને શ્રી જિનેન્દ્રદેવની આજ્ઞાનું (દર્શનવિશુદ્ધિ વગેરેનું) પાલન કરવું જોઈએ.

બંધુઓ, આપણા ચરિત્રનાયક ભગવાન ઋષભદેવ સર્વાર્થસિદ્ધિમાં અતિશય સુખપણે બિરાજી રહ્યા છે, અખંડ સમ્યક્ત્વ વડે આત્માની આરાધના કરી રહ્યા છે. અહીંથી હવે છેલ્લા અવતારમાં તેઓ અયોધ્યાનગરીમાં ભરતક્ષેત્રના પ્રથમ તીર્થકર તરીકે અવતરશે. તેઓ અવતરે ત્યાર પહેલાં ચાલો, આપણે તે નગરીમાં પહોંચી જઈએ; ને ત્યાં કેવી અદ્ભુત શોભા છે તે જોઈએ; ભગવાનના જન્મ પહેલાં ત્યાં શું-શું બની રહ્યું છે ને કેવો આનંદ છવાઈ રહ્યો છે તે જોઈને અયોધ્યાના નગરજનો સાથે આપણે પણ આનંદમાં ભાગ લઈએ.

અયોધ્યાપુરીમાં અનંત તીર્થકરો જન્મ્યા; તેમાં આ ચોવીસીમાં પાંચ તીર્થકરો અયોધ્યામાં જન્મ્યા :- શ્રી ઋષભદેવ, અજિતનાથ, અભિનંદન, સુમતિનાથ અને અનંતનાથ; તેમને નમસ્કાર હો.

[૧૦]

અયોધ્યામાં ઋષભ-અવતાર

આ ભરતક્ષેત્રમાં ત્રીજા આરાના પાછલા ભાગમાં, જ્યારે ભોગભૂમિ મટીને કર્મભૂમિની વ્યવસ્થા થવા માંડી ત્યારે, જીવનનિર્વાહની યોગ્ય વિધિ બતાવીને પ્રજાનું પાલન કરનારા એક પછી એક ૧૪ કુલકરો થયા. આ બધા એકબીજાના પુત્રો જ હતા ને પૂર્વ વિદેહક્ષેત્રમાં મનુષ્યઆયુ બાંધ્યા પછી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામીને અહીં ભોગભૂમિમાં અવતર્યા હતા. તેમને પૂર્વભવનું જાતિસ્મરણ હતું. તેમાં છેલ્લા કુલકર નાભિરાજા થયા. તેમને મરુદેવી નામની રાણી હતી, તે રૂપ-ગુણમાં ઈન્દ્રાણી સમાન હતી, જગતની ઉત્તમ અને મંગલ સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ હતી, ગુણરત્નોની ખાણ હતી, પવિત્ર સરસ્વતી દેવી હતી, અને વગરભણ્યે પંડિતા હતી. ઈન્દ્રદ્વારા પ્રેરિત ઉત્તમ દેવોએ મહાન વિભૂતિ સહિત તે મરુદેવીનો વિવાહોત્સવ કર્યો હતો. નાભિરાજા અને મરુદેવી ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણી સમાન શોભતા હતા. સંસારમાં તેઓ સૌથી અધિક પુણ્યવાન હતા, કેમકે સ્વયંભૂ ભગવાન ઋષભદેવ જેમના પુત્ર થશે તેમના સમાન બીજું કોણ હોઈ શકે ?

આવા મરુદેવી અને નાભિરાજા જે ભૂમિમાં રહેતા હતા તે ભૂમિમાં જ્યારે કલ્પવૃક્ષોનો અભાવ થયો ત્યારે તેમના પુણ્યપ્રતાપે ઈન્દ્રે ત્યાં એક સુંદર નગરીની રચનાકરી. દેવોએ રચેલી એ નગરીની અદ્ભુત શોભાની શી વાત ! એ નગરીનું નામ અયોધ્યા. કોઈ શત્રુ તેની સામે યુદ્ધ કરી શકતા નહિ તેથી તે ખરેખર 'અયોધ્યા' હતી. [અરિભિઃ યૌદ્ધં ન શક્યા—અયોધ્યા.] તે નગરીના બીજાં નામો સાકેતપુરી, સુકોશલા તથા વિનિતા હતાં. તે અયોધ્યાનગરીની વચ્ચે દેવોએ 'સર્વતોભદ્ર' નામનો સુંદર રાજમહેલ બનાવ્યો; ને ઉત્તમ મુહૂર્તે તે નગરીનું વાસ્તુ કરીને તેમાં નાભિરાજા-મરુદેવી વગેરેને આનંદપૂર્વક વસાવ્યા. 'આ બંનેને ત્યાં તીર્થંકર ઋષભદેવ પુત્ર કુરીકે અવતરશે' એમ વિચારીને ઈન્દ્રે તેમનો રાજ્યાભિષેક કરીને સન્માન કર્યું.

ઋષભદેવ-ગર્ભકલ્યાણક

હવે છ મહિના પછી ભગવાન ઋષભદેવ સર્વાર્થસિદ્ધિમાંથી ચ્યવીને આ અયોધ્યાપુરીમાં અવતરશે, એમ જાણીને દેવોએ ઘણા આદરપૂર્વક આકાશમાંથી રત્નવર્ષા શરૂ કરી. જાણે કે ઋષભદેવના આગમન પહેલાં જ તેમની સમ્પદા આવી ગઈ હોય—એવી સુશોભિત કરોડો રત્નોની તથા સુવર્ણની વૃષ્ટિ રોજરોજ થતી હતી. તીર્થંકરોનો એવો જ કોઈ આશ્ચર્યકારી મહાન પ્રભાવ છે. પંદર મહિના સુધી એ રત્નવૃષ્ટિ ચાલુ રહી. એ ગર્ભાવતરણ ઉત્સવ વખતે આખા લોકમાં હર્ષકારી ક્ષોભ ફેલાઈ ગયો હતો. માતા મરુદેવી રજસ્વલા થયા વગર પુત્રવતી થઈ હતી.

એક મંગલદિવસે રાત્રિના પાછલા પહોરમાં મરુદેવીમાતાએ તીર્થંકરદેવના જન્મને સૂચિત કરનારા તથા ઉત્તમ ફળ દેનારા ૧૬ મંગલ સ્વપ્નો દેખ્યા, તથા સુવર્ણસમાન એક ઉત્તમ વૃષભ (બળદ) પોતાના મુખમાં પ્રવેશ કરતો જોયો.

પ્રભાત થયું; રાજમહેલમાં મંગલ વાજાં વાગવાં માંડ્યાં, ને સેવિકાઓ મંગલ ગીત ગાવા લાગી કે—'હે માતા ! જાગો; આપનો જાગવાનો સમય થયો છે. પંચપરમેષીના ધ્યાનનો આ સમય છે; પંચરમેષીના ધ્યાન વડે તમારું પ્રભાત સદા મંગલમય હો, તમે સૈંકડો કલ્યાણને પ્રાપ્ત હો, અને જેમ પૂર્વ દિશા ઝગઝગતા સૂર્યને જન્મ આપે છે તેમ તમે જગતના પ્રકાશંક એવા ત્રિલોકદીપક તીર્થંકર-પુત્રને ઉત્પન્ન કરો.'

આવા મંગલપૂર્વક મરુદેવીમાતા જાગ્યા; ઉત્તમ શુભ સ્વપ્નો દેખવાથી તેમને અતિશય આનંદ થઈ રહ્યો હતો, અને આખું જગત અતિશય પ્રમોદ ભરેલું લાગતું હતું. ત્યારબાદ રાજમહેલમાં જઈને

નાભિ-મહારાજાને પોતાના મંગલ સ્વપ્નોની વાત કરી—હે દેવ ! મેં આજે રાત્રે પાછલા પહોરે આશ્ચર્યકારી ફળ દેનારા ૧૬ સ્વપ્નો જોયા છે; તેનું ફળ શું છે ? તે આપના શ્રીમુખથી સાંભળવાની મારી ઈચ્છા છે.

ત્યારે નાભિરાય—મહારાજાએ અવધિજ્ઞાન વડે તે સ્વપ્નોનું ઉત્તમ ફળ જાણ્યું અને કહેવા લાગ્યા કે હે દેવી, સાંભળો ! આ ભરતક્ષેત્રનાં પ્રથમ તીર્થકર ઋષભદેવનો આત્મા સ્વર્ગમાંથી તમારી કુંભે અવતર્યો છે, તેથી તમે 'રત્નકુંભધારિણી' બન્યા છો. તમે જોયેલા મંગલ સ્વપ્નો એમ સૂચવે છે કે આપણો પુત્ર મહાન ગુણસમ્પન્ન થશે. તે આ પ્રમાણે—

૧૬ સ્વપ્નનું ફળ

- (૧) ગજ દેખનેસે દેવી તેરે પુત્ર ઉત્તમ હોયગા,
- (૨) વર વૃષભ કા હે ફલ યહી વહ જગત્ગુરુ ભી હોયગા.
- (૩) વહ સિંહદર્શનસે અપૂરવ શક્તિ ધારી હોયગા,
- (૪) પુષ્પ ઉત્તમ માલસે વહ તીર્થકર્તા હોયગા.
- (૫) કમલાન્હવનકા ફલ યહી સુરગિરિન્હવન સુરપતિ કરે,
- (૬) અર પૂર્ણશશિકે દેખનેસે જગતજન સબ સુખ ભરે.
- (૭) વર સૂર્યસે વહ હો પ્રતાપી, (૮) કુંભ—યુગલ સે નિધિપતિ,
- (૯) સર દેખનેસે સુભગ લક્ષણધાર હોવે જિનપતિ.
- (૧૦) યુગમીન ખેલત દેખનેસે હે પ્રિયે ચિત ધર સુનો,
- હોવે મહા આનંદમય વહ પુત્ર અનુપમ ગુણ ધનો.
- (૧૧) સાગર નીરખતે જગતકા ગુરુ સર્વજ્ઞાની હોયગા,
- (૧૨) વર સિંહ—આસન દેખનેસે રાજ્યસ્વામી હોયગા.
- (૧૩) અરુ સુરવિમાન સુફલ યહી વહ સ્વર્ગસે ચય હોયગા,
- (૧૪) નાગેન્દ્રભવન વિલાસસે વહ અવધિજ્ઞાની હોયગા.
- (૧૫) બહુ રત્નરાશિ દિખાવસે વહ ગુણ ખજાના હોયગા,
- (૧૬) વર ધૂમરહિત જુ અગ્નિસે વહ કર્મધ્વંશક હોયગા.
- વર વૃષભ મુખ પ્રવેશફલ શ્રી વૃષભ તુજ ઉર અવતરે,
- હે દેવી ! તું પુણ્યાતમા આનંદમંગલ નિત ભરે.

નાભિરાજાના શ્રીમુખથી આવું સ્વપ્નફળ સાંભળીને મરૂદેવીને ઘણો હર્ષ થયો. આ રીતે, આ ચોવીસીના ત્રીજા આરામાં (સુખમ-દુઃખમકાળમાં) જ્યારે ચોરાશીલાખ પૂર્વ ત્રણ વર્ષ આઠ માસ ને એક પક્ષ બાકી હતા ત્યારે, જેઠ વદ બીજના શુભ દિવસે, ઉત્તરાષાઢ નક્ષત્રમાં, વજ્રનાભિ—અહમિન્દ્રનું દેવલોકનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં, સર્વાર્થસિદ્ધિ વિમાનમાંથી ચ્યવીને ઋષભતીર્થકર મરૂદેવીમાતાના ગર્ભમાં અવતર્યા.

ભગવાનનું ગર્ભાવતરણ થતાં જ ઈન્દ્રલોકમાં ઘંટનાદ વગેરે અનેક મંગલચિહ્નો પ્રગટ્યા; તે ઉપરથી ભગવાનના ગર્ભકલ્યાણકનો પ્રસંગ જાણીને ઈન્દ્રાદિ દેવો ત્યાં આવ્યા, ને અયોધ્યાનગરીને પ્રદક્ષિણા દઈને, ભગવાનના માતા-પિતાને નમસ્કાર કર્યા. ક્યાંક વાજાં વાગતા હતા, ક્યાંક ગીત ગવાતા હતા, ક્યાંક નૃત્ય થતાં હતા; એમ મંગલઉત્સવ થયો. દિગ્બુમારી દેવીઓ અનેક પ્રકારે મરૂદેવીમાતાની સેવા કરતી હતી, તથા વિવિધ ગોષ્ઠીવડે તેમને પ્રસન્ન રાખતી હતી. અને કહેતી હતી કે હે માતા ! ગર્ભસ્થ પુત્રદ્વારા આપે જગતનો સંતાપ નષ્ટ કર્યો છે તેથી આપ જગતને પાવન કરનારા જગતમાતા છો. હે માતા ! આપનો તે પુત્ર જયવંત રહે કે જે જગતવિજેતા છે, સર્વજ છે, તીર્થકર છે, સજ્જનોનો આધાર છે ને કૃતકૃત્ય છે. હે કલ્યાણી માતા ! આપનો તે પુત્ર સેંકડો કલ્યાણ દર્શાવીને, પુનરાગમન રહિત એવા મોક્ષસ્થાનને પ્રાપ્ત કરશે.

તે દેવીઓ અનેક પ્રકારે આનંદ-પ્રમોદ સહિત મરુદેવીમાતા સાથે પ્રશ્ન-ચર્યા પણ કરતી હતી. મરુદેવી માતા સહજ બુદ્ધિથી એવા સુંદર ઉત્તર આપતા—જાણે કે તેમના ઉદરમાં રહેલા તીર્થંકર જ બોલતા હોય ! કેવા સુંદર હતા તે પ્રશ્ન—ઉત્તર ! તે આપણે વાંચીએ—

દેવી—હે માતા ! જગતમાં ઉત્તમ રત્ન કયું છે ?

માતા—સમ્યગ્દર્શન—રત્ન જગતમાં શ્રેષ્ઠ છે.

દેવી—જગતમાં કોનો અવતાર સફળ છે ?

માતા—જે આત્માને સાધે તેનો અવતાર સફળ છે.

દેવી—હે માતા ! જગતમાં કઈ સ્ત્રી ઉત્તમ છે ?

માતા—તીર્થંકર જેવા પુત્રને જે જન્મ આપે તે; અને જે સમ્યગ્દર્શન પામીને સ્ત્રી પર્યાયનો છેદ

કરે તે.

દેવી—હે માતા ! જગતમાં બહેરો કોણ છે ?

માતા—જિનવચનને જે નથી સાંભળતો તે.

દેવી—હે માતા ! જલ્દી કરવા જેવું કાર્ય કયું ?

માતા—મોહનો ત્યાગ ને મોક્ષની સાધના.

દેવી—હે માતા ! કોને જીતવાથી ત્રણ જગત વશ થાય ?

માતા—મોહને જીતવાથી ત્રણ જગત વશ થાય.

દેવી—જગતમાં કોની ઉપાસના કરવી ?

માતા—પંચપરમેષ્ઠી ભગવાનની; અને તેમના જેવા પોતાના શુદ્ધાત્માની.

[તત્ત્વચર્યામાં મરુદેવીમાતાજીના આનંદકારી જવાબ સાંભળીને દેવીઓને બહુ પ્રસન્નતા થાય છે; તેથી ફરીફરીને નવા નવા પ્રશ્નો પૂછે છે—]

દેવી—દેવેન્દ્ર જેને પૂજે એવો ઉત્તમ પુરુષ કોણ ?

માતા—‘મારો પુત્ર’ અર્થાત્ તીર્થંકર ભગવાન.

દેવી—સંસારમાં જીવો કેમ દુઃખ પામે છે ?

માતા—સુખથી ભરેલ આત્માનો અનુભવ કરતા નથી તેથી.

દેવી—હે માતા ! ‘પુરુષ’ નામ ક્યારે સફળ થાય ?

માતા—મોક્ષનો પુરુષાર્થ કરે ત્યારે.

દેવી—હે માતા ! શેના વગરનો નર પશુસમાન છે ?

માતા—ભેદજ્ઞાનરૂપ વિદ્યા વગરનો નર પશુસમાન છે.

દેવી—હે માતા ! જગતમાં કયું કાર્ય ઉત્તમ છે ?

માતા—આત્મધ્યાન તે જગતમાં ઉત્તમ કાર્ય છે.

દેવી—હે માતા ! આપના ઉદરમાં કોણ બિરાજે છે ?

માતા—જગત્ગુરુ ભગવાન ઋષભદેવ !

જ્ઞાનમય અને ઉત્કૃષ્ટ જ્યોતિસ્વરૂપ એવા તીર્થંકરપુત્રને હું મારો ઉદરમાં ધારણ કરી રહી છું—એમ જાણીને તે માતા આનંદિત અને સંતુષ્ટ રહેતો હતો. જેમ રત્નોથી ભરેલી ભૂમિ અતિશય શોભે તેમ જેમના ગર્ભમાં તીર્થંકર જેવા રત્ન ભર્યા છે એવા તે માતા અતિશય શોભતા હતા; તેમને કોઈ પ્રકારનું કષ્ટ થતું ન હતું, ભગવાનનો કોઈ એવો પ્રભાવ હતો કે ગર્ભવૃદ્ધિ થવા છતાં માતાના શરીરમાં કોઈ વિકૃતિ થઈ ન હતી. જેમ સ્ફટિકમણિના ઘરમાં વચ્ચે દીવો શોભે, તેમ મરૂદેવી માતાના નિર્મળ ગર્ભગૃહમાં મતિ—શ્રુતિ—અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાનરૂપી દીપકથી વિશુદ્ધ ભગવાન શોભતા હતા. ઈન્દ્રાણી પણ ગુપ્તરૂપે મરૂદેવી માતાની સેવા કરતી હતી ને, જગતના લોકો પણ તેને નમસ્કાર કરતા હતા. ઝાઝું શું કહેવું? ત્રણલોકમાં તે પ્રશંસનીય હતી; અને જગતના નાથ એવા ઋષભતીર્થંકરની જનની હોવાથી તે આખા લોકની જનની હતી...ને જગતને આનંદ દેનારી હતી.

‘માતા! દર્શન તારા રે જગતને આનંદ દેનારા...’

આ રીતે પ્રગટપણે અનેક મંગલને ધારણ કરનાર તથા દેવીઓ વડે પૂજ્ય એવા મરૂદેવીમાતા પરમ સુખકારી તથા ત્રણ લોકમાં આશ્ચર્યકારી એવા ભગવાન ઋષભદેવરૂપી તેજસ્વી પુત્રને ધારણ કરતા હતા.

(આ રીતે ઋષભદેવપ્રભુના ગર્ભકલ્યાણકનું વર્ણન પૂરું થયું.)

*

અયોધ્યાનગરીમાં ઋષભદેવ જન્મકલ્યાણક

સવા નવ મહિના બાદ, ફાગણ વદ નોમના સુપ્રભાતે, પૂર્વ દિશામાં જેમ સૂર્ય ઊગે તેમ મરૂદેવી માતાએ ભગવાન ઋષભદેવને જન્મ આપ્યો.

ત્રણ જ્ઞાનથી સુશોભિત ભગવાન જનમ્યા કે તરત ત્રણ લોકમાં આનંદ છવાઈ ગયો...પૃથ્વી

આનંદથી ઘણઘણી ઊઠી ને સમુદ્ર આનંદતરંગથી ઊછળી રહ્યો; આકાશ નિર્મળ થયું, દશે દિશાઓ પ્રકાશિત બની; પ્રજાજનો હર્ષિત બન્યા ને દેવોને પણ આશ્ચર્ય થયું. કલ્પવૃક્ષોમાંથી ફૂલ વરસવા લાગ્યા; સુગંધિત વાયુ વહેવા લાગ્યો...ઈન્દ્રના

ઈન્દ્રાસન પણ કંપી ઊઠ્યા ! સ્વર્ગના વાજાં ઘંટ અને શંખ એની મેળે વાગવા માડ્યાં. ભગવાન ઋષભદેવના અવતારથી સર્વત્ર આનંદ—આનંદ છવાઈ ગયો.

સિંહાસન કમ્પાયમાન થવાથી ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાન વડે જાણી લીધું કે અયોધ્યાનગરીમાં ભવ્ય જીવોને વિકસિત કરનાર તીર્થંકરદેવનો અવતાર થઈ ચૂક્યો છે; તરત સિંહાસન ઉપરથી નીચે ઊતરીને ઈન્દ્રે એ તીર્થંકરને નમસ્કાર કર્યા અને તેમનો જન્મોત્સવ ઊજવવા માટે ઐરાવત હાથી ઉપર બેસીને ઠાઠમાઠથી અયોધ્યાપુરી આવ્યા. માતાજીના મહેલમાં જઈને ઈન્દ્રાણીએ અત્યંત પ્રેમથી ઋષભકુમારના તથા જિનમાતા

મરૂદેવીનાં દર્શન કર્યાં અને પ્રદક્ષિણા દઈને સ્તુતિ કરવા લાગી: હે માતા! આપ મંગલરૂપ છો, પુણ્યવાન છો, મહાન દેવી છો, અને ત્રણ લોકનું કલ્યાણ કરનારા છો.

પછી ઈન્દ્રજાળ વડે માતાને ઊંઘાડી દીધા, અને વિક્રિયા વડે બીજું દેવી બાળક તેની પાસે રાખીને જિનકુમારને તેડી લીધા. અહીં, ચૂડામણિરત્નસમાન એ જગતગુરુ-જિનબાલકને પોતાના બે હાથમાં તેડતાં તે ઈન્દ્રાણીને પરમ આનંદ થયો; ઉત્કૃષ્ટ પ્રીતિપૂર્વક તે વારંવાર બાળકનું મુખ દેખતી હતી. વારંવાર તેના શરીરનો સ્પર્શ કરતી હતી, ને વારંવાર તેને સૂંઘતી હતી.

અત્યંત દુર્લભ એવા ભગવાનના સ્પર્શને પામવાથી જાણે કે ત્રણ લોકનો વૈભવ મળી ગયો હોય—એમ તે પ્રસન્નતા અનુભવતી હતી. આમ આનંદપૂર્વક ભગવાનને લઈને ઈન્દ્રાણી જતી હતી ત્યારે ત્રણલોકમાં મંગળ કરનારા એવા તે જિનભગવાનની આગળ-આગળ દિગ્કુમારી દેવીઓ અષ્ટમંગળ સહિત ચાલતી હતી. ઐરાવત હાથી પાસે આવીને ઈન્દ્રાણીએ તે જિનબાલક ઈન્દ્રના હાથમાં આપ્યા, ને ઈન્દ્ર અતિશય હર્ષપૂર્વક પુલકિત નયને તેમનું સુંદર રૂપ દેખવાં લાગ્યો, તથા સ્તુતિ કરવા લાગ્યો કે હે દેવ! આપ કેવળજ્ઞાનસૂર્યને ઉત્પન્ન કરનારા ઉદયાચલ છો; અજ્ઞાન અંધકારમાં ડૂબેલું આ જગત આપના દ્વારા જ્ઞાનપ્રકાશ પામશે. આપ ગુરુઓના પણ ગુરુ છો; ગુણોના સમુદ્ર છો, તેથી આપને નમસ્કાર હો. ભગવાન! આપ ત્રણ જગતને જાણનારા છો તેથી આપની પાસેથી જ્ઞાનપ્રાપ્તિની ઈચ્છાથી અમે આપના ચરણકમળને ઘણા આદરપૂર્વક અમારા મસ્તક ઉપર ધારણ કરીએ છીએ. આમ સ્તુતિ કરીને પછી ઐરાવત હાથી ઉપર પ્રભુની સવારી લઈને દેવો જયજયકારપૂર્વક મેરૂપર્વત તરફ ચાલ્યા. ત્યારે દેવોનાં સાડા બાર કરોડ મંગલ વાજાં વાગતા હતા ને કરોડો અપ્સરા દેવીઓ ભક્તિથી નૃત્ય કરતી હતી.

ઐરાવત હાથી ઉપર બેઠેલા સૌધર્મઈન્દ્રે ભગવાનને ગોદમાં લીધા હતા, ઈશાનઈન્દ્રે ભક્તિથી છત્ર ધર્યું હતું ને સનત્કુમાર તથા માહેન્દ્ર એ બે ઈન્દ્રો ભક્તિથી ચામર ઢાળતાં હતા. ઈન્દ્રોની આવી ભક્તિ, અને આવી જિનવિભૂતિ

દેખીને ઘણા મિથ્યાદષ્ટિ દેવો પણ સમ્યક્ જૈનમાર્ગના શ્રદ્ધાળુ બન્યા હતા.

આ પ્રમાણે ભગવાનના જન્માભિષેકની સવારી સૂર્ય-ચંદ્રથી પણ ઘણે ઊંચે ૯૯૦૦૦ યોજન ઊંચા મેરુપર્વત પર આવી પહોંચી. જંબુદ્વીપના મુગટસમાન આ મેરુપર્વત સોનાનો છે, ને તીર્થકરભગવાનના અભિષેકને લીધે પવિત્ર તીર્થરૂપ છે, તેથી સૂર્ય-ચંદ્ર વગેરે જ્યોતિષી દેવોના વિમાનો સદા તેની પ્રદક્ષિણા કરે છે. ઋદ્ધિધારક મુનિવંરો ત્યાં જઈને ધ્યાન ધરે છે. તેના ઉપર પહેલાં ભદ્રશાલવન છે, પછી નન્દનવન છે, પછી સોમનસવન છે, ને પછી પાંડુકવન છે. ચારેય વનમાં ચારે દિશામાં મણિરત્નોથી શોભિત એકેક જિનમંદિર છે; પાંડુકવનમાં ચારે દિશામાં સ્ફટિકમણિની પાંડુકશિલા છે, તેના ઉપર તીર્થકરોનો જન્માભિષેક થાય છે, તેથી તે શિલા અત્યંત પવિત્ર ને સિદ્ધશિલા જેવી શોભાયમાન છે. દેવો સદા તેની પૂજા કરે છે. તેના ઉપર શ્રેષ્ઠ સિંહાસન છે. સુમેરુપર્વતની પ્રદક્ષિણા કરીને ઈન્દ્રે હર્ષપૂર્વક બાલતીર્થકરને પાંડુક શિલા પર બિરાજમાન કર્યા; ત્યારે જાણે કે જિનેન્દ્રદેવની માતા હોય એમ તે પાંડુક શિલા શોભી ઊઠી. જિનેન્દ્ર ભગવાનના જન્મકલ્યાણકનો વૈભવ દેખવા માટે ચારે બાજુ દેવો બેસી ગયા. જાણે કે બધા દેવો સ્વર્ગ ખાલી કરીને આ મેરુપર્વત ઉપર આવી ગયા હોય એમ મેરુપર્વત સ્વર્ગસમાન શોભતો હતો. ત્યાં ઈન્દ્રોએ એવો દિવ્યમંડપ રચ્યો હતો કે જેમાં ત્રણ લોકના બધા જીવો બેસે તોપણ સંકડાશ ન પડે. ચારે બાજુ દેવોનાં દુન્દુભી વાજાં વાગતા હતા.

આવા આનંદકારી વાતાવરણ વચ્ચે ઈન્દ્રોએ સોનાનાં મોટામોટા કળશવડે, ઋષભતીર્થકરનો જન્માભિષેક શરૂ કર્યો. ક્ષીરસમુદ્રમાંથી કળશ ભરી ભરીને દેવો એકબીજાના હાથમાં આપતા હતા, તે એક સાથે ઘણા કળશ લેવા માટે ઈન્દ્રે વિક્રિયાબળથી પોતાના એક હજાર હાથ બનાવી દીધા હતા. હજારહજાર હાથવાળા સૌધર્મઈન્દ્રે જયજયકારપૂર્વક જ્યારે જિનેન્દ્રભગવાનના મસ્તક ઉપર પહેલી જલધારા છોડી ત્યારે બીજા કરોડો દેવો પણ આનંદિત થઈને જયજયકારપૂર્વક મોટો કોલાહલ કરવા લાગ્યા. અહા, એ જિન-અભિષેકના મહિમાની શી વાત ! જોકે ગંગા અને સિંધુ નદીના મોટા ધોધ જેવી જલધારા મસ્તક પર પડતી હતી તોપણ તે બાલ-તીર્થકર મેરુ જેવા સ્થિર હતા ને પોતાના અદ્ભુત મહાત્મ્યવડે લીલા માત્રમાં તે જલધારા ઝીલતા હતા. ભગવાન તો સ્વયં પવિત્ર જ હતા, ને પોતાના પાવન અંગના સ્પર્શ વડે તેમણે તે પાણીને પણ પવિત્ર કરી દીધું હતું; તથા તે પાણીએ સમસ્ત દિશામાં ફેલાઈને આખા જગતને પવિત્ર કરી દીધું હતું. તે પાણીનાં રજકણો ઊંચે ઊડવાથી, તેના સ્પર્શ વડે પ્રસન્ન થઈને આકાશ પણ જાણે હસતું હોય તેવું શોભતું હતું. એ વખતે મેરુની શોભા દેવોને પણ એવી અભૂતપૂર્વ લાગતી હતી-જાણે કે પૂર્વે કદી જોઈ ન હોય ! કલકલ કરતો અભિષેકજલનો પ્રવાહ અમૃત સમાન શોભતો હતો ને ભગવાનનો યશ ગાતો હોય એવો લાગતો હતો. ભગવાનના જન્માભિષેકથી આખી પૃથ્વી સંતુષ્ટ થઈ

ગઈ હતી, આખા દેશમાં કોઈ ઉપદ્રવ ન હતો, સમસ્ત પ્રજા કલ્યાણરૂપ હતી. અહા, એ તીર્થંકરના અભિષેકે જગતના પ્રાણીઓનું કોઈ કલ્યાણ બાકી રાખ્યું ન હતું. અનેક ચારણઋદ્ધિધારી મુનિવરો આદરપૂર્વક એકાગ્રચિત્તે એ જિનેન્દ્ર જન્મોત્સવ નીહાળતા હતા; વિદ્યાધરો આશ્ચર્યથી જોતા હતા. દેવો આનંદિત થઈને જન્મકલ્યાણક સંબંધી અનેક નાટક કરતા હતા...દુર્દુભી વાજાં વાગતા હતા; સુગંધી ગંધોદકને દેવો ભક્તિથી મસ્તકે ચઢાવતા હતા... ને સર્વત્ર જિનમહિમાની ચર્યા ચાલતી હતી.

અભિષેક બાદ ઈન્દ્રોએ જિનભગવાનનું પૂજન કર્યું; ને જન્માભિષેકની વિધિસમાપ્ત કરી. ભગવાન મેરુપર્વત ઉપર ચૂડામણિરત્ન સમાન શોભતા હતા. ઈન્દ્ર તો જેમનો અભિષેક કરનાર હતો, મેરુપર્વત જેવું ઊંચું સ્થાન જેમના સ્નાનનું આસન હતું, ઈન્દ્રાણી જ્યાં આનંદથી નાચતી હતી, દેવો જ્યાં દાસ હતા, અને ક્ષીરસમુદ્ર જેમના સ્નાન માટેના પાણીનો હાંડો હતો,—આવા અતિશય પ્રશંસનીય પવિત્ર આત્મા ભગવાન ઋષભદેવ સમસ્ત જગતને પવિત્ર કરો...સદા જયવંત હો.

(આ રીતે ઋષભદેવતીર્થંકરના જન્માભિષેકનું વર્ણન પૂરું થયું.)

અભિષેક પછી ઈન્દ્રાણીએ ભગવાનના શરીરને ઉત્તમ વસ્ત્રદ્વારા લૂછ્યું ને અત્યંત હર્ષપૂર્વક સ્વર્ગમાંથી લાવેલા વસ્ત્રાભૂષણો જગત્ગુરુ ભગવાન ઋષભકુમારને પહેરાવ્યા, અને ઘણા આદર પૂર્વક ભગવાનના લલાટ પર તિલક કર્યું. પરંતુ જગતના તિલકસ્વરૂપ એવા ભગવાનની શોભા શું તે તિલક વડે હતી ?—નહીં ! ઊલટું તે તિલક ભગવાનને લીધે શોભતું હતું. જગતના મુગટસ્વરૂપ એવા ભગવાનને મુગટ વગેરે અનેક દેવી આભૂષણો ઈન્દ્રાણીએ પહેરાવ્યાં. ભગવાનના કાન વગર વિંધ્યે જ છિદ્રવાળા હતાં, તેમાં ઈન્દ્રાણીએ ઉત્તમ મણિમય કુંડલ પહેરાવ્યાં.

એ પ્રમાણે વસ્ત્રાલંકારથી શોભિત ભગવાનના અદ્ભુત રૂપને દેખીને સ્વયં ઈન્દ્રાણીને પણ મહાન આશ્ચર્ય થયું. ઈન્દ્ર પણ આશ્ચર્યથી ભગવાનનું રૂપ જોવા લાગ્યો, પરંતુ બે આંખોવડે તેને સન્તોષ ન થયો તેથી એક હજાર આંખો બનાવીને તે ભગવાનનું રૂપ જોવા લાગ્યો. અને પછી તે ઈન્દ્રાદિ દેવો તીર્થંકર ભગવાનની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા : હે દેવ ! અમને પરમ આનંદ દેવા માટે આપનો અવતાર છે. આપનાં વચનકિરણોવડે અમારા અંતરનો અજ્ઞાનઅંધકાર નષ્ટ થાય છે. પ્રભો ! આપ દેવોમાં આદિ દેવ છો, આપ ત્રણ જગતના આદિ ગુરુ છો, આપ આદિ વિદ્યાતા (મોક્ષની વિધિના સમજાવનાર) છો, અને આપ ધર્મના આદિનાયક છો. આપ જ જગતના પિતા છો. પ્રભો, આપ તો પવિત્ર જ છો, પરંતુ પાપથી મલિન એવું આ જગત આપના જન્માભિષેક વડે પવિત્ર થયું છે, તેમજ આ મેરુપર્વત ને ક્ષીરસમુદ્ર પણ પાવન થયા છે. હે નાથ ! પરબ્રહ્મ—પરમાત્મા નજરે ન દેખાય એમ કોઈ કહે છે તે જૂઠું છે, કેમ કે પરમ જ્યોતિસ્વરૂપ પરમાત્મા એવા આપ આજ અમને પ્રત્યક્ષ દષ્ટિગોચર થઈ રહ્યા છો.

હે ભગવાન ! આપનો આત્મા પવિત્ર છે તેથી આપને નમસ્કાર હો.

આપનાં ગુણો સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ છે તેથી આપને નમસ્કાર હો.

આપ જન્મ—મરણનો નાશ કરનારા છો તેથી આપને નમસ્કાર હો.

આપ ત્રણ જગતના પરમેશ્વર છો તેથી આપને નમસ્કાર હો.

પ્રભો, આપ પૃથ્વી જેવા ક્ષમાવંત છો; જલસમાન સૌને આહ્વાદિત કરનારા છો, વાયુ જેવા નિષ્પરિગ્રહી છો; અગ્નિની જેમ આપનું ધ્યાન—તેજ સદા પ્રદીપ્ત છે, તથા આકાશની જેમ આપ સદા નિર્વિકારી છો. (મેરુ ઉપર ઈન્દ્ર, ઋષભદેવ ભગવાનની સ્તુતિ કરી રહ્યો છે—)

“હે પ્રભો!—પૂર્વે દશમા ભવે મહાબલરાજાની પર્યાયમાં આપે આત્મામાં, જૈનધર્મના સંસ્કારનાં બીજ રોપ્યા; પછી તેનું સીંચન કરતાં-કરતાં ચોથા ભવે ભોગભૂમિમાં આપ સમ્યગ્દર્શન પામ્યા, ને પછી તેમાં વૃદ્ધિગત થતાં થતાં દશમાભવે આપ પરમાત્મા બન્યા; તે દશે અવતારનું સ્મરણ કરતાં આત્મસાધનાના ભાવો જાગે છે. (એ દશે અવતારનાં નામોને વર્તમાનમાં લાગુ કરીને ઈન્દ્ર સ્તુતિ કરે છે—)

મહાબલ રાજા લલિતાંબ દેવ વજ્રજંઘ-ધર્મતીર્થ ભોગભૂમિમાં સમ્યક્ત્વ શ્રીધર દેવ

૧. મહાન બળના ધારક હોવાથી આપ 'મહાબલ' છો.
૨. લલિત-અંગના ધારક હોવાથી આપ 'લલિતાંગ' છો.
૩. ધર્મતીર્થ પ્રવર્તવવામાં આપ મજબૂત 'વજ્રજંઘ' છો.
૪. આપ સુવિશુદ્ધ-પૂજ્ય હોવાથી 'આર્ય' છો.
૫. દિવ્ય શ્રી અર્થાત્ શોભાના ધારક આપ 'શ્રીધર' છો.
૬. ઉત્તમ ભાગ્યવાળા હોવાથી આપ 'સુવિધિ' છો.
૭. અવિનાશી પદના સ્વામી હોવાથી આપ 'અચ્યુતેન્દ્ર' છો.
૮. વજ્ર જેવી નાભિના ધારક આપ 'વજ્રનાભિ' છો.
૯. સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ હોવાથી આપ 'સર્વાર્થ સિદ્ધ' છો.
૧૦. દશ અવતારમાં અંતિમ અવતાર પ્રાપ્ત આપ 'ઋષભદેવ' છો.

અચ્યુતેન્દ્ર વજ્રનાભી પદની મુનિ સર્વાર્થ સિદ્ધિમાં ઋષભદેવ

આ પ્રમાણે ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં કરતાં તેમનાં દશ અવતારે પણ બતાવી દીધા. સ્તુતિ કરીને પછી ભગવાનને ઐરાવત હાથી ઉપર બિરાજમાન, કરીને ઈન્દ્રે આનંદપૂર્વક અયોધ્યા આવ્યા.

**

અયોધ્યામે ઉત્સવ કિનો.... ઘર ઘર મંગલાચારજી....

ભગવાનની સવારી લઈને ઈન્દ્ર અયોધ્યા આવ્યો અને બાલપ્રભુને નાભિરાજાના મહેલમાં સિંહાસન પર બિરાજમાન કર્યા તે પ્રિયદર્શન ભગવાનને દેખીને નાભિરાજાનું શરીર હર્ષથી રોમાંચિત થયું; ને માયામયી નિદ્રા દૂર થતાં માતા મરૂદેવી પણ હર્ષપૂર્વક ભગવાનને દેખવા લાગ્યા. ત્યાર બાદ માતા-પિતાએ પ્રસન્નચિત્તથી ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણી સામે જોયું; ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણીએ મહામૂલ્ય આભૂષણો અર્પણ કરીને માતાપિતાનું સન્માન કર્યું, તથા સ્તુતિ કરી કે આપ મહાન ધન્ય છો, લોકમાં સૌથી શ્રેષ્ઠ પુત્ર આપને ત્યાં અવતર્યો છે. આપ જગતના ગુરુના પણ ગુરુ (માતા-પિતા) છો, આપ અનેક કલ્યાણને પ્રાપ્ત કરનારા છો. આપનો મહેલ આજે જિનાલય સમાન પૂજ્ય છે, કેમકે તેમાં સાક્ષાત જિન બિરાજે છે.

સ્તુતિ કર્યા બાદ ઈન્દ્રે મેરૂ ઉપર કરેલા જન્માભિષેક-ઉત્સવનું ઉત્તમ વર્ણન કર્યું; તે સાંભળીને માતા-પિતાને પરમ હર્ષ ને આશ્ચર્ય થયું, તેમણે નગરજનોની સાથે મહાન વિભૂતિ સહિત અયોધ્યાપુરીમાં ફરીને ભગવાનનો જન્મોત્સવ કર્યો. તે વખતે અયોધ્યાનગરી સ્વર્ગપુરી સમાન શોભતી હતી, આખા જગતને આનંદિત કરનારો ઉત્સવ અયોધ્યાપુરીમાં થયો. નગરજનોનો આનંદ દેખીને ઈન્દ્રે પણ આનંદ નામના નાટક વડે પોતાનો આનંદ પ્રગટ કર્યો, ને અદ્ભુત તાંડવનૃત્ય કર્યું. નાટકદ્વારા ભગવાનના મહાબલ વગેરે દશ ભવ તથા ગર્ભકલ્યાણક અને જન્મકલ્યાણકનાં દેશ્યો દેખાડ્યા; એ વખતે ગંભીર શબ્દોથી એક સાથે કરોડો વાજાં વાગતાં હતાં...ને ઈન્દ્ર હજાર હાથ તથા હજાર નેત્ર બનાવીને આનંદનૃત્ય કરતો હતો, તેની આંગળી ઉપર દેવીઓ નાચતી હતી. ઈન્દ્રનું આશ્ચર્યકારી નૃત્ય જોઈને મહારાજા અને મહાદેવી ચકિત થયા. ઈન્દ્રોએ જગતમાં શ્રેષ્ઠ એવા ભગવાનનું 'વૃષભદેવ' નામ રાખ્યું. વૃષ એટલે ઉત્તમધર્મ, તેના વડે (ખાતિ) શોભાયમાન હોવાથી તીર્થંકર ભગવાનને ઈન્દ્રે 'વૃષભસ્વામી' કહ્યા; અથવા ભગવાનને 'પુરુદેવ' નામથી પણ સંબોધ્યા. પછી અનેક દેવકુમારોને તથા દેવીઓને ભગવાનની સેવામાં રાખીને ઈન્દ્રો પોતપોતાના સ્વર્ગમાં ગયા. પ્રભુના ચરણમાં 'વૃષભ' લંછન હતું.

ભગવાન ઋષભકુમારની બાલચેષ્ટા

ભગવાન ઋષભદેવની બાલચેષ્ટાઓ આશ્ચર્યકારી હતી; તેઓ મંદ મંદ હાસ્ય વડે માતા-પિતાના હર્ષને વધારતા હતા. ચંદ્રમા સમાન વૃદ્ધિગત તેમની ઉજ્જવલ બાલ્યાવસ્થા જગતને આનંદ દેનારી હતી. ક્રમે ક્રમે ભગવાનને વાણી પ્રગટી, ને ધીમે ધીમે પા-પા પગલી ભરવા લાગ્યા...ને સૌનો આનંદ વધારવા લાગ્યા. નાનકડા ભગવાન દેવબાલકોની સાથે રત્નોની ધૂળમાં રમતા હતા, ને માતા-પિતાને તથા પ્રજાજનોને આહ્લાદ પમાડતા હતા.

ધીમે ધીમે બાલ્યાવસ્થા વીતી ને ભગવાન કુમાર થયા. મહાપ્રતાપી ભગવાનનું શરીર કુમારઅવસ્થામાં ઘણી જ શોભાથી ખીલી ઊઠ્યું ને ગુણોમાં પણ વૃદ્ધિ થવા લાગી. તે વખતે તેમનું મનોહર શરીર, મધુરી બોલી, મીઠી નજર અને મલકતા મુખની વાતચીત-એ બધુંય સંસારની પ્રીતિને ભૂલાવી દેતું હતું ને ભગવાન પ્રત્યે પરમ પ્રીતિ ઉપજાવતું હતું.

મતિ-શ્રુત-અવધિ એ ત્રણ જ્ઞાન સહિત ભગવાન અવતર્યા હતા. પૂર્વભવના સંસ્કારને લીધે કોઈના શીખવ્યા વગર જ તેઓ બધી વિદ્યા જાણતા હતા. ક્ષાયિક સમ્યગ્દર્શન વડે તેમનું ચિત્ત નિર્મલ હતું, ને તેમને સ્વભાવથી જ શાસ્ત્રજ્ઞાન હતું; તે શાસ્ત્રજ્ઞાનને લીધે તેમના પરિણામ બહુ જ શાન્ત રહેતા હતા, ને તેમની ચેષ્ટાઓ જગતનું હિત કરનારી હતી. જેમ જેમ તેમનું શરીર અને ગુણો વધતા જતા

હતા તેમ-તેમ લોકોનો હર્ષ પણ વધતો જતો હતો. એ રીતે જગતના આનંદને વધારતા વધારતા તે ભગવાન વૃદ્ધિને પામતા હતા. પૂર્વસંસ્કારથી પ્રાપ્ત અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓ (લિપિવિદ્યા, ગણિતવિદ્યા વગેરે) તથા કળાઓ (સંગીત-ચિત્રકળા વગેરે) તેઓ બીજાને શીખવતા હતા. ક્યારેક મોર, પોપટ, હંસ કૂકડો કે હાથીના બચ્ચાનું રૂપ ધારણ કરનારા દેવકુમારોની સાથે આનંદથી ક્રિડા કરતા હતા; ક્યારેક દેવીઓએ પૂરેલી રત્નોની રંગોળીને આનંદથી દેખતા હતા; ક્યારેક પોતાના દર્શન માટે આવેલા પ્રજાજનો સાથે મધુર હાસ્ય સહિત સંભાષણ કરીને તેમને આનંદિત કરતા હતા; એ પ્રમાણે ઋષભકુંવરસુખપૂર્વક રહેતા હતા, ને દરરોજ ઈન્દ્ર દ્વારા મોકલાવેલા શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાભૂષણ વગેરે ભોગોનો ઉપભોગ કરતા હતા.

ઋષભકુમારના વિવાહ અને ભરત વગેરે ૧૦૧ પુત્રો

ઋષભકુમાર યુવાન થયા, તેમનું રૂપ અતિશય શોભી ઊઠ્યું. તેમનું લોહી દૂધ જેવું સફેદ હતું; તેમના શરીરમાં મેલ કે પરસેવો ન હતો; વિષ કે શસ્ત્રથી તે અભેદ હતું, પરમઔદારિક હતું ને મોક્ષનું કારણ હતું. ભગવાનના શરીર પર સ્વસ્તિક, કમળ, સમુદ્ર, હાથી, સિંહ, સૂર્ય, ચંદ્ર, રત્નદ્વીપ, વૃષભ, જંબુદ્વીપ, આઠ પ્રાતિહાર્ય, આઠ મંગલદ્રવ્ય વગેરે ૧૦૦૮ સુલક્ષણો શોભતા હતા. રાગ-દ્વેષરહિત ભગવાનના ચિત્તમાં ચંચળ લક્ષ્મી પ્રત્યે બહુ થોડો જ પ્રેમ હતો.

ભગવાનની યુવાવસ્થા દેખીને નાભિરાજા એક દિવસ વિચારવા લાગ્યા કે—આ ઋષભદેવના ચિત્તને હરણ કરે એવી સુંદર સ્ત્રી ક્યાંથી હોય? અને કદાચિત એવી સુંદર સ્ત્રી મળે તોપણ તેમને વિષયરાગ અત્યન્ત મંદ હોવાથી તેમના વિવાહ કરવાનું ઘણું મુશ્કેલ છે. વળી બીજી વાત એ છે કે, ધર્મતીર્થની પ્રવૃત્તિ કરવા માટે, તેમનો મહાન ઉદ્યમ છે એટલે તેઓ જરૂર સંસારબંધન તોડીને મસ્ત હાથીની જેમ વનમાં જશે ને દીક્ષા ધારણ કરશે. તોપણ, તેમનો દીક્ષાકાળ આવ્યા પહેલાં તેમને માટે યોગ્ય સ્ત્રીનો વિચાર કરવો જોઈએ.

—આમ વિચારી, ભગવાન પાસે જઈને નાભિરાજા કહેવા લાગ્યા—હે દેવ! આપ તો જગતના અધિપતિ અને સ્વયંભૂ છો; આપની ઉત્પત્તિમાં અમે માતા-પિતા છીએ એ તો કેવળ લોકવ્યવહાર છે. મારી અભ્યર્થના છે કે આપ સંસારસૃષ્ટિમાં પણ આપનું ચિત્ત લગાવો, ને કોઈ શ્રેષ્ઠ કન્યા સાથે વિવાહ માટે સંમતિ આપો. જો આપ મને કોઈ પણ પ્રકારે ગુરુ (મોટા) માનતા હો તો મારા આ વચનનું ઉલ્લંઘન કરવું ન જોઈએ.

—આમ કહીને નાભિરાજા ચૂપ રહ્યા, ત્યારે ભગવાને સહેજે હસતાં હસતાં 'ઝોમ્' કહીને તે વાતનો સ્વીકાર કર્યો. નાભિરાજાએ અત્યંત હર્ષપૂર્વક ઈન્દ્રની સલાહ લઈને કચ્છ અને મહાકચ્છ રાજાની બે બહેનો યશસ્વતી અને સુનન્દા સાથે ઋષભકુમારના વિવાહનો ઉત્સવ કર્યો. દેવોએ પણ પ્રસન્નતાથી તે ઉત્સવમાં ભાગ લીધો. પુત્રવધુઓને દેખીને નાભિરાજા અને મરૂદેવી એકદમ પ્રસન્ન થયા. ભગવાન ઋષભકુમારમાં કામદેવ જો કે અતિશય ભગ્ન થઈ ગયો હતો છતાં ગુપ્તરૂપે તે પોતાનો સંચાર કરતો હતો. તેથી બંને રાણીઓ સાથે ભોગોપભોગમાં ઘણો કાળ વીત્યો.

એક રાત્રે યશસ્વતી મહાદેવીએ સ્વપ્નમાં કોળિયો થઈ ગયેલી પૃથ્વી, મેરૂપર્વત, સૂર્ય, ચંદ્ર, હંસયુક્ત સરોવર તથા તરંગવાળો સમુદ્ર દેખ્યો. ભગવાને અવધિજ્ઞાનરૂપી દિવ્યચક્ષુવડે તે ઉત્તમ સ્વપ્નોનું ફળ જાણીને કહ્યું—હે દેવી! તને મહા પ્રતાપી ચક્રવર્તી-પુત્ર થશે; અને 'તરંગવાળો સમુદ્ર એમ સૂચવે' છે કે તે પુત્ર ચરમશરીરી થઈને સંસારસમુદ્રને પાર કરશે. તથા ઈક્ષ્વાકુવંશને આનંદ દેનારા તારા એકસો પુત્રોમાં

તે સૌથી મોટો હશે. પતિના મુખથી સ્વપ્નનું ઉત્તમ ફળ જાણીને યશસ્વતી દેવીને ઘણો હર્ષ થયો.

પૂર્વે જે અતિગૃહ-રાજા હતો, પછી સિંહ થઈને સંધારો કરી સ્વર્ગે ગયો, પછી ઋષભદેવની વજ્રજંઘ-પર્યાય વખતે તેમનો મતિવર નામનો મંત્રી થયો-જે આહારદાન વખતે સાથે હતો, પછી દેવ થયો, પછી સુબાહુ થયો, પછી સર્વાર્થસિદ્ધિમાં ગયો, તે જીવ ત્યાંથી ચ્યુત થઈને યશસ્વતીદેવીની કૂંખે ઋષભદેવના પુત્ર તરીકે અવતર્યો; ભરતચકવર્તી જેવા તે વીર પુત્રને ધારણ કરનારી માતા ચકચકતી તલવારરૂપી દર્પણમાં પોતાના મુખની કાન્તિ જોતી હતી, ને રત્નોથી ભરેલી ભૂમિસમાન શોભતી હતી. જે દિવસે ભગવાન ઋષભદેવ જન્મ્યા હતા, બરાબર તે જ દિવસે (ફાગણ વદ નોમના ઉત્તમ દિવસે) યશસ્વતીદેવીએ ભરત ચકવર્તીને જન્મ આપ્યો. જન્મતાંવેત તેણે બે હાથ વડે પૃથ્વીને આલિંગન કર્યું, તેથી નિમિત્તજ્ઞાનીઓએ કહ્યું કે તે સમસ્ત પૃથ્વીનો અધિપતિ ચકવર્તી થશે. આવા પુત્રજન્મથી તેના દાદા-નાભિરાય તથા દાદીમા-મરૂદેવી પરમ હર્ષ પામ્યા; સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ દેવી યશસ્વતીને શુભઆશીષ દેવા લાગી કે 'તું આવા સો પુત્રની માતા હો.' એ વખતે કરોડો દાંડીવડે આનંદના મોટામોટા નગારા મેઘની જેમ ગાજતા હતા, અનેક વાજાં વાગતા હતા. આકાશમાં દેવ-દેવીઓનાં 'જય હો...જય હો, ચિરંજીવ રહો' એવા શબ્દો ગૂંજતા હતા. રાજમહેલમાં રત્નોની રંગાવલી અને સુવર્ણના કળશ શોભતા હતા. આખી અયોધ્યાનગરીમાં ઉત્સવ થતો હતો. ઋષભદેવે ઘણું દાન દીધું હતું; ને ભરતક્ષેત્રના અધિપતિ થનાર તે પુત્રને 'ભરત' એવા નામથી બોલાવ્યો હતો. ઈતિહાસકારો કહે છે કે હિમવન્ પર્વતથી માંડીને સમુદ્ર સુધીનું ચકવર્તીનું ક્ષેત્ર તે 'ભરત'ના નામ ઉપરથી 'ભારતવર્ષ' કહેવાયું. વિધિના જાણનાર મહારાજ ઋષભદેવે પોતે તે પુત્રને અબોટિયું તથા મુંડન વગેરે સંસ્કારો કર્યા હતા. તે ભરતની ચેષ્ટાઓ તેના પિતા ઋષભદેવ જેવી જ હતી. તેની હથેળી, ચક્ર વગેરે શુભ ચિહ્નોથી શોભતી હતી. તેના પગમાં પણ ચક્ર, છત્ર, તલવાર વગેરે ૧૪ રત્નોનાં ચિહ્ન હતાં, જાણે કે અત્યારથી એ ૧૪ રત્નો તેની સેવા કરતાં હોય! તે ચરમશરીરી હતો. ચકવર્તીના ક્ષેત્રમાં (છ ખંડમાં) રહેનારા બધા મનુષ્યો અને દેવોનું જેટલું બળ થાય તેના કરતા અનેકગણું વધારે બળ તે ચકવર્તીની ભૂજાઓમાં હતું. તેનો આકાર અને સ્વભાવ બંને સુંદર હતા. તે એક દિવ્ય મનુષ્ય હતો ને તેની ચેષ્ટાઓ અદ્ભુત હતી. વિશિષ્ટ પુણ્યને લીધે તેને આવી લોકોત્તર સંપદા મળી હતી. જેમને અરિહન્તપદની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થવાની છે એવા ભગવાન ઋષભદેવ, ભરતના આનંદકારી મુખને દેખતા હતા; ને જ્યારે મધુર વચન સહિત પ્રણામ કરીને તે બેઠો થાય ત્યારે વારંવાર આલિંગન કરીને તેને પોતાની ગોદમાં બેસાડતા હતા.

પૂર્વભવના બીજા સાથીદારો પણ સર્વાર્થસિદ્ધિમાંથી ભગવાન ઋષભદેવના પુત્ર તરીકે યશસ્વતીની કૂંખે અવતર્યા.

ભગવાનની વજ્રજંઘપર્યાયમાં જે અકંપન સેનાપતિ હતો (ને વજ્રનાભિ પર્યાયમાં પીઠ નામનો ભાઈ હતો) તે વૃષભસેન નામનો પુત્ર થયો.

જે ધનમિત્રશેઠ (મહાપીઠ નામનો ભાઈ) હતો તે અનંતવિજય નામનો પુત્ર થયો.

સિંહનો જીવ (વિજય નામનો ભાઈ) હતો તે અનંતવીર્ય નામનો પુત્ર થયો.

ભૂંડનો જીવ (વૈજયન્ત નામનો ભાઈ) હતો તે અચ્યુત નામનો પુત્ર થયો.

વાંદરાનો જીવ (જયન્ત નામનો ભાઈ) હતો તે વીર નામનો પુત્ર થયો.

નોળિયાનો જીવ (અપરાજિત નામનો ભાઈ) હતો તે વરવીર નામનો પુત્ર થયો.

તે ઉપરાંત બ્રાહ્મી નામની એક પુત્રી થઈ.

આનંદપુરોહિતનો જીવ, જે પૂર્વ ભવમાં મહાબાહુ નામનો ભાઈ હતો, તે સર્વાર્થસિદ્ધિમાંથી ચ્યવીને સુનંદારાણીને કૂખે બાહુબલી નામનો પુત્ર થયો; તથા વજ્રજંઘપર્યાય વખતે જે અનુંધરી નામની બહેન હતી તે અહીં સુંદરી નામની પુત્રી થઈ.

એ પ્રમાણે ભગવાન ઋષભદેવને કુલ ૧૦૧ પુત્રો થયા. તે બધાય મહાન પ્રતાપી અને ચરમશરીરી હતા. ભગવાન ઋષભદેવ પ્રથમ તીર્થકર હતા, તો તેમના પ્રતાપી પુત્રોમાં ભરત પ્રથમ ચક્રવર્તી, બાહુબલી પ્રથમ કામદેવ અને વૃષભસેન પ્રથમ ગણધર હતા. અહા ! કેવો મહાન પરિવાર !

આવા ઉત્તમ પુત્ર-પુત્રીઓના પરિવારથી શોભતા મહારાજ ઋષભદેવ એકવાર સિંહાસન પર બિરાજતા હતા; ત્યાં બ્રાહ્મી અને સુંદરી બંને પુત્રીઓએ આવીને વિનયપૂર્વક પિતાજીને પ્રણામ કર્યાં. ત્યારે ભગવાને તેમને ગોદમાં બેસાડીને મસ્તક પર હાથ ફેરવ્યો. અને તે પુત્રીઓ સાથે વિનોદ કર્યો, તથા તેમના શીલ અને વિનયની પ્રશંસા કરી. પછી કહ્યું કે—તમારું બંનેનું આવું સુંદર શરીર અને અનુપમ શીલ, તેને જો વિદ્યાવડે વિભૂષિત કરવામાં આવે તો તમારો જન્મ સફળ થઈ જાય. આ લોકમાં વિદ્યાવાન મનુષ્ય પંડિતો વડે સન્માન પામે છે; વિદ્યા જ સાચો ભાઈ અને વિદ્યા જ સાચો મિત્ર છે, વિદ્યા જ સદાય સાથે રહેનારું ધન છે; સાચી વિદ્યા વડે સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થાય છે. માટે હે પુત્રીઓ ! તમે વિદ્યાને ગ્રહણ કરો.

—એમ કહીને ભગવાને તે બંને પુત્રીઓને વારંવાર આશીર્વાદ આપ્યા, અને પોતાના ચિત્તમાં સ્થિત શ્રુતદેવતાનું સ્મરણ કરીને બંને હાથવડે જ આ વગેરે અક્ષર માળા તથા ૧ ૨ ૩ વગેરે અંકો શીખવ્યા. ભગવાનના મુખથી નીકળેલી અને 'સિદ્ધમાતૃકા' જેનું નામ છે, તથા 'સિદ્ધં નમઃ' એવું અત્યંત પ્રસિદ્ધ જેનું મંગલાચરણ છે—એવી શુદ્ધ અક્ષરાવલી, તેમજ ગણિત વ્યાકરણ, કાવ્ય વગેરે સમસ્ત વિદ્યાઓ બ્રાહ્મી તથા સુંદરીએ ધારણ કરી. પિતા જ જેના ગુરુ છે એવી તે બંને પુત્રીઓ વિદ્યાવડે સરસ્વતી સમાન શોભવા લાગી. ભગવાને ભરત-બાહુબલી વગેરે સર્વે પુત્રોને પણ ચિત્રકળા, નાટ્યકળા વગેરે અનેક પ્રકારની વિદ્યાઓ ભણાવી, અને સાથે સાથે અધ્યાત્મવિદ્યાના પણ ઉત્તમ સંસ્કારો આપ્યા.

પ્રજાજનોને માર્ગદર્શન; અને રાજ્યાભિષેક

ભગવાન ઋષભદેવનું આયુ ચોરાસીલાખ પૂર્વનું હતું; તેમાંથી કુમારકાળના વીશ લાખ પૂર્વ પૂરા થયા તે વખતે કાળના પ્રભાવથી (—ત્રીજો આરો પૂરો થઈને ચોથો આરો નજીક આવતો હતો તેથી) કલ્પવૃક્ષો સુકાવા માંડ્યા, તેમની ફળ દેવાની શક્તિ ઘટી ગઈ; વગર વાલ્યે જે અનાજ ઊગતા તે પણ દુર્લભ થઈ ગયા ને પ્રજામાં રોગ વગેરે થવા લાગ્યા; તેથી ભયભીત થઈને જીવવાની આશાથી પ્રજાજનો નાભિરાજા પાસે આવ્યા; અને નાભિરાજાએ તેમને ઋષભદેવ પાસે મોકલ્યા.

સનાતન—ભગવાનના શરણે આવીને પ્રજાજનો કહેવા લાગ્યા કે હે દેવ ! પિતાસમાન અમારું પાલન કરનારાં કલ્પવૃક્ષો હવે નષ્ટ થઈ ગયાં, ભૂખ-તરસ ને ઠંડી-ગરમીના અનેક ઉપદ્રવ થવા લાગ્યા; તો આ ઉપદ્રવથી અમારી રક્ષા થાય ને અમારી આજીવિકા ચાલે એવો ઉપદેશ આપો, ને અમારા પર પ્રસન્ન થાઓ.

પ્રજાનાં દીનવચનો સાંભળીને ભગવાનના હૃદયમાં—દયા જાગી, તેમણે ભયભીત પ્રજાને આશ્વાસન આપ્યું ને મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે, કલ્પવૃક્ષો નષ્ટ થતાં અહીં હવે ભોગભૂમિનો કાળ પૂરો થઈને કર્મભૂમિ શરૂ થઈ છે. તેથી અસિ—મસિ—કૃષિ (અર્થાત્ રક્ષણ—વેપાર—ખેતી—લેખન) વગેરે કાર્યોની તથા

જીદા જીદા ગામ-ઘર વગેરેની જેવી રચના પૂર્વ અને પશ્ચિમ વિદેહક્ષેત્રમાં વર્તે છે તેવી અહીં પ્રવર્તાવવી યોગ્ય છે,—જેથી લોકોનું રક્ષણ અને આજીવિકા સુખપૂર્વક થાય.

એમ વિચારીને ભગવાને ઈન્દ્રને યાદ કર્યા કે તરત જ ઈન્દ્ર અને દેવો આવી પહોંચ્યા, અને ભગવાનની આજ્ઞા મુજબ ઉત્તમ મુહૂર્તમાં સૌથી પહેલા માંગલિક કાર્ય કરીને અયોધ્યાપુરીની વચમાં મોટા જિનમંદિરની રચના કરી, તથા ચારે દિશામાં પણ એકેક જિનમંદિરની રચના કરી. પછી સુકૌશલ, અવંતી, વત્સ, પંચાલ, માલવ, રમ્યક, કુરુ, કાશી, કલિંગ, અંગ, બંગ, કાશ્મીર, કચ્છ, સુરાષ્ટ્ર, મહારાષ્ટ્ર, વિદર્ભ, કુરુજાંગલ, કોંકણ, વનવાસ, આંધ્ર, કર્ણાટ, કૌશલ, કેરલ, શૂરસેન, વિદેહ, સિન્ધુ, ગાંધાર, કમ્બોજ, કેકય વગેરે અનેક દેશોની તથા ગામ-નગરની રચના કરી. વિજયાર્ધપર્વતથી માંડીને દક્ષિણ છેડામાં લવણસમુદ્ર સુધીના તે દેશોમાં પ્રજાજનોને વસાવીને રાજવ્યવસ્થા કરી. ઈન્દ્રે પુર-નગરની રચના કરી તેથી 'પુરંદર' એવું તેનું નામ સાર્થક થયું.

મહારાજા ઋષભદેવે પ્રજાજનોને શસ્ત્ર-લેખની-વિદ્યા-વેપાર-ખેતી અને શિલ્પ એ છ કાર્યો દ્વારા આજીવિકાનો ઉપદેશ આપ્યો, કેમકે તેઓ હજી સરાગી હતા, વીતરાગ ન હતા. આ રીતે ભગવાને છ—કર્મના ઉપદેશ વડે કર્મયુગનો પ્રારંભ કર્યો તેથી તેઓ 'કૃતયુગ' અથવા 'યુગકર્તા' કહેવાયા, ને તેઓ જ સૃષ્ટિના બ્રહ્મા કહેવાયા. એ સિવાય બીજાં કોઈ બ્રહ્મા કે સૃષ્ટિકર્તા નથી. આ બધી રચના અષાડ વદ એકમના દિવસે થઈ. આ રચના વડે પ્રજાનું પાલન કર્યું તેથી ભગવાન 'પ્રજાપતિ' કહેવાયા. પ્રજા સુખથી રહેવા લાગી.

થોડા વખત પછી ઈન્દ્ર વગેરે દેવોએ આવીને ભગવાનને સમ્રાટપદે સ્થાપ્યા! ને મોટો રાજ્યાભિષેક કર્યો; તે વખતે અસંખ્ય યોજન દૂર સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રનું પણ જળ સોનાના દિવ્યકળશોમાં ભરી ભરીને દેવો લાવ્યા હતા, ને તેના વડે જગતગુરુ ભગવાન ઋષભદેવનો અભિષેક કર્યો હતો. અભિષેક પછી સ્વર્ગલોકથી લાવેલા વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવ્યા, અને નાભિરાજાએ પોતાના મસ્તક પરનો રાજમુગટ ઉતારીને ભગવાનના મસ્તકે પહેરાવ્યો; તે વખતે ઈન્દ્રે 'આનંદ' નામના નાટકવડે પોતાનો આનંદ વ્યક્ત કર્યો.

ભગવાન ઋષભ-રાજાએ પ્રજાનું સારી રીતે પાલન કર્યું ને દરેક વર્ગ પોતપોતાને યોગ્ય કાર્યોદ્વારા આજીવિકા કરે એવા નિયમ બાંધ્યા, તથા પ્રજાના યોગ તથા ક્ષેમની (એટલે કે નવીન વસ્તુની પ્રાપ્તિ તથા મળેલી વસ્તુનું રક્ષણ-તેની) વ્યવસ્થા કરી; ને 'હા, મા ! તથા ધિક્' એવા દંડની વ્યવસ્થા કરી. તથા હરિ (હરિવંશ), અકંપન (નાથવંશ), કાશ્યપ (ઉગ્રવંશ) અને સોમપ્રભ (કુરુવંશ)—એ ચાર ક્ષત્રિયોને માંડલિક બનાવ્યા, તેમની નીચે બીજા ચાર હજાર રાજાઓ હતા. ભગવાને પોતાના પુત્રોને પણ યથાયોગ્ય મહેલ સવારી વગેરે સંપત્તિ આપી. તે વખતે ભગવાને લોકોને શેરડીના રસનો (ઈક્ષુ-રસનો) ઉપયોગ કરવાનું બતાવ્યું તેથી તેઓ ઈક્ષ્વાકુ કહેવાયા.

ભગવાન ઋષભદેવનો રાજ્યકાળ ૬૩ લાખ પૂર્વનો હતો; પુત્ર-પૌત્રોની સાથે એટલો લાંબો કાળ જોતજોતામાં વીતી ગયો. ઈન્દ્ર તેમને માટે સ્વર્ગમાંથી પુણ્યસામગ્રી મોકલતો હતો.—આ સંસારમાં પુણ્યથી શું પ્રાપ્ત નથી થતું ? દાન, સંયમ, ક્ષમા, સન્તોષ વગેરે શુભચેષ્ટા વડે પુણ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. સંસારમાં તીર્થંકરપદ સુધીના ઉત્તમ પદની પ્રાપ્તિ પુણ્ય વડે જ થાય છે. હે પંડિતજનો ! શ્રેષ્ઠ સુખની પ્રાપ્તિ અર્થે તમે ધર્મનું સેવન કરો. વાસ્તવિક સુખની પ્રાપ્તિ થવી તે ધર્મનું જ ફળ છે. હે સુબુદ્ધિમાન ! તમે સુખ ચાહતા હો તો શ્રેષ્ઠ મુનિઓને ભક્તિથી દાન દો, તીર્થંકરોને નમસ્કાર કરીને તેમની પૂજા

કરો, શીલ-વ્રતોનું પાલન કરો અને પર્વના દિવસોમાં ઉપવાસાદિ કરો; શાસ્ત્રસ્વાધ્યાય કરો....સાધર્મીનું સન્માન કરો.

આ રીતે, પૂર્વના આરાધક પુણ્યના પ્રતાપે, ઉત્તમ દેવ-દેવેન્દ્રો પણ જેમની આજ્ઞા શિરોધાર્ય કરતા હતા, પણ જેમના ઉપર કોઈની આજ્ઞા ચાલતી ન હતી, એવા તે મહાત્મા ઋષભદેવે અયોધ્યાના રાજસિંહાસન ઉપર આરૂઢ થઈને સમુદ્રપર્યન્ત સમસ્ત પૃથ્વીનું રાજ્ય કર્યું.

મહારાજા ઋષભદેવને વૈરાગ્ય અને દીક્ષા

[અયોધ્યાનગરી....ને ક્ષણ વદ નોમ....]

આજે ભગવાન ઋષભદેવનો જન્મદિવસ આનંદથી ઊજવાઈ રહ્યો છે. એ ઉત્સવમાં ભાગ લેવા ઈન્દ્ર પણ અપ્સરાઓને લઈને આવી પહોંચ્યો ને ભગવાનને પ્રસન્ન કરવા માટે નૃત્ય પ્રારંભ કર્યું. અપ્સરાઓનું અદ્ભુત નૃત્ય ભગવાન નીહાળી રહ્યા હતા.

એ વખતે ઈન્દ્રને વિચાર આવ્યો કે ભગવાન ઋષભદેવ તીર્થકર થવાં અવતર્યા છે ને ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરનારા છે. તેમને આ રાજવૈભવમાં ઠડ લાખ પૂર્વ તો વીતી ગયા; હવે આ રાજ્ય અને ભોગોમાંથી ભગવાન કયા પ્રકારે વિરક્ત થાય ! આમ વિચારીને તેણે નીલાંજના નામની, એક એવી દેવીને નૃત્યમાં ગોઠવી કે જેનું આયુષ્ય થોડી ક્ષણોમાં જ પૂરું થવાનું હતું.

તે નીલાંજના દેવી હાવ-ભાવસહિત ફૂદરડી ફરતી નૃત્ય કરી રહી હતી, નૃત્ય કરતાં કરતાં જ તેનું આયુષ્ય પૂરું થતાં ક્ષણભરમાં તે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. વીજળીના ઝબકારાની માફક તે દેવી અદૃશ્ય થતાં, રંગમાં ભંગ ન થાય તે માટે તરત જ ઈન્દ્રે એના જેવી જ બીજી દેવીને નૃત્યમાં ગોઠવી દીધી.—પરંતુ

દિવ્ય જ્ઞાનવંત ભગવાન તે જાણી ગયા, ને સંસારની આવી અધુવતા દેખીને તત્કાલ જ ભવ—તન—ભોગથી અત્યંત વિરક્ત થઈને વૈરાગ્યની બાર ભાવનાઓ ચિન્તવવા લાગ્યા.

અરે, આ મનોહર દેવીનું શરીર પળવારમાં નજર સામે જ નષ્ટ થઈ ગયું. આવું જે માયા—નાટક ઈન્દ્રે કર્યું તે ખરેખર તો મને પ્રતિબોધ પમાડવા માટે જ તે બુદ્ધિમાને યુક્તિ કરી છે. આ નીલાંજનાદેવીના દિવ્ય શરીરની જેમ જગતના બધા સંયોગો ક્ષણભંગુર છે, એનાથી હવે મારે શું પ્રયોજન છે ? ભોગોપભોગ તો ભારરૂપ છે. આવા અસાર સંસારથી અને ક્ષણિક રાજભોગોથી હવે બસ થાઓ. આ રાજભોગને ખાતર મારો અવતાર નથી, પરંતુ આત્માની પૂર્ણતાને સાધીને તીર્થંકર થવા મારો અવતાર છે...મોક્ષ ને સાધવા માટે આ અવતાર છે.

આ પ્રમાણે વૈરાગ્યચિન્તનપૂર્વક ભગવાન આ અસાર સંસારથી વિરક્ત થયા, ને શીઘ્ર મુક્તિને સાધવા માટે ઉદમી થયા. એ વખતે ભગવાનને એવી વિશુદ્ધિ પ્રગટી—જાણે કે મુક્તિની સખી જ આવી પહોંચી. મોક્ષમાં જ જેમનું ચિત્ત લાગેલું છે એવા તે ભગવાનને આખું જગત શૂન્ય જેવું અસાર લાગતું હતું. ભગવાનના અંતઃકરણની સમસ્ત ચેષ્ટાઓ ઉપરથી ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાન વડે જાણી લીધું કે ભગવાન હવે સંસારથી વિરક્ત થઈ ગયા ને મુનિદીક્ષા માટે તત્પર થયા છે.

તરત જ બ્રહ્મસ્વર્ગમાંથી લોકાન્તિક દેવો ભગવાનના તપકલ્યાણકની પૂજાકરવા ઊતર્યા ને સ્તુતિપૂર્વક વૈરાગ્યનું અનુમોદન કર્યું. આઠ પ્રકારના તે લોકાન્તિકદેવો પૂર્વભવમાં સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસી (શ્રુતકેવળી) હોય છે, ઘણા શાન્ત ને સર્વ દેવોમાં ઉત્તમ હોય છે, તથા એકાવતારી હોય છે, લોકનો અંત પામ્યા હોવાથી અથવા બ્રહ્મલોકના અંતમાં રહેતા હોવાથી તેઓ લોકાન્તિક કહેવાય છે. મુક્તિસરોવરના કિનારે રહેલા તે દેવો સ્વર્ગના હંસ જેવા છે. તેમણે આવીને કલ્પવૃક્ષનાં ફૂલોવડે ભગવાનના ચરણોમાં પુષ્પાંજલી ચઢાવી ને સ્તુતિ કરી કે હે ભગવાન ! મોહશત્રુને જીતવા માટે આપ ઉદમી થયા છો, તે એમ સૂચવે છે કે ભવ્યજીવો પ્રત્યે ભાઈપણાનું કાર્ય કરવાનો આપે વિચાર કર્યો છે અર્થાત્ ભાઈની જેમ ભવ્ય જીવોની સહાયતા કરવાનો આપે વિચાર કર્યો છે. હે જ્યોતિસ્વરૂપ દેવ ! અમે આપને સમસ્ત ઉત્તમ કાર્યોના કારણ સમજીએ છીએ. પ્રભો, કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશવડે આપ અજ્ઞાનમાં ડૂબેલા સંસારનો ઉદ્ધાર કરશો. આપે દેખાડેલા ધર્મતીર્થને પામીને ભવ્યજીવો આ દુસ્તર સંસારસમુદ્રને રમતમાત્રમાં તરી જશે. આપની વાણી ભવ્યજીવોના મનને પ્રફુલ્લિત કરશે. પ્રભો ! આપ ધર્મતીર્થના નાયક છો. મોહરૂપી કીચડમાં ફસાયેલા આ જગતને ધર્મરૂપી હાથનો સહારો દઈને આપ શીઘ્ર ઉદ્ધાર કરશો. પ્રભો ! આપ સ્વયંભૂ છો, મોક્ષનો માર્ગ આપે સ્વયં જાણી લીધો છે ને અમને બધાને પણ આપ તે મુક્તિમાર્ગનો ઉપદેશ દેશો. પ્રભો ! અમે તો આપને પ્રેરણા કરનારા કોણ ? આ તો માત્ર અમારો શિષ્ટાચાર છે. ભવ્ય—ચાતકો મેઘની માફક આપના ધર્મામૃતની રાહ જુએ છે. પ્રભો ! અત્યારનો આપનો કાળ ધર્મરૂપી અમૃતને ઉત્પન્ન કરવા માટે યોગ્ય છે, માટે હે વિદાતા ! ધર્મની સૃષ્ટિ કરો. પ્રભો ! અનેકવાર ભોગવાઈ ચૂકેલા ભોગોને હવે આપ છોડો. ફરીફરીને ગમે તેટલી વાર ભોગવવા છતાં એ ભોગોના સ્વાદમાં કાંઈ નવીનતા આવી જતી નથી; માટે તે ભોગને છોડીને મોક્ષને માટે ઊઠો ને ઉદમ વડે મોહશત્રુને જીતો.

એ પ્રમાણે બ્રહ્મર્ષિ—દેવો વડે જેમની સ્તુતિ કરવામાં આવી તે ભગવાન ઋષભદેવે દીક્ષા ધારણ કરવામાં પોતાની બુદ્ધિ દઢ કરી. કૃતાર્થ થયેલા લોકાન્તિકદેવો હંસોની જેમ આકાશમાર્ગને પ્રકાશિત કરતા કરતા પોતાના સ્વર્ગમાં ચાલ્યા ગયા. તે જ વખતે આસન ડોલવાથી ઈન્દ્ર વગેરે દેવોએ ભગવાનના તપકલ્યાણકનો અવસર જાણ્યો ને સૌ તે ઉત્સવ કરવા અયોધ્યાનગરીમાં આવી પહોંચ્યા. ક્ષીરસમુદ્રના

જળથી ભગવાનનો મહાઅભિષેક કર્યો. ભગવાન ઋષભદેવે ભારતવર્ષના સામ્રાજ્ય પર ભરતનો અભિષેક કર્યો ને બાહુબલીને યુવરાજપદ આપ્યું.

એક તરફ ભગવાનનો દીક્ષામહોત્સવ ને બીજી તરફ ભરતના રાજ્યાભિષેકનો ઉત્સવ,—એક સાથે આવા બે મહાન ઉત્સવોથી પૃથ્વીલોક અને સ્વર્ગલોક બંને હર્ષ વિભોર બન્યાં હતા. એકકોર તો ભગવાન કમ્મર કસીને રાજપાટ ત્યાગી તપસામ્રાજ્ય માટે કટિબદ્ધ થયા હતા ને બીજી તરફ રાજકુમારોને પૃથ્વીનું રાજ્ય સોંપાતું હતું. દિગ્કુમારીદેવીઓ મંગળદ્રવ્યો લઈને ઊભી હતી.... ચારેકોર પડઘમ વગેરે મંગલ વાજાંના ઘમકાર થઈ રહ્યા હતા. આ રીતે કરોડો દેવો ને કરોડો મનુષ્યો એક સાથે બે ઉત્સવ ઉજવી રહ્યા હતા. અયોધ્યાનગરીમાં ચારેકોર આનંદ-આનંદ ફેલાઈ ગયો હતો. બે પુત્રોને રાજ્યભાર સોંપીને, તથા બાકીનાં ૯૯ પુત્રોને પણ રાજ્યનો અમુક ભાગ આપીને, દીક્ષા માટે ભગવાન એકદમ નીરાકુળ થઈ ગયા હતા; સંસાર સંબંધી કોઈ ચિંતા તેમને રહી ન હતી.

માતા-પિતા વગેરે પરિવારની વિદાય લઈને, ઈન્દ્રે શણગારેલી સુંદર નામની સુંદર પાલખી પર ભગવાન જ્યારે આરૂઢ થયા, ત્યારે અત્યંત આદરપૂર્વક ઈન્દ્રે તેમને પોતાના હાથનો સહારો આપ્યો હતો. ભગવાન ઋષભદેવ, પહેલાં તો પરમ વિશુદ્ધતા પર આરૂઢ થયા હતા ને પછી પાલખી પર આરૂઢ થયા હતા, તેથી તે સમયે ભગવાન એવા લાગતા હતા—જાણે કે ગુણસ્થાનોની શ્રેણી ચડવાનો જ અભ્યાસ કરતા હોય. (હરિવંશપુરાણમાં એમ આવે છે કે શરૂઆતમાં ૩૨ પગલાં ભગવાન પોતે પૈદલ ચાલ્યા ને પછી ઈન્દ્રની વિનંતિથી પાલખીમાં આરૂઢ થયા.) ભક્તિપૂર્વક ભગવાનની પાલખી લઈને પ્રથમ તો ભૂમિગોચરી રાજાઓ સાત પગલાં ચાલ્યા, પછી વિદ્યાધર રાજાઓ આકાશમાર્ગે સાત પગલાં ચાલ્યા, ને ત્યારબાદ ઈન્દ્રો અત્યંત હર્ષપૂર્વક ખભે પાલખી લઈને આકાશમાં ચાલ્યા. અહા, ભગવાનના મહિમાની શી વાત! કે એ પ્રસંગે દેવોના અધિપતિ ઈન્દ્રે પોતે પણ ભગવાનની પાલખી ખભે લીધી હતી. ભગવાન પાલખીમાં આરૂઢ થયા તે વખતે કરોડો દુર્દુભી વાજાં વાગતા હતા. અદ્ભુત વૈરાગ્ય-વૈભવથી શોભતા ભગવાન ઋષભદેવ આખા જગતને આનંદિત કરતા થકા અયોધ્યાપુરીની બહાર નીકળ્યા... તે વખતે વૈરાગ્યભરેલા તેમનાં નેત્રોની ચેષ્ટા અત્યંત પ્રશાંત હતી; અસંગ-વૈરાગ્યદશાને શોભે એવી તેમના અંગ-ઉપાંગની ચેષ્ટા હતી.

ભગવાન આ શું કરી રહ્યા છે ને દીક્ષા એટલે શું? તેના અજાણ પ્રજાજનો ભગવાનને પ્રાર્થના કરતા હતા કે—હે દેવ! આપ આપનું કાર્ય પૂર્ણ કરી વેલાવેલા અમને દર્શન દેવા પધારજો. પ્રભો, આપ મહા ઉપકારી છો, હવે અમને છોડીને બીજાં કોનો ઉપકાર કરવા આપ જઈ રહ્યા છો?

નગરજનો એકબીજા સાથે વાત કરતા હતા કે આ દેવો ભગવાનને પાલખીમાં ક્યાંય દૂર લઈ જાય છે, પરંતુ શા માટે લઈ જાય છે તે આપણે જાણતા નથી; કદાચ ભગવાનની એવી જ કોઈ કીડા હોય! અથવા, પહેલા તેમનો જન્મોત્સવ કરવા માટે ઈન્દ્રો તેમને મેરૂ ઉપર લઈ ગયા હતા ને પાછા લાવ્યા હતા,—એવો જ કોઈ પ્રસંગ ફરીને આપણા મહાભાગ્યથી બનતો હોય!—તો તે કોઈ દુઃખની વાત નથી. અહા, ભગવાનના પુણ્ય કોઈ મહાન, વચનાતીત છે. અપ્પા આશ્ચર્યકારી દશ્યો અમે કદી જોયા નથી. ભગવાન જ્યારથી આ પૃથ્વી ઉપર અવતર્યા છે ત્યારથી અવારનવાર દેવોનું આગમન થયા જ કરે છે.

ભગવાન હવે રાજવૈભવથી અત્યંત વિરક્ત થઈને, મસ્ત હાથીની માફક સ્વતંત્રતાનું સુખ પ્રાપ્ત કરવા માટે વનમાં પ્રવેશ કરી રહ્યા છે. ભગવાનની આ યાત્રા તેમને સુખ દેનારી છે. તેઓ વનમાં રહેશે

તે પણ સુખ તેમને સ્વાધીન છે. ભગવાનનો જય હો...ભગવાન વિજય પામો...ને ફરી વહેલા પધારીને અમારી રક્ષા કરો. આ રીતે દીક્ષાપ્રસંગના જાણકાર તેમજ અજાણ, બધા લોકો ભગવાનની સ્તુતિ કરતા હતા. તથા મહાત્મા ભરત જેને જે જોઈએ તે વસ્તુનું દાન દેતા હતા. યશસ્વતી, સુનંદા વગેરે સ્ત્રીઓ તથા મંત્રીગણ ભગવાનની પાછળ પાછળ જતા હતા ને તેમની આંખમાંથી આંસુ વહેતા હતા. મહારાજ નાભિરાજ તથા માતાજી મરુદેવી પણ સેંકડો રાજાઓ સાથે ભગવાનના તપકલ્યાણકનો ઉત્સવ જોવા માટે પાછળ-પાછળ જઈ રહ્યા હતા. સમ્રાટ ભરત અને બાહુબલી વગેરે કુમારો પણ ભગવાનની પાછળ જઈ રહ્યા હતા. ભગવાનની પાલખી આકાશમાં એટલે ઊંચે હતી કે જ્યાંથી લોકો તેમને બરાબર જોઈ શકે.

અયોધ્યાથી થોડે દૂર સિદ્ધાર્થ નામના વનમાં આવીને એક પવિત્ર શિલા ઉપર પ્રભુ બિરાજ્યા. ચન્દ્રકાન્તમણિની એ શિલા એવી શોભતી હતી—જાણે કે સિદ્ધશિલા જ દીક્ષાકલ્યાણક જોવા માટે નીચે ઊતરી હોય ! એના પર આશ્ચર્યકારી મંડપ અને રત્નોની રંગોળી હતી. એ શિલા જોતાં, જન્માભિષેક વખતની પાંડુકશિલા યાદ આવતી હતી. ભગવાન જગતના બંધુ હોવા છતાં સ્નેહબંધનથી રહિત હતા. દીક્ષા પહેલાં ભગવાને દેવ-મનુષ્યોની સભાને યોગ્ય ઉપદેશ વડે અને પ્રશાંત દષ્ટિ વડે પ્રસન્ન કરી.

કોલાહલ દૂર થયો ને એકદમ શાંતિ પ્રસરી ગઈ, ત્યારે ગંભીર મંગલનાદ વચ્ચે ભગવાને અંતરંગ અને બહિરંગ પરિગ્રહ છોડી દીધો. આત્માની, દેવોની અને સિદ્ધોની સાક્ષીપૂર્વક સમસ્ત પરિગ્રહ છોડીને ભગવાન મુનિ થયા; પૂર્વ દિશાસન્મુખ પદ્માસન લગાવી, સિદ્ધપરમેષ્ઠીને નમસ્કાર કરીને પંચમુષ્ટિથી કેશલોચ કર્યો. દિગંબરરૂપધારક ભગવાન જિનદીક્ષા લઈને સમસ્ત પાપોથી વિરક્ત થયા ને સમભાવરૂપ ચારિત્ર (સામાયિક) ધારણ કર્યું. જે તિથિએ જન્મ્યા તે જ તિથિએ, ફાગણ વદ નવમીની સાંજે ભગવાને મુનિદશા ધારણ કરી.

ભરતક્ષેત્રના આઘમુનિરાજ એવા શ્રી ઋષભમુનિરાજને નમસ્કાર હો.

ભગવાનના પવિત્ર કેશને રત્નપટારીમાં ભરીને ઈન્દ્રે વિચાર્યું કે 'આ કેશ ધન્ય છે—જે ભગવાનના મસ્તકના સ્પર્શથી પવિત્ર થયા છે, અને એ ક્ષીરસમુદ્ર પણ ધન્ય છે કે જેને આ કેશની ભેટ મળશે'—એમ વિચારી, સ્વભાવથી જ પવિત્ર એવા ક્ષીરસમુદ્રમાં અત્યંત આદરપૂર્વક તે કેશનું ક્ષેપણ કર્યું. મલિન ગણાતા એવા વાળ પણ ભગવાનના આશ્રયે પૂજ્ય બન્યા, તો પછી મહાપુરુષોનો આશ્રય પામીને મલિનજીવો પણ પવિત્ર થઈને પૂજ્ય બની જાય—એમાં શું આશ્ચર્ય છે !

ભગવાનની સાથે બીજા ચાર હજાર રાજાઓએ પણ દિગંબરદશા ધારણ કરી; જોકે ભગવાનના અંતરંગ અભિપ્રાયને તેઓ જાણતા ન હતા પણ, 'અમારા સ્વામીને જે ગમ્યું તે અમને પણ ગમ્યું'—એમ સ્વામિભક્તિથી પ્રેરાઈને તેઓ દ્રવ્યલિંગી સાધુ થયા. સ્વામીને અનુસરવું એ જ સેવકોનું કામ છે—એમ વિચારીને, તે રાજાઓએ મૂઢતાસહિત માત્ર દ્રવ્યઅપેક્ષાએ નિર્ગ્રન્થપણું ધારણ કર્યું હતું, ભાવઅપેક્ષાએ નહીં. એમ કરીને મોટામોટા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા તે રાજાઓએ ભગવાન પ્રત્યે પોતાની ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિ પ્રગટ કરી હતી. જેમને સંયમ પ્રગટ્યો નથી એવા તે ૪૦૦૦ દ્રવ્યલિંગી મુનિઓના ઘેરા વચ્ચે ભાવલિંગી ભગવાન, નાનકડા ઝાડવાના ઝુંડ વચ્ચે વિશાળ કલ્પવૃક્ષની માફક શોભતા હતા. ભગવાન પ્રત્યેની ભક્તિને લીધે તે દ્રવ્યલિંગી સાધુઓ પણ અંતે કલ્યાણ પામશે.

એ વખતે તપના અતિશયથી ઋષભમુનિરાજનું અનુપમ રૂપ એવું શોભતું હતું કે હજાર—હજાર નેત્રથી તે રૂપને નીરખવા છતાં ઈન્દ્રને તૃપ્તિ થતી ન હતી. દેવોએ અત્યંત ભક્તિપૂર્વક ભગવાનની

પૂજા-સ્તુતિ કરી : હે પ્રભો ! અમે અલ્પજ્ઞ, આપના અગણિત ગુણોની સ્તુતિ કઈ રીતે કરી શકીએ ? આપની સ્તુતિના બહાને અમે તો અમારા આત્માની ઉન્નતિ કરીએ છીએ. પ્રભો ! જિનવાણી સમાન અને ગંગાનદી સમાન પવિત્ર આપની આ પારમેશ્વરી જિનદીક્ષા ત્રણ જગતનું હિત કરનારી છે ને સમ્યક્ત્વભાવની દેનારી છે, તે અમને સદા પવિત્ર કરો. આપની આ દીક્ષા સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપ રત્નોથી અલંકૃત છે. પ્રભો ! ભવ-તન-ભોગરૂપ સંસારને સ્વપ્નસમાન જાણીને આપે છોડવો છે ને અવિનાશી મોક્ષમાર્ગમાં ગમન કર્યું છે. પ્રભો ! આપનામાં રાગ ન હોવા છતાં મોક્ષમાં આપ આસક્ત થયા—એ આશ્ચર્યની વાત છે ! વળી હે પ્રભો ! હેય અને ઉપાદેય વસ્તુઓને જાણીને આપે છોડવા જેવી વસ્તુઓને છોડી દીધી ને ઉપાદેય વસ્તુઓના ગ્રહણ માટે ઉદમી થયા—અને છતાંય આપ સમદર્શી કહેવાઓ છો—એ પણ આશ્ચર્યની વાત છે ! આપ પરાધીન સુખ છોડીને સ્વાધીન સુખ પ્રાપ્ત કરવા માંગો છો, તથા અલ્પ વિભૂતિ છોડીને ભારે મહાન વિભૂતિ પ્રાપ્ત કરવા યાહો છો,—તો પછી આપ વિરક્ત અને ત્યાગી કઈ રીતે થયા ! હે ભગવાન ! આપ નિર્ગ્રંથ હોવા છતાં કુશલ પુરુષો આપને જ સુખી કહે છે. જ્ઞાનદીપક લઈને આપ મોક્ષમાર્ગે જઈ રહ્યા છો. આપના ધ્યાનરૂપી મહાન અગ્નિમાં આઠે કર્મો ભસ્મીભૂત થઈ રહ્યા છે; આઠ કર્મના વનને છેદી નાંખવા માટે આપે રત્નત્રયરૂપી કુહાડો ઊઠાવ્યો છે. પ્રભો ! બીજે ક્યાંય ન હોય એવી અદ્ભુત આપની આ જ્ઞાન-વૈરાગ્યરૂપી સમ્પત્તિ જ આપને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરાવવા માટે સમર્થ સાધન છે તથા આપના શરણે આવેલા ભક્તજીવોના સંસારને પણ તે નષ્ટ કરે છે.—આવી ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનસમ્પત્તિને ધારણ કરનાર હે વીતરાગ ! આપને નમસ્કાર હો.

મહારાજા ભરતે પણ પોતાના અનેક નાના બંધુઓ તથા પુત્રો સહિત, ભક્તિના ભારથી અતિશય નમ્ર થઈને પોતાના પિતાની અનેક પ્રકારે સ્તુતિ તથા પૂજા કરી. આત્મધ્યાનમાં લીન અને મોક્ષપ્રાપ્તિરૂપ કાર્યને સાધવામાં તત્પર, મોહવિજેતા ભગવાન ઋષભમુનિરાજનાં ચરણોની અત્યંત ભાવપૂર્વક ભરતે પૂજા કરી. એ પ્રમાણે જેણે ભગવાનની પૂજા કરી છે તથા જેનાં ઘૂંટણ પૃથ્વીપર પડેલા છે (અર્થાત્ જે ઘૂંટણભર થઈને વંદન કરે છે), અને જેનાં નેત્રોમાં હર્ષના આંસુ છે—એવા તે ભરતે પોતાના મુગટના ઉત્કૃષ્ટમણિના કિરણો વડે ભગવાનના ચરણોનું પ્રક્ષાલન કરતાં, ઉત્કૃષ્ટ ભક્તિપૂર્વક નમીને પોતાનું મસ્તક ભગવાનના ચરણોમાં ઝુકાવ્યું ને એવી મુનિદેશાની ભાવના ભાવીને મહાન ગુરુભક્તિ પ્રગટ કરી.

એ પ્રમાણે ભગવાનનો દીક્ષાકલ્યાણક ઊજવીને સૌ અયોધ્યા તરફ વિદાય થયા.

દીક્ષા બાદ ઋષભમુનિરાજ આત્મધ્યાનમાં લીન થયા....તરત તેમને શુદ્ધોપયોગમાં સાતમું ગુણસ્થાન પ્રગટ્યું, તેમજ તેની સાથે મન:પર્યયજ્ઞાન તથા અનેક, લબ્ધિઓ પ્રગટ થઈ. તેમનો આત્મા સાક્ષાત મોક્ષમાર્ગરૂપ પરિણમ્યો.

*

ભગવાનની તપસ્યા

ભગવાન ઋષભમુનિરાજ શરીરનું મમત્વ છોડી, મોક્ષને સાધવા માટે, છ મહિનાના ઉપવાસની પ્રતિજ્ઞા કરીને મૌનપૂર્વક સ્થિર થયા. તેઓ ધ્યાનની સિદ્ધિ માટે પ્રશમગુણની ઉત્કૃષ્ટ મૂર્તિ જેવા શોભતા હતા. તપના મહિમાને લીધે કોઈ અદૃશ્ય છત્રવડે તેમના ઉપર છાંયો થઈ ગયો હતો. ચાર જ્ઞાનવડે ભગવાને પરલોક સંબંધી ગતિ-આગતિને સંપૂર્ણ જાણી લીધી હતી.

ભગવાન તો મુનિ થઈને અડગપણે આત્મધ્યાનમાં સ્થિર થયા; પણ બીજા રાજાઓનું ધૈર્ય તો બે-ત્રણ માસમાં જ તૂટવા માંડ્યું. ભગવાનના માર્ગ પર ચાલવા અસમર્થ એવા તે કલ્પિત મુનિઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે, અરે ! હવે અમારાથી ભૂખ-ખ્યાસ સહન થતા નથી; ભગવાન તો કોણ જાણે ક્યા ઉદ્દેશથી આ પ્રમાણે ઊભા છે ? ભગવાન પોતાની રક્ષાનો વિચાર કર્યા વગર આવા ભયંકર વનમાં ઊભા છે તો 'પોતાની રક્ષા પ્રયત્નપૂર્વક કરવી જોઈએ' એવી નીતિને શું ભગવાન નહીં જાણતા હોય ? ભગવાન તો પ્રાણોથી વિરક્ત થઈને આવી તપચેષ્ટા કરી રહ્યા છે; પણ અમે તો ખેદખિન્ન થઈ ગયા છીએ. તેથી ભગવાન ધ્યાન પૂરું કરે ત્યાં સુધી અમે આ વનમાં ફળ ને કંદ-મૂળ ખાઈને જીવન ટકાવીશું. આમ તેઓ દીન થઈ ગયા; શું કરવું તે તેમને સૂઝ્યું નહિ. 'ભગવાન અમને જરૂર કંઈક કહેશે' એવી આશાથી તેઓ ભગવાનને ઘેરીને ઊભા; ભગવાન તરફ દૃષ્ટિ કરતાં તેમને થોડુંક ધૈર્ય થતું. કેટલાકને તો માતા-પિતા-સ્ત્રી-રાજપાટ વગેરેનું સ્મરણ થતાં ઘરે જવાની ઈચ્છાથી વારંવાર ભગવાનના ચરણોમાં નમસ્કાર કરતા હતા. પણ તેમને બીક લાગતી હતી કે જો અત્યારે ભગવાનનો સાથ છોડીને ઘરે જઈશું તો ભગવાન જ્યારે આ કાર્ય પૂરાં કરીને ફરી રાજ્ય સંભાળશે ત્યારે અમને અપમાન કરીને કાઢી મૂકશે; અથવા તો ભરત મહારાજા અમને કષ્ટ દેશે.—માટે અહીં જ રહીને સહન કરવું. હવે તો આજકાલમાં જ ભગવાનનો યોગ સિદ્ધ થશે એટલે કષ્ટ સહન કરનારા અમને ઘણી ધન-સમ્પદા આપીને સંતુષ્ટ કરશે. નિર્બળ થયેલા તે મુનિઓ જમીન પર પડ્યા પડ્યા પણ ભગવાનના ચરણનું સ્મરણ કરતા હતા. કેટલાક લોકો ભગવાનને પૂછીને, અને કેટલાક પૂછ્યા વગર માત્ર પ્રદક્ષિણા દઈને, પ્રાણરક્ષા માટે વનમાં અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા હતા, ને વ્રત છોડીને જેમ તેમ વર્તવા લાગ્યા હતા. એકલા ઋષભ-મુનિરાજ પોતાની આત્મસાધનામાં લીન હતા.

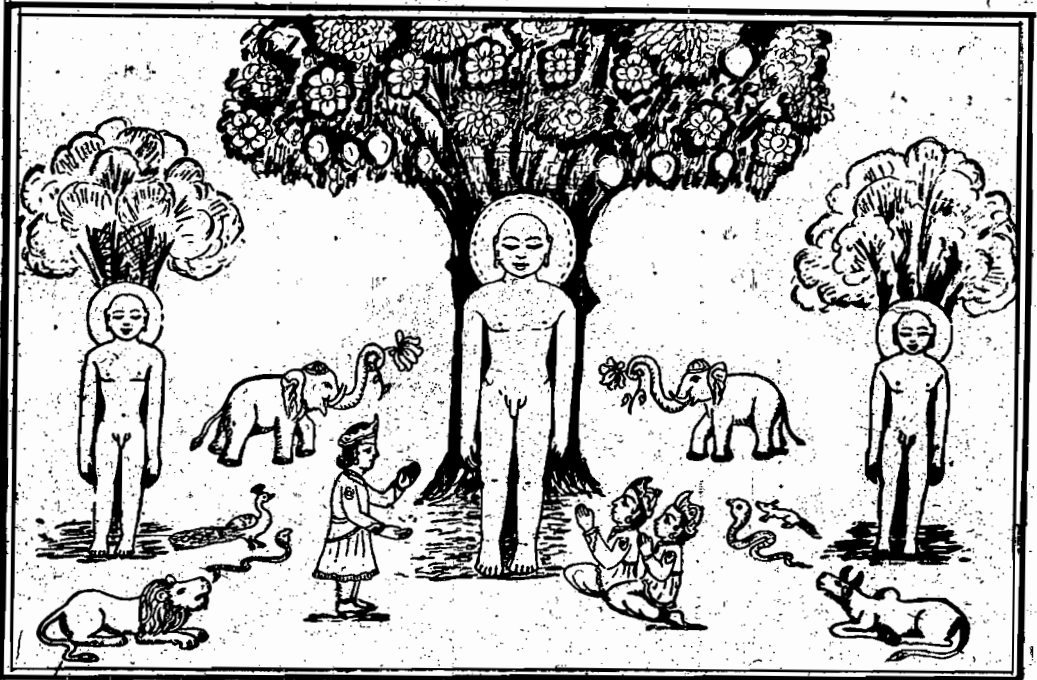
અરે, ખેદ છે કે સામાન્ય મનુષ્યો જેને સ્પર્શી ન શકે એવા ભગવાનના માર્ગ પર ચાલવા માટે અસમર્થ થઈને તે બધાય ખોટા ઋષિઓ મુનિમાર્ગથી ભ્રષ્ટ થઈ ગયા. શું મોટા હાથીના ભારને તેનું બચ્ચું કદી ઉપાડી શકે ? ભૂખ-તરસથી થાકેલા તે નગ્ન-રાજાઓ પોતાની મેળે વનનાં ફળ તોડીને ખાવા લાગ્યા ને તળાવનું પાણી પીવા લાગ્યા. દિગંબર મુનિવેષમાં આવી અયોગ્ય પ્રવૃત્તિ જોઈને વનદેવતાએ તેમને મનાઈ કરી અને કહ્યું કે આવા વેષમાં રહીને આવું ન કરો. અરે મૂખાઓ ! આવું દિગંબર રૂપ તો તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષો મોક્ષને સાધવા માટે ધારણ કરે છે; તેમાં તમે આવી કાયર પ્રવૃત્તિ ન કરો. દિગંબર વેષમાં રહીને ફળ ન તોડો ને તળાવનું અપ્રાસુક પાણી ન પીઓ. દિગંબર સાધુઓના બાહ્ય આચાર પણ ઉત્તમ પ્રકારનાં હોય છે.

વનદેવતાના આવા વચનો સાંભળીને તે રાજાઓ ડરી ગયા ને નગ્નવેષ છોડીને, વલ્કલ વગેરે અનેક પ્રકારનાં કુવેષ ધારણ કરીને સ્વદંડપૂર્વક વર્તવા લાગ્યા. ભરતના ભયને લીધે તેઓ નગરમાં ન ગયા ને વનમાં ઝૂંપડી બાંધીને રહેવા લાગ્યા. તેમના દ્વારા અનેક પાખંડમત પ્રવર્ત્યા. આમ છતાં તેઓ પાણી અને ફળના ઉપહારવડે ભગવાનના ચરણો પૂજતા હતા; કેમકે સ્વયંભૂ ભગવાન ઋષભદેવ સિવાય બીજા કોઈ દેવતા તેમને ન હતા.

ભગવાનનો પૌત્ર મરીચીકુમાર પણ બાવો. થઈ ગયો હતો અને મિથ્યા ઉપદેશ આપીને તેણે ખોટો પંથ ચલાવ્યો હતો. જ્યારે તે દ્રવ્યલિંગી મુનિઓ ભ્રષ્ટ થઈને ઉપરની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા ત્યારે પણ ભગવાન ઋષભદેવ તો અડોલપણે આત્મધ્યાનમાં જ ઊભા હતા. ત્રણ ‘ગુપ્તિ’ તેમની રક્ષક હતી, સંયમ તેમનું બખ્તર હતું ને સમ્યગ્દર્શન વગેરે ગુણો તેમના સૈનિકો હતા. બાર પ્રકારના તપમાંથી ધ્યાનમાં તેઓ વિશેષ તત્પર રહેતા હતા. પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, પાંચ ઈન્દ્રિયનિરોધ, છ આવશ્યક, કેશલોચ, ભૂમિશયન, અદંતધોવન, નગ્નતા, અસ્નાન, ઊભા ઊભા ભોજન અને દિવસમાં એકવાર ભોજન—આવા ૨૮ મૂળ ગુણ ભગવાનના પાયદળ સમાન હતા. જો કે છ મહિનાથી ભગવાન જરાપણ ખાતા ન હતા, તોપણ તેમના શરીરમાં રંચમાત્ર થાક ન હતો, તે એવું ને એવું દેદીપ્યમાન હતું; તેમની એવી જ કોઈ દિવ્ય અતિશય હતો. તેમના વાળ જટાસમાન થઈ ગયા હતા ને હવામાં ઊડતા ત્યારે એવા લાગતા કે જાણે ધ્યાનઅગ્નિ વડે તપાવેલા જીવરૂપી સોનામાંથી કાળાશ બહાર ઊડતી હોય.

ભગવાનના તપતેજના પ્રભાવથી તે તપોવનમાં દિવસે તેમ જ રાતે સૂર્યોદય જેવો ઉત્તમ પ્રકાશ રહેતો હતો. સિંહ ને હરણ શાંતિથી સાથે રહેતા હતા. અહા! આ કેવું આશ્ચર્ય—છે કે, કાંટામાં ફસાયેલ પોતાના પૂંછડાને છોડાવવા ચમરી ગાય મહેનત કરી રહી છે અને વાઘ પોતાના નખ વડે દયાપૂર્વક તેને મદદ કરી રહ્યો છે; ગાયના નાનાં વાછરડાં સિંહણને પોતાની માતા સમજીને તેનું દૂધ ધાવી રહ્યા છે; અને સિંહનું બચ્ચું ગાયને પોતાની માતા સમજીને તેનું દૂધ ધાવી રહ્યું છે; સર્પ અને નીળિયો ભેગા બેઠા છે; વનના હાથી પોતાની સૂંઢમાં ખીલેલા કમળ લાવીને પ્રભુના ચરણો પાસે ચડાવે છે! ભગવાનના આશ્ચર્યકારક તપ વડે ઈન્દ્રાસન પણ કંપી ઊઠ્યું હતું.

ભગવાન આવા તપમાં લીન હતા તે દરમિયાન કચ્છ-મહાકચ્છ રાજાના (એટલે કે ભરતના મામાના) પુત્રો નમિ અને વિનમિ રાજકુમારો આવીને ભગવાનની સેવા કરવા લાગ્યાં ને પ્રાર્થના કરવા

લાગ્યા કે હે ભગવાન ! આપે બધાને રાજ્ય વહેંચી આપ્યું પણ અમને તો કાંઈ ન આપ્યું; અમને ભૂલી ગયા; માટે અમને કાંઈક ભોગસામગ્રી આપો. અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ....આમ વારંવાર ભગવાનના પગ પકડીને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા ને તેમના ધ્યાનમાં વિઘ્ન કરવા લાગ્યા.

ત્યારે પોતાનું આસન કંપાયમાન થવાથી અવધિજ્ઞાન વડે ધરણેન્દ્રે તે વાત જાણી ને તરત ભગવાન પાસે આવીને પ્રથમ ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરી. પછી વેશ બદલાવીને નમિ-વિનમિકુમારોને સમજાવ્યા કે અરે કુમારો ! આ ભગવાન તો ભોગથી અત્યંત નિસ્પૃહ છે, ને તમે તેમની પાસેથી ભોગોની યાચના કેમ કરી રહ્યા છો ? તમારે ભોગસામગ્રી જોઈએ તો રાજા ભરત પાસે જઈને માંગોને ? ભગવાન તો બધું છોડીને મોક્ષનો ઉદ્ધમ કરી રહ્યા છે, તે તમને ભોગસામગ્રી ક્યાંથી દેશે ?—માટે તમે ભરત પાસે જાઓ.

એ સાંભળીને બંને કુમારો કહે છે કે હે મહાનુભાવ ! આપ અહીંથી ચુપચાપ ચાલ્યા જાઓ; અમારા કાર્યમાં તમારી સલાહની જરૂર નથી. જો કે આપ શાન્ત-સૌમ્ય-તેજસ્વી ને બુદ્ધિમાન છો, આપ કોઈ ભદ્રપરિણામી મહાપુરુષ લાગો છો, છતાં અમારા કાર્યમાં કેમ વચ્ચે આવો છો—તે અમે જાણતા નથી. અમે તો ભગવાનને જ પ્રસન્ન કરવા માંગીએ છીએ. ભગવાન ભલે વનમાં રહ્યા, તેથી શું તેમની પ્રભુતા મટી ગઈ ? ભગવાનને છોડીને ભરત પાસે જવાનું આપ કહો છો તે ઠીક નથી. મહાસમુદ્રને છોડીને ખાબોચિયા પાસે કોણ જાય ? ભરતમાં અને ભગવાન ઋષભદેવમાં મોટું અંતર છે તે શું તમે નથી જાણતા ?

ભગવાન ઋષભદેવ પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિ ભરેલાં તેમનાં આવા વચનો સાંભળીને ધરણેન્દ્ર પ્રસન્ન થયો ને પ્રગટ થઈને કહેવા લાગ્યો કે હે કુમારો ! હું ધરણેન્દ્ર છું ને ભગવાનનો સેવક છું. ભગવાને મને આજ્ઞા કરી છે કે 'આ નમિ-વિનમિ કુમારો મહાન ભક્ત છે; જ્યારે તેઓ રાજવૈભવ માંગવા આવે ત્યારે તેમને તેમની ઈચ્છા પ્રમાણે રાજસામગ્રી આપજો.'—માટે હે કુમારો ! ચાલો, હું ભગવાને બતાવેલી રાજસંપદા તમને આપું.

ધરણેન્દ્રની એ વાત સાંભળીને બંને કુમારો પ્રસન્ન થયા; તેમને લાગ્યું કે ખરેખર પ્રભુ અમારા પર પ્રસન્ન થયા છે. ભગવાનને નમસ્કાર કરીને તેઓ ધરણેન્દ્ર સાથે ચાલ્યા. ધરણેન્દ્ર તેમને પોતાના વિમાનમાં બેસાડીને વિજયાર્દ્ધપર્વત પર લઈ ગયા. આ વિજયાર્દ્ધપર્વત ભરતક્ષેત્રની વચ્ચે આવેલો છે ને તેના પૂર્વ-પશ્ચિમ છેડા લવણસમુદ્રને સ્પર્શે છે. આ શાશ્વતપર્વતની શોભા અદ્ભુત છે; હિમવન પર્વતના પદ્મસરોવરમાંથી નીકળેલી ગંગા અને સિન્ધુ નદી આ પર્વતની ગુફામાં થઈને વહે છે. પર્વત ઉપર નવ શિખરો જિનમંદિરોથી શોભી રહ્યા છે. અહીં રોગ કે દુષ્કાળ વગેરે બાધા હોતી નથી. આ મહા-ભારતક્ષેત્રમાં મનુષ્યોની સ્થિતિ ચોથા કાળ જેવી હોય છે; (આર્યખંડની માફક છ પ્રકારે કાળપરિવર્તન અહીં થતું નથી.) જઘન્યઆયુ ૧૦૦ વર્ષનું હોય છે. અહીંના વિદ્યાધર મનુષ્યોને મહાવિદ્યાઓ વડે ઈચ્છિત ફળ મળે છે. અનાજ વાવ્યા વગર ઊગે છે; નદીઓની રેતી રત્નમય છે. ઉત્તર-શ્રેણીમાં ૬૦ નગર છે ને દક્ષિણ-શ્રેણીમાં ૫૦ નગર છે. વિદ્યુત્પ્રભ, શ્રીહર્મ્ય, શત્રુંજય, ગગનનન્દન, અશોકા, અલકા, કુંદનગર ગંધર્વપુર; ગિરિશિખર, મહેન્દ્રપુર વગેરે ઉત્તર-શ્રેણીની ૬૦ નગરીઓ છે; તથા પુંડરિક, શ્રીપ્રભ, શ્રીધર, રથનૂપુર-ચક્રવાલ, સંજયન્તી, વિજયા, ક્ષેમંકર, સૂર્યાભ વગેરે દક્ષિણશ્રેણીની ૫૦ નગરીઓ છે; તેમાં રથનૂપુર રાજધાની છે. દરેક નગરીમાં એક હજાર મોટા ચોક ને ૧૨૦૦૦ ગલી છે, રત્નોના તોરણથી શોભતા એક હજાર દરવાજા છે. દરેક નગરીના પેટામાં એકેક કરોડ ગામ છે. ત્યાં રહેનારા વિદ્યાધર-મનુષ્યો દેવ જેવા સુખી છે. ચારણઋદ્ધિધારી મુનિઓ પણ અહીં વિચરે છે.

આવા વિજયાદ્વપર્વતને દેખીને નમિ અને વિનમિ બંને રાજકુમારો ખુશી થયાં. રથનૂપુર—ચક્રવાલ નગરીમાં પ્રવેશ કરીને ધરણેન્દ્રે તે બંનેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો; નમિને દક્ષિણશ્રેણીનું અને વિનમિને ઉત્તર શ્રેણીનું રાજ્ય સોંપ્યું; તથા ત્યાંના વિદ્યાધરોને ભલામણ કરી કે ભગવાન ઋષભદેવે આ બંનેને અહીં મોકલ્યા છે, તે તમારા સ્વામી છે માટે તેમની આજ્ઞા માનવી. પછી બંને રાજકુમારોને વિદ્યા આપીને ધરણેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

જો કે આ બંને કુમારો જન્મથી વિદ્યાધર ન હતા પણ પુણ્યયોગે વિદ્યાધરોના દેશમાં જઈને તેમણે અનેક વિદ્યાઓ સિદ્ધ કરી; તથા વિદ્યાધરો તેમની સેવા કરવા લાગ્યા. યથાર્થમાં તો મનુષ્યનું પુણ્ય જ તેને સુખ—સામગ્રી મેળવી આપે છે. જગત્ગુરુ ભગવાન ઋષભદેવના ચરણો સેવવાથી બંને કુમારો વિદ્યાધરોનું સુખ પામ્યા.... માટે જે ભલ્ય જીવો ! મોક્ષરૂપી અવિનાશી સુખને તથા જિનગુણોને પ્રાપ્ત કરવા ચાહતા હોય તેઓ આદિગુરુ ભગવાન ઋષભદેવના ચરણોમાં મસ્તક ઝુકાવીને નમસ્કાર કરો તથા ભક્તિપૂર્વક તેમની પૂજા કરો.

ઋષભમુનિને વર્ષાતપ બાદ હસ્તિનાપુરીમાં પ્રથમ પારણું

અચિન્ત્ય મહિમાવંત ભગવાન ઋષભદેવને છ માસનો ધ્યાનયોગ પૂર્ણ થયો, ત્યારે તેમણે વિચાર્યું કે, મોટા મોટા વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા આ નવદીક્ષિત સાધુઓને મુનિમાર્ગના આહારાદિ વિધિનું જ્ઞાન ન હોવાથી ક્ષુધાવડે તેઓ માર્ગભ્રષ્ટ થઈ ગયા. તેથી, મોક્ષમાર્ગ શું છે, સુખપૂર્વક મોક્ષની સિદ્ધિ કેમ થાય, ને સંયમની સ્થિતિ માટે નિર્દોષ આહાર લેવાની વિધિ શું છે—તે પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર છે.—આમ વિચારી નિર્દોષ આહારની પ્રવૃત્તિ અર્થે ભગવાન વિહાર કરવા લાગ્યા.

ભગવાન જ્યાં-જ્યાં પધારતા ત્યાંના લોકો પ્રસન્નતાથી આશ્ચર્યચકિત થઈને પ્રણામ કરતા હતા; ને પૂછતા હતા કે હે દેવ ! કહો, શું આજ્ઞા છે ?—જે કામ માટે આપ પધાર્યા હો તેની અમને આજ્ઞા ફરમાવો. કેટલાક લોકો હાથી, રથ, વસ્ત્રાભૂષણ, રત્નો તથા ખાવાપીવાની સામગ્રી ભગવાનને અર્પણ કરવા માટે લાવતા હતા, તો કોઈ પોતાની યુવાન કન્યા ભગવાનને પરણાવવા તૈયાર થયા ! અરેરે કેવું ભોળપણ ? ને કેવી મૂર્ખતા ! ભગવાન ચુપચાપ ચાલ્યા જતા હતા. ભગવાન કેમ પધાર્યા છે ને શું કરવું—તે નહિ સમજવાથી લોકો દિગ્મૂઢ બની ગયા હતા. કેટલાક લોકો આંસુભીની આંખે ભગવાનના પગને વળગી પડતા હતા.—આ પ્રમાણે અનેક નગરમાં વિહાર કરતાં કરતાં બીજા છ મહિનાથી વધુ સમય વીતી ગયો.

એક દિવસે ભગવાન કુરુદેશના હસ્તિનાપુર નગરમાં આવી પહોંચ્યા. તે વખતે ત્યાંના રાજા સીમપ્રભ હતા, ને તેમના નાના ભાઈ શ્રેયાંસકુમાર હતા. પૂર્વે આઠમા ભવમાં આહારદાન વખતે જે 'શ્રીમતી' હતી, તે જ આ શ્રેયાંસકુમાર છે. ભગવાન જે દિવસે હસ્તિનાપુરની નજીક પધારવાના હતા તે દિવસે પરોઢિયે; શ્રેયાંસકુમારે પૂર્વસંસ્કારના બળે, મંગલ આગાહીસૂચક સાત ઉત્તમ સ્વપ્નો દેખ્યા—ઉંચો સુમેરુપર્વત, સુશોભિત કલ્પવૃક્ષ, કેશરી સિંહ, બળદ, સૂર્ય, ચન્દ્ર, રત્નોથી ભરેલો સમુદ્ર અને અષ્ટમંગલ સહિત દેવો. પોતાના આંગણે ભગવાનનું આગમન એ જેનું મુખ્ય ફળ છે—એવા આ સાત મંગલસ્વપ્ન દેખીને શ્રેયાંસકુમારનું ચિત્ત ઘણું પ્રસન્ન થયું.

પ્રાતઃકાળ થતાં બંને ભાઈઓ તે સ્વપ્નની અને ભગવાન ઋષભદેવની કથા કરતા બેઠા હતા; એવામાં યોગીરાજ ભગવાન ઋષભદેવે હસ્તિનાપુરીમાં પ્રવેશ કર્યો. ભગવાનના આગમનથી આનંદિત થઈને

ચારે કોરથી નગરજનોનાં ટોળેટોળાં દર્શન કરવા ઊમટવા. ભોળા લોકો કહેતા હતા કે ભગવાન ફરીને આપણી સંભાળ કરવા પધાર્યા; 'ઋષભદેવ જગતના પિતામહ છે' એમ કાને સાંભળ્યું હતું, તે જગતપિતાને આજે આંખવડે નજરે દેખ્યા. ભગવાનના આગમનની વાત સાંભળીને નગરજનો ભોજનાદિ કાર્યો પડતા મુકીને જલ્દી જલ્દી દર્શન-કરવા માટે ચાલ્યા. જ્યારે આખી નગરીમાં આવો હર્ષમય કોલાહલ થઈ રહ્યો હતો ત્યારે પણ ભગવાન તો પોતાના સંવેગ અને વૈરાગ્યની સિદ્ધિ માટે વૈરાગ્યભાવનાઓનું ચિંતન કરતા કરતા પોતાની આત્મમસ્તીમાં મસ્ત ચાલ્યા આવતા હતા. આચાર્યદેવ કહે છે કે અહો, આવી રાગ-દ્વેષરહિત સમતાવૃત્તિને ધારણ કરવી તે જ સર્વશ્રેષ્ઠ ધર્મ છે.

ભગવાન ઋષભમુનિરાજ રાજમહેલની સન્મુખ પધારી રહ્યા હતા, તુરત જ 'સિદ્ધાર્થ' નામના દ્વારપાળે રાજા સોમપ્રભ અને શ્રેયાંસકુમારને વધામણી આપી કે ભગવાન ઋષભદેવ આપણા આંગણામાં પધારી રહ્યા છે....

સાંભળતાવેત બંને ભાઈઓ મંત્રી વગેરે સહિત ઊઠ્યા, અને અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક રાજમહેલના આંગણા સુધી બહાર આવ્યા; ને દૂરથી જ અત્યંત ભક્તિપૂર્વક ભગવાનના ચરણોમાં નમસ્કાર કર્યા. ભગવાન પધારતાં જ સન્માનપૂર્વક પાદપ્રક્ષાલન કરીને અર્ધવડે પૂજન કર્યું, ને પ્રદક્ષિણા દીધી. અહા, આંગણામાં આવા નિધાન દેખીને તેમને અતિ સંતોષ થયો; 'ભગવાનના દર્શનથી બંનેના રોમાંચ ઉલ્લસિત થયા. હર્ષ અને ભક્તિથી નમ્રીભૂત તે બંને ભાઈઓ ઈન્દ્ર જેવા શોભતા હતા. જેમ નિષધ અને નિલપર્વતોની વચ્ચે ઉત્તમ મેરુપર્વત શોભે તેમ બંને તરફ શ્રેયાંસ અને સોમપ્રભની વચ્ચે ભગવાન ઋષભદેવ શોભતા હતા.

ભગવાનનું રૂપ દેખતાં જ શ્રેયાંસકુમારને જાતિસ્મરણ થયું અને પૂર્વ ભવના સંસ્કારને લીધે તેને ભગવાનને આહારદાન દેવાની બુદ્ધિ પ્રગટી. પૂર્વના વંજ્રજંઘ અને શ્રીમતીના ભવનો બધો વૃત્તાંત તેને યાદ આવી ગયો અને તે ભવમાં સરોવરના કિનારે બે મુનિવરોને આહારદાન દીધેલું તેનું પણ તેને સ્મરણ થયું, સવારનો આ સમય મુનિઓને આહારદાન દેવા માટે ઉત્તમ સમય છે—એમ નિશ્ચય કરીને તે પવિત્ર બુદ્ધિવાળા શ્રેયાંસકુમારે, ઋષભમુનિરાજને શેરડીના રસ વડે આહારદાન કર્યું.

આ રીતે ઋષભમુનિરાજને પહેલવહેલું આહારદાન કરીને તેમણે આ ચોવીસીમાં દાનતીર્થની શરૂઆત કરી. તેમણે નવ પ્રકારની ભક્તિ અને શ્રદ્ધા વગેરે સાત ગુણો સહિત દાન દીધું હતું, મોક્ષના સાધક ધર્માત્માના ગુણો પ્રત્યે આદરપૂર્વક, શ્રદ્ધાસહિત જે દાતા ઉત્તમ દાન દે છે તે મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે તત્પર થાય છે. અતિશય ઈષ્ટ તથા સર્વોત્તમ પાત્ર એવા ભગવાનને શ્રેયાંસકુમારે પૂર્વભવના સંસ્કારથી પ્રેરિત થઈને નવધા ભક્તિથી પ્રાસુક આહારનું દાન દીધું હતું. ભગવાન ઋષભમુનિરાજ ઊભા ઊભા પોતાના હાથમાં (કરપાત્રમાં) જ ભોજન કરતા હતા. મોક્ષમાર્ગને સાધનારા ભગવાનના બે હાથની અંજલિમાં શ્રેયાંસકુમાર વગેરેએ શેરડીના પ્રાસુક રસનું (ઈક્ષુરસનું) દાન દીધું, એ દિવસ હતો—વૈશાખ સુદ ત્રીજ. (અક્ષયત્રીજ)

એ વખતે આકાશમાંથી દેવો રત્નવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા; દેવોનાં વાજાં ગંભીર

નાદથી ગાજવા લાગ્યા, સુગંધી વાયુ વહેવા લાગ્યો ને દેવો હર્ષિત થઈને “ધન્ય દાન....ધન્ય પાત્ર....ને ધન્ય દાતા” એવી આકાશવાણી કરવા લાગ્યા. અહા, દાનની અનુમોદના કરવાથી પણ ઘણા લોકો મહાપુણ્યને પામ્યા.

અહીં કોઈ આશંકા કરે કે માત્ર અનુમોદના કરવાથી પુણ્યની પ્રાપ્તિ કઈ રીતે થાય ? તેનું સમાધાન એ છે કે પુણ્ય અને પાપનું બંધન થવામાં એકલા જીવના પરિણામ જ કારણ છે, બાહ્યકારણોને તો જિનેન્દ્રદેવે ફક્ત ‘કારણનું કારણ’ (એટલે કે નિમિત્ત) કહ્યું છે. જ્યારે પુણ્યના સાધન તરીકે જીવોના શુભ પરિણામ જ પ્રધાનકારણ છે ત્યારે શુભકાર્યની અનુમોદના કરનારા જીવોને પણ તે શુભ ફળની પ્રાપ્તિ જરૂર થાય છે.

રત્નત્રયવંત ભગવાન પોતાના આંગણે પધારવાથી અને તેમને આહારદાન કરવાથી બંને ભાઈઓ પરમ હર્ષથી પોતાને કૃતકૃત્ય માનવા લાગ્યા, એ રીતે મુનિઓના આહારની વિધિ પ્રસિદ્ધ કરીને, અને બંને ભાઈઓને હર્ષિત કરીને ભગવાન પુનઃ વન તરફ ચાલ્યા ગયા. કેટલેક દૂર સુધી બંને ભાઈઓ ભક્તિભીનાં ચિત્તે ભગવાનની પાછળ ગયા, ને પંછી રોકાતાં રોકાતા પાછા ફર્યા; ક્ષણે ક્ષણે પોતાનું મુખ પાછું વાળીને તેઓ બંને, નિરપેક્ષપણે વનમાં જઈ રહેલા ભગવાનને ફરી-ફરીને દેખતા હતા. દૂર દૂર જઈ રહેલા ભગવાન તરફ લાગેલી પોતાની નજરને તથા ચિત્તવૃત્તિને તેઓ પાછી ખેંચી શક્યાં નહીં. તેઓ વારંવાર ભગવાનની કથા તથા તેમના ગુણની સ્તુતિ કરતા હતા; ને પૃથ્વીપર પડેલા ભગવાનના ચરણ-ચિહ્નને (પગલાને) વારંવાર પ્રેમથી નિહાળીને નમસ્કાર કરતા હતા. નગરજનો આ બે ભાઈને દેખીને કહેતા કે રાજા સોમપ્રભ મહાભાગ્યવાન છે કે આવી ઉત્તમ ભાઈ મળ્યો છે. રત્નવૃષ્ટિથી ચારેકોર વેરવિખેર પડેલા રત્નોને નગરજનો એકઠા કરતા હતા. રત્નોરૂપી પાષાણના ઢગલાંથી છવાઈ ગયેલા રાજ-આંગણને મુશ્કેલીથી ઓળંગીને બંને ભાઈઓ રાજમહેલમાં આવ્યા.

ભગવાન ઋષભદેવને પારણું કરાવવાથી શ્રેયાંસકુમારનો યશ સમસ્ત જગતમાં પ્રસરી ગયો. મુનિને દાન દેવાની વિધિ સૌથી પહેલાં શ્રેયાંસકુમારે જાણી હતી, ને ત્યારથી દાનમાર્ગ શરૂ થયો. દાનની આવી વિધિ જાણીને રાજા ભરત વગેરેને મહાન આશ્ચર્ય થયું; આશ્ચર્યથી તેઓ વિચારવા લાગ્યા કે મૌન ધારણ કરનારા ભગવાનનો અભિપ્રાય તેણે કેવી રીતે જાણી લીધો ? દેવોએ પણ આશ્ચર્ય પામીને શ્રેયાંસકુમારનું સન્માન કર્યું. મહારાજા ભરતે પોતે અયોધ્યાથી હસ્તિનાપુર આવીને શ્રેયાંસકુમારનો આદર કર્યો ને અતિશય હર્ષ વ્યક્ત કરતાં પૂછ્યું કે હે મહાદાનપતિ ! કહો તો ખરા કે ભગવાનના મનની આ વાત તમે કેવી રીતે જાણી ? આ ભરતક્ષેત્રમાં પહેલાં કદી નહિ દેખેલી એવી આ દાનની વિધિને તમે ન બતાવી હોત તો કોણ જાણી શકત ? હે કુરુરાજ ! આજ તમે અમારા માટે ભગવાનસમાન પૂજ્ય બન્યા છો. તમે દાન-તીર્થના પ્રવર્તક છો, મહા પુણ્યવાન છો, આ દાનની બધી વાતો અમને કહો.

શ્રેયાંસકુમાર કહે છે : હે રાજન્ ! આ બધું મેં ભગવાન સાથે પૂર્વભવના સ્મરણથી જાણ્યું છે. જેમ રોગ દૂર કરનારી ઉત્તમ ઔષધિ પામીને રોગી મનુષ્ય પ્રસન્ન થાય, ને તરસ્યો માનવી પાણીથી ભરેલું સરોવર દેખીને પ્રસન્ન થાય, તેમ ભગવાનના ઉત્કૃષ્ટ રૂપને દેખીને હું અતિશય પ્રસન્ન થયો ને મને જાતિસ્મરણ થયું. એટલે મેં ભગવાનનો અભિપ્રાય જાણી લીધો. પૂર્વે આઠમા ભવમાં જ્યારે ભગવાન વિદેહક્ષેત્રની પુંડરીકિણી નગરીમાં વજ્રજંઘરાજા હતા ત્યારે હું તેમની શ્રીમતી નામની રાણી હતી, અને ત્યારે ભગવાનની સાથે મેં બે ચારણમુનિઓને ભક્તિથી આહારદાન દીધું હતું; તેના સંસ્કાર યાદ આવતાં આજે પણ મેં એ જ વિધિથી ભગવાનને આહારદાન દીધું. વિશુદ્ધતા સહિત મુનિવરોને દાન દેવાનો પ્રસંગ મહાન ભાગ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે.

દાનનું સ્વરૂપ સમજાવતાં શ્રેયાંસકુમાર ભરતરાજાને કહે છે કે—સ્વ—પરના ઉપકારને માટે મન—વચન—કાયાની શુદ્ધિપૂર્વક, પોતાની વસ્તુ, યોગ્ય પાત્રને સન્માનપૂર્વક દેવી તેને દાન કહે છે. શ્રદ્ધા વગેરે ગુણોસહિત પુરુષ તે દાતા છે; આહાર, ઔષધ, શાસ્ત્ર તથા અભય એ ચાર વસ્તુઓ દેય (દાનમાં દેવાયોગ્ય) છે. રાગાદિ દોષોથી દૂર ને સમ્યક્ત્વાદિ ગુણસહિત પુરુષ તે પાત્ર છે. તેમાં જે મિથ્યાદષ્ટિ છે પણ વ્રત—શીલસહિત છે તે જઘન્યપાત્ર છે; અવ્રતી સમ્યગ્દષ્ટિ મધ્યમ પાત્ર છે; અને વ્રત—શીલસહિત સમ્યગ્દષ્ટિ તે ઉત્તમ પાત્ર છે. વ્રત—શીલથી રહિત એવા મિથ્યાદષ્ટિ તે પાત્ર નથી પણ અપાત્ર છે. મોક્ષના સાધક એવા ઉત્તમ ગુણવાન મુનિરાજને દેવામાં આવેલું આહારદાન અપુનર્ભવનું (મોક્ષનું) કારણ થાય છે. અહીં જે દિવ્ય (પંચાશ્ચર્ય રત્નવૃષ્ટિ વગેરે) થયા તે દાનના જ મહિમાને પ્રગટ કરે છે. હવે ભગવાન ઋષભદેવના તીર્થમાં મુનિ વગેરે પાત્ર સર્વત્ર ફેલાઈ જશે—ઠેર ઠેર મુનિઓ વિચરશે; માટે હે રાજર્ષિ ભરત ! દાનની વિધિ જાણીને આપણે સૌએ ભક્તિપૂર્વક ઉત્તમ દાન દેવું જોઈએ.

આ રીતે દાનનો ઉપદેશ આપીને શ્રેયાંસકુમારે દાનતીર્થનું પ્રવર્તન કર્યું. શ્રેયાંસના શ્રેયકારી વચનો સાંભળીને ભરતરાજાને ઘણી પ્રીતિ થઈ, ને અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક રાજા સોમપ્રભનું તથા શ્રેયાંસકુમારનું સન્માન કર્યું. પછી પરમ ગુરુ—ઋષભદેવના ગુણોનું ચિંતન કરતા કરતા તે અયોધ્યાપુરી ગયા.

* *

ભગવાન ઋષભમુનિરાજનું નિરતિચાર ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્ર

આહાર ગ્રહણ કર્યા બાદ ભગવાન વનમાં પધાર્યા ને નિજગુણચિન્તનમાં આરૂઢ થયા. ભગવાનને હેય અને ઉપાદેય તત્ત્વોનું બરાબર જ્ઞાન હતું, ગુણ—દોષની ભિન્નતાને તેઓ જાણતા હતા, એટલે દોષોને સર્વથા છોડીને માત્ર ગુણોમાં જ તેઓ આસક્ત રહેતા હતા, પાપયોગોથી તેઓ પૂર્ણ વિરક્ત હતા; અહિંસાદિ વ્રતોનું નિરતિચાર પાલન કરતા હતા; બ્રહ્મચર્યમાં તેઓ એકતાન હતા. તેમને ધૈર્ય, ક્ષમા, ધ્યાનમાં નિરંતર તત્પરતા હતી અને પરિષદ આવે તોપણ માર્ગથી અચ્યુતપણું હતું. ભગવાન જિનકલ્પી હતા. જે સાધુ એકલા રહે અને આત્મચિન્તનમાં મશગુલ રહે, ઉપદેશાદિ પ્રવૃત્તિ ન કરે તેને જિનકલ્પી કહેવાય છે; અને જે સાધુ સંઘની સાથે રહે, ઉપદેશ આપે, દીક્ષા આપે તેમને સ્થવિરકલ્પી કહેવાય છે. તીર્થંકરભગવંતો જિનકલ્પી હોય છે. ભગવાન સામાયિક—ચારિત્રમાં વર્તતા હતા; તેમને ચારિત્રમાં કોઈ દોષ લાગતા ન હોવાથી પ્રતિક્રમણની કે છેદોપસ્થાપનની જરૂર ન હતી. જો કે ભગવાન ગર્ભમાં આવ્યા ત્યારથી જ ત્રણ જ્ઞાન સહિત હતા, ચોથું જ્ઞાન દીક્ષા વખતે પ્રગટ્યું હતું ને સિદ્ધપદ તેમને આ ભવમાં જરૂર પ્રગટવાનું હતું, તોપણ જ્ઞાનલોચનવંત તે ભગવાને એકહજાર વર્ષ સુધી ઉત્કૃષ્ટ તપ કર્યું હતું ને કર્મોની અસંખ્યાત ગુણશ્રેણી નિર્જરા કરી હતી. સદા જાગૃત રહેનારા તે યોગીરાજ કદી સૂતા ન હતા. ભગવાનનું નિરતિચાર ચારિત્ર સ્વયમેવ પ્રાયશ્ચિતરૂપ હતું, અર્થાત્ તેમાં ઉત્કૃષ્ટ ચિત્તવિશુદ્ધિ હતી અને કોઈ અતિચાર લાગતા જ ન હોવાથી બીજા પ્રાયશ્ચિત્તની જરૂર જ રહી ન હતી—જેમ સૂર્ય પોતે પ્રકાશસ્વરૂપ છે, તેમાં અંધકાર છે જ નહિ, પછી તેને પોતામાંથી અંધકાર દૂર કરવાનું ક્યાં રહ્યું? તે પરમેષ્ઠીભગવાને દીક્ષા વખતે સિદ્ધોને નમસ્કારરૂપ વિનય કર્યો હતો, તથા જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-તપ-વીર્ય એ ગુણોનો વિનય કર્યો હતો, એ સિવાય બહારમાં તેમને વિનય કરવા યોગ્ય કોઈ ન હતું; જે પોતે જ પ્રધાનપુરુષ હોવાથી બધાને નમ્રીભૂત કરનારા હતા તેઓ ભલા કોનો વિનય કરે? વળી રત્નત્રયરૂપ માર્ગમાં વ્યાપાર એ જ તેમનું 'વૈયાવૃત્ય' હતું, એ રત્નત્રય સિવાય બીજા કોની વૈયાવૃત્તિ કરે? (દીન—દુઃખી જીવોની સેવારૂપ

વૈયાવૃત્તિ તો શુભ કષાયના તીવ્ર ઉદયમાં જ સંભવે છે; ભગવાનને તો શુભકષાયપણ એવો અતિશય મંદ થઈ ગયો હતો કે તેમની પ્રવૃત્તિ બાહ્યવ્યાપારથી હટીને રત્નત્રયમાર્ગમાં જ રહેતી હતી.)

આ જગતમાં જે કાંઈ ધર્મસૃષ્ટિ (ધર્મની રચના) છે તે બધી, સનાતન ભગવાન ઋષભદેવે સ્વયં ધારણ કરીને યુગની આદિમાં પ્રસિદ્ધ કરી હતી; એ રીતે ભગવાન ધર્મસૃષ્ટિના સર્જનહાર હતા. જોકે શાસ્ત્રો તેમને આધીન હતા અર્થાત્ બાર અંગના તેઓ સ્વામી હતા તોપણ જ્ઞાનની વૃદ્ધિ અર્થે ભગવાન હંમેશાં સ્વાધ્યાય કરતા હતા, અને તેથી જ આજે પણ સંયમીજનો સ્વાધ્યાય કરે છે. બાર તપમાં સ્વાધ્યાય સમાન તપ બીજો છે નહિ ને થશે નહિ; વિનયપૂર્વક સ્વાધ્યાયમાં તલ્લીન થયેલા બુદ્ધિમાન મુનિને મનના સંકલ્પ-વિકલ્પો દૂર થઈ જવાથી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે, એટલે સ્વાધ્યાય વડે મુનિને સુગમતાથી ધ્યાનની સિદ્ધિ થાય છે. ને ઈન્દ્રિયો વશીભૂત થઈ જાય છે. તે ભગવાન, આત્માને શરીરથી ભિન્ન દેખતા હતા, ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન કરતા હતા ને શરીરથી નિસ્પૃહ થઈ, તેનું મમત્વ છોડીને આત્માને ધ્યાવતા હતા. ધ્યાનરૂપી ઉત્તમ સંપદાના સ્વામી ભગવાન ધ્યાનાભાસરૂપ તપવડે જ કૃતકૃત્ય થઈ ગયા હતા; કેમકે ધ્યાન જ ઉત્તમ તપ છે, બીજા બધા તપ તો તેના પરિકર છે. ધ્યાનની સિદ્ધિને માટે અનુકૂળ એવા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનું જ ભગવાન સેવન કરતા હતા. અધ્યાત્મતત્ત્વને જાણનારા ભગવાન અધ્યાત્મની શુદ્ધિને માટે ગિરિગૂફા વગેરેમાં ધ્યાન કરતા હતા.

ક્ષપકશ્રેણી અને કેવળજ્ઞાન-ઉત્પત્તિ

મૌની ધ્યાની નિર્માન અને અતિશય બુદ્ધિમાન એવા તે ભગવાન ઋષભમુનિરાજે એક હજાર વર્ષ સુધી અનેક દેશોમાં વિહાર કર્યો; પછી એક દિવસે પુરિમતાલ નગરના શકટ નામના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. (જ્યાં હાલ પ્રયાગ-તીર્થ કહેવાય છે.) શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા તે ભગવાન ધ્યાનની સિદ્ધિને માટે ત્યાં એક વડવૃક્ષ નીચે મોટી શીલા પર બિરાજ્યા; અને પૂર્વમુખે પન્નાસને બેસીને, લેશ્યાની ઉત્કૃષ્ટ શુદ્ધિપૂર્વક ચિત્તને એકાગ્ર કરીને ધ્યાન લગાવ્યું.

ભગવાને સૌથી શ્રેષ્ઠ એવા પરમપદમાં પોતાનું ચિત્ત જોડ્યું, અને સિદ્ધના આઠ ગુણોનું ચિન્તન કર્યું. સમ્યક્ત્વ, અનંત દર્શન, જ્ઞાન, અદ્ભુત વીર્ય, સૂક્ષ્મત્વ, અવગાહનત્વ અવ્યાબાધત્વ અને અગુરુલઘુત્વ—સિદ્ધપદના અભિલાષીએ સિદ્ધપ્રભુના આ આઠ ગુણોનું ધ્યાન કરવું જોઈએ, તથા શુદ્ધ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ને ભાવ—એ ચારની અપેક્ષાએ પણ તેમના જેવા પોતાના સ્વરૂપનું ચિન્તન કરવું જોઈએ. એ રીતે બારગુણયુક્ત, મુક્ત, સૂક્ષ્મ, નિરંજન, રાગાદિથી રહિત, વ્યક્ત, નિત્ય અને શુદ્ધ એવું સિદ્ધસ્વરૂપ મુમુક્ષુ યોગીઓએ ધ્યાન કરવા યોગ્ય છે. ધ્યાનના પરિવાર જેવી ૧૨ અનુપ્રેક્ષાઓ પણ ભગવાને ચિંતવી. ધર્મધ્યાનમાં તત્પર એવા એ વિરાગી ભગવાનને જ્ઞાનાદિની શક્તિને લીધે જરા પણ પ્રમાદ રહ્યો ન હતો. તે અપ્રમત્ત ભગવાનને જ્ઞાનાદિ પરિણામોમાં પરમ વિશુદ્ધિ પ્રગટી; અશુભલેશ્યા રંચમાત્ર ન રહી, શુકલલેશ્યા પ્રગટી. તે વખતે દેદીપ્યમાન ભગવાનને મોહનો નાશ કરવા માટે ધ્યાનની એવી શક્તિ સ્ફૂરાયમાન થઈ—જાણે કે મોટી વીજળી ઝબકી ! ભયરહિત ભગવાને સંકલ્પ-વિકલ્પ દૂર કરીને, મોહશત્રુની સેનાનો નાશ કરવા માટે પોતાના વિશુદ્ધ પરિણામની સમસ્ત સેનાને સુસજ્જ કરી. મોહશત્રુને જીતવા માટે તત્પર થયેલા ભગવાને સંયમરૂપી બખ્તર બનાવ્યું, ઉત્તમ ધ્યાનરૂપ વિજય-અસ્ત્ર ધારણ કર્યું, જ્ઞાનને મંત્રી બનાવ્યું, અને વિશુદ્ધ પરિણામને સેનાપતિ પદ આપ્યું, દુર્ભેદ અને ધ્રુવયોદ્ધા એવા અનંત ગુણોને સૈનિક બનાવ્યા; અને રાગાદિ પ્રતિપક્ષીને હન્તવ્ય એવા શત્રુપક્ષમાં રાખ્યા.

એ પ્રમાણે સૈન્ય તૈયાર કરીને જગત્ગુરુ ભગવાન જેવા વિજય માટે ઉદમી થયા કે તરત જ કર્મસૈન્ય ખળભળી ઊઠ્યું, તેની સ્થિતિ તૂટવા માંડી ને રસ-શક્તિ નાશ થવા લાગી; પ્રકૃતિ એકબીજામાં સંક્રમણ થઈને વેરવિખેર થવા લાગી, કર્મસૈન્ય સમયે સમયે અસંખ્યાતગણું નિર્હર્ષ થવા લાગ્યું. જેમ વિજયાભિલાષી રાજા શત્રુસૈન્યમાં ખળભળાટ મચાવીને પછી તેને મૂળથી ઉખેડી નાંખે, તેમ આ યોગીરાજે પોતાના યોગબળથી પહેલાં તો કર્મપ્રકૃતિરૂપ મોહસૈન્યમાં ખળભળાટ મચાવી દીધો ને પછી તેને જડમૂળથી ઉખેડી નાંખવાનો ઉદમ શરૂ કર્યો.

ઉત્કૃષ્ટ વિશુદ્ધિને ભાવતા થકા અપ્રમત્ત થઈને ભગવાને મોક્ષમહેલની સીડી સમાન ક્ષપકશ્રેણી પર આરોહણ કર્યું. સાતમા ગુણસ્થાને અધઃકરણ કરીને, અપૂર્વકરણ નામના આઠમા ગુણસ્થાને આવ્યા ને પછી અનિવૃત્તિકરણ નામના નવમા ગુણસ્થાને ચડ્યા. ત્યાં પૃથક્ત્વવિતર્ક નામના શુક્લધ્યાનરૂપી ચક્રને ધારણ કરીને તેના પ્રભાવથી અત્યંત શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને, નિર્ભયપણે મોહરાજાના સમસ્ત બળને તોડી પાડ્યું ને તેની બધી સેનાને પછાડી દીધી. પહેલા જ ઘડાકે તેમણે મોહના અંગરક્ષક જેવા કષાયો તથા નવ નોકષાયોરૂપી યોદ્ધાને હણી નાંખ્યા; પછી બાકી રહેલામાં મહાનાયક એવા સંજવલન ક્રોધને માર્યો, પછી માનને માર્યું; પછી માયાને તેમ જ બાદરલોભને પણ નષ્ટ કર્યો.

એ પ્રમાણે મોહશત્રુને જીતીને, મહાધ્યાનરૂપી રંગભૂમિમાં, સત્ય ચરિત્રધ્વજ ફરકાવતા ને તીક્ષ્ણજ્ઞાનશસ્ત્રને ધારણ કરતા, વૈરાગ્યનું બખ્તર પહેરીને તે મહાન વીર વિજેતા, જ્યાંથી પાછું ન હઠવું પડે એવી અનિવૃત્તિ નામની વિજયભૂમિમાં આવ્યા. અહીં યોગીરાજ ભગવાન ઋષભદેવે નરક-તિર્યચગતિ સંબંધી ૧૩ તથા દર્શનાવરણની ૩ એ સોળ પ્રકૃતિને એક ઝટકે ઉડાડી દીધી. પછી ૮ કષાય પ્રકૃતિઓને, નવ નોકષાયને તથા સંજવલન ક્રોધ-માન-માયાને-એમ કુલ ૨૦ પ્રકૃતિને પણ મૂળમાંથી ઉખેડી નાંખી; તથા અશ્વકર્ણકરણ કૃષ્ટિકરણ, વગેરે વિધિ દ્વારા કર્મોનું જોર તોડીને ભગવાન દશમા ગુણસ્થાને આવ્યા. આ સૂક્ષ્મ-સાંપરાય ગુણસ્થાને રહેલા અતિસૂક્ષ્મ લોભને પણ જીતીને મોહ ઉપર સંપૂર્ણ વિજય પ્રાપ્ત કરી લીધો. એ નિર્મોહી વિજેતા ભગવાન ઋષભદેવ, રંગભૂમિમાંથી મોહશત્રુનો નાશ થવાથી તેજસ્વીપણે અતિશય શોભતા હતા; જેમ મલ્લકુસ્તીના મેદાનમાં પ્રતિસ્પર્ધી મલ્લ ભાગી જવાથી વિજેતા મલ્લ એકલો શોભે, તેમ મોહ રહિત ભગવાન એકત્વભાવનામાં શોભતા હતા.

ત્યારપછી, અવિનાશી ગુણોનો સંગ્રહ કરનારા ભગવાન ક્ષીણકષાય નામના બારમા ગુણસ્થાને આવ્યા. ત્યાં મોહકર્મનો મૂળમાંથી નાશ કરીને ભગવાન 'સ્નાતક' થયા. પછી જ્ઞાનદર્શન અને વીર્યવિઘ્ન કરનારી ઉદ્ધત્પ્રકૃતિઓને એકત્વવિતર્ક નામના બીજા શુક્લધ્યાનવડે નષ્ટ કરી.

—આ રીતે અતિશય દુઃખકર એવા ચારે ઘાતીકર્મોને ધ્યાનાગ્નિમાં ભસ્મ કરીને ભગવાન ઋષભમુનિરાજ કેવળજ્ઞાની અને વિશ્વદર્શી થયા. અહો! ભગવાન સર્વજ્ઞ થયા! અનંત જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, શુદ્ધસમ્યક્ત્વ, દાન, લાભ, ભોગ ઉપભોગ ને વીર્ય-એવી નવક્ષાયિકલબ્ધિરૂપ કિરણોવડે પ્રકાશમાન, ઋષભજિનેન્દ્રરૂપી સૂર્ય માહ વદ અગિયારશે જગતને પ્રકાશતો અને ભવ્યજીવોરૂપી કમળને વિકસાવતો ઉદય પામ્યો. અહા! ત્રણલોકને આનંદકારી એવા સર્વજ્ઞતારૂપી સૂર્યના પ્રકાશથી ભગવાનનો આત્મા શોભી ઊઠ્યો.

કેવળજ્ઞાનપ્રાપ્ત ભગવાન ઋષભજિનેન્દ્રને નમસ્કાર હો.

કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ અને સમવસરણની રચના

આપણા ચરિત્રનાયક ભગવાન ઋષભદેવને કેવળજ્ઞાન થયું; તેઓ સર્વજ્ઞ થયા; અરિહંત થયા, તીર્થંકર થયા. જે વખતે પ્રભુને કેવળજ્ઞાન થયું તે જ વખતે ભરતરાજાના શસ્ત્રભંડારમાં ચક્રરત્ન ઉત્પન્ન થયું અને તે જ વખતે તેને ત્યાં પુત્રરત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. એક સાથે ત્રણે વંધામણી ભરતને પહોંચી. ત્યારે, ચક્રવર્તીનું રાજ અને પુત્ર એ બંને કરતાં પણ ધર્મને મહાન સમજનારા મહારાજા ભરત સૌથી પહેલાં ઋષભદેવ પ્રભુના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા તૈયાર થયા, ને અતિશય આનંદપૂર્વક ધામધૂમથી કેવળપ્રભુનું પૂજન કરવા સમવસરણ તરફ ચાલ્યા. એને અપાર આનંદ છે,—તો આપણને ય ક્યાં ઓછો આનંદ છે?—એની સવારી ભગવાન પાસે પહોંચે ત્યાર પહેલાં આપણે સમવસરણમાં પહોંચી જઈએ ને ત્યાં કેવી અદ્ભુત શોભા છે તે જોઈએ.

ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થતાં ફરી પાછું ઈન્દ્રાસન ડોલી ઊઠ્યું; આખા જગતનો સંતાપ નષ્ટ થયો ને શાંતિ છવાઈ ગઈ; હર્ષથી ત્રણલોકમાં ક્ષોભ થયો; સ્વર્ગના વાજિંત્રો જાણે કે ભગવાનના દર્શનનું સુખ લેવા માટે દેવોને નિમંત્રણ આપતા હોય તેમ સ્વયમેવ વાગી ઊઠ્યા. ઈન્દ્રે અવધિજ્ઞાનવડે ભગવાનને કેવળજ્ઞાન થવાનું જાણતાં જ અત્યંત આનંદિત થઈને નમસ્કાર કર્યા; અને ભગવાનના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા આવી પહોંચ્યા. દેવરૂપી કારીગરોએ અત્યંત ભક્તિપૂર્વક બનાવેલા ઉત્તમ સમવસરણની દિવ્ય શોભા દેખતાં જ ઈન્દ્રને પણ આશ્ચર્ય થયું. અહો ! જાણે ત્રણલોકનું મંગલ દર્પણ હોય !—એવા સમવસરણનું વર્ણન સાંભળતાય ભવ્યજીવોનું મન પ્રસન્ન થાય છે, તો એનાં સાક્ષાત્ દર્શનની શી વાત ! રત્નોની રજથી બનેલો ધૂલિશાલકોટ સોનાનાં સ્થંભ ને મણિરત્નોનાં તોરણોથી શોભતો હતો. અંદર ચાર રસ્તા વચ્ચે સોનાના અત્યંત ઊંચા ને અદ્ભુત ચાર માનસ્તંભ હતા, એને દૂરથી દેખતાં જ મિથ્યાદંષ્ટિ જીવોનું માન થંભી જતું હતું. ભગવાનના અનંત ચતુષ્ટયના ચિહ્ન જેવા ચાર માનસ્તંભમાં જિનેન્દ્રભગવાનની સુવર્ણપ્રતિમાઓ હતી. માનસ્તંભ ઈન્દ્રે રચેલ હોવાથી તેને ઈન્દ્રધ્વજ પણ કહે છે. તેની બાજુમાં પવિત્ર વાવડી હતી ને થોડે દૂર સમવસરણને ફરતી પાણીની પરિખા હતી, પછી લતાવન હતું; લતાવનમાં ઈન્દ્રોના વિશ્રામ માટે ચન્દ્રકાન્તમણિની બેઠકો હતી.

ત્યાર પછી અંદર જતાં સોનાનો પહેલો કોટ હતો, તેના ચાર દરવાજા ૧૦૮ મંગળદ્રવ્યોથી શોભતા હતા; ને તેની બાજુમાં નવનિધિ હતી,—જાણે કે ભગવાને એ નિધિનો તિરસ્કાર (—ત્યાગ) કરી દીધો તેથી તે દરવાજાની બહાર ઊભીઊભી સેવા કરતી હોય ! પછી નાટ્યશાળા તથા ધૂપઘટને ઓળંગીને આગળ જતાં સુંદર વન આવતું હતું—જાણે કે ઝાડનાં પુષ્પો વડે એ વન પ્રભુજીને પૂજી રહ્યું હોય ! એવું

સુશોભિત હતું. એ વનમાં વૃક્ષ એટલા બધા પ્રકાશવાળાં હતાં. કે ત્યાં દિવસ—રાતનો ભેદ પડતો ન હતો. અશોક વનની વચ્ચે અશોક નામનું એક મોટું 'ચૈત્યવૃક્ષ' હતું—જે અષ્ટમંગળથી તથા જિનપ્રતિમાથી શોભતું હતું.—એ જોતાં ઈન્દ્રને પણ એમ થતું કે અહો ! જેમના સમવસરણના વૈભવનું આવું અદ્ભુત માહાત્મ્ય, તે ભગવાન ઋષભદેવના અનુપમ કેવળજ્ઞાન-વૈભવની તો શી વાત ! સુંદર વનવેદિકા પછી સુવર્ણના થાંભલા ઉપર ૪૩૨૦ ધ્વજાઓની હાર ફરકતી હતી, જે ભગવાનના મોહકર્મ ઉપરના વિજયને પ્રસિદ્ધ કરતી હતી. (આ ધ્વજસ્તંભ, માનસ્તંભ, ચૈત્યવૃક્ષ વગેરેની ઊંચાઈ તીર્થકરોના શરીરની ઊંચાઈથી બારગણી હોય છે. એટલે અહીં તે ૬૦,૦૦ ફૂટ હિમાલયથી ડબલ સમજવી.)

ધજાઓની ભૂમિકા પછી બીજો ચાંદીનો ગઢ હતો, જે ચાર દરવાજાથી અત્યંત શોભતો હતો. તેની અંદર દેદીપ્યમાન કલ્પવૃક્ષોનું ઉત્તમ વન હતું; ને તેની મધ્યમાં સિદ્ધપ્રભુની પ્રતિમા સહિત સિદ્ધાર્થવૃક્ષ શોભતું હતું. ઊંચાઊંચા નવ સ્તૂપ—મંદિરો સિદ્ધ અને અર્હન્તપ્રતિમાઓ વડે બહુ આનંદકારી લાગતા હતા.

એનાથી થોડે દૂર ત્રીજો સ્ફટિકમણિનો વિશુદ્ધ કોટ એમ સૂચવતો હતો કે આ જિનેન્દ્ર ભગવાનની સમીપમાં ભવ્ય જીવનાં પરિણામ સ્ફટિક જેવા વિશુદ્ધ થઈ જાય છે. સ્ફટિકના ગઢને ચારબાજી પદ્મરાગમણિના દરવાજા હતા. પછી ચાર રસ્તાની વચ્ચેના ભાગમાં સ્ફટિકની ચાર—ચાર દિવાલો હતી, —જે બારસભાનો વિભાગ કરતી હતી.

અદ્ભુત વૈભવવાળી એ દિવાલો ઉપર રત્નના થાંભલા વડે રચાયેલો આકાશસ્ફટિકમણિનો બનેલો ઘણો વિશાળ ને અતિશય શોભાયુક્ત 'શ્રી મંડપ' હતો. એ શ્રીમંડપ તો શ્રીમંડપ જ હતો...ભગવાને એ મંડપ વચ્ચે ત્રણ લોકની શ્રી (—શોભા)ને ધારણ કરી હતી. ત્રણ લોકના સમસ્ત જીવોને સ્થાન દઈ શકે એવા સામર્થ્યવાળા શ્રીમંડપનો વૈભવ અદ્ભુત હતો. ભગવાનના ચરણની શીતલતાના પ્રતાપે એ મંડપની પુષ્પમાળા કદી કરમાતી ન હતી. અહો, જિનેન્દ્રભગવાનનું આ કોઈ અદ્ભુત માહાત્મ્ય હતું. કે માત્ર એક યોજનના શ્રીમંડપમાં સમસ્ત સુર-અસુર, તિર્યંચ ને મનુષ્યો એકબીજાને બાધા કર્યા વગર સુખપૂર્વક બેસી શકતા હતા.

ત્યાર પછી પ્રભુની પહેલી પીઠિકા વૈદુર્યરત્નની હતી—જેના ઉપર અષ્ટમંગલ તથા ધર્મચક્ર શોભતા હતા; બીજી પીઠ સોનાની હતી, તેના ઉપર સિદ્ધોના ગુણ જેવી આઠ મહા ધજાઓ શોભતી હતી; ને ત્રીજી પીઠિકા વિવિધ રત્નોની બનેલી હતી. આવી ત્રણ પીઠિકા ઉપર બિરાજમાન જિનેન્દ્રભગવાન એવા શોભતા હતા—કે જેવા ત્રણલોકના શિખર ઉપર બિરાજમાન સિદ્ધપ્રભુ શોભે છે.

પ્રભુના સમવસરણની આવી દિવ્ય વિભૂતિ જ્યવંત હો કે જેની શોભા દેખીને ઈન્દ્ર પણ અતિશય પ્રસન્ન થયો, ને દેવો પણ આશ્ચર્યથી દેખવા લાગ્યા કે અહો ! જિનેન્દ્રભગવાનનો આ કોઈ અદ્ભુત પ્રભાવ છે.

સિંહાસનાદિ અષ્ટ-પ્રાતિહાર્ય

ત્રણ પીઠિકા ઉપર કુબેરે ગંધકૂટિ રચી હતી. અતિશય દેદીપ્યમાન એ ગંધકૂટિના રત્નજડિત શિખર પર કરોડો વિજયપતાકા ફરકતી હતી. ૬૦૦ ધનુષ (૧૮૦૦ મીટર) લાંબી—પહોળી ગંધકૂટિ ઉપર સોનાનું 'સિંહાસન' હતું. તીર્થકર ભગવાન ઋષભદેવ એને શોભાવતા હતા; પોતાના કોઈ નિરાલંબી માહાત્મ્યથી ભગવાન એ સિંહાસનથી ચાર આંગળ ઊંચે અદ્ધર બિરાજતા હતા, તેઓ સિંહાસનને અડચા ન હતા. અહો ! નિરાલંબી તત્ત્વ !!

સમવસરણમાં દેવો દ્વારા 'પુષ્પવૃષ્ટિ' થતી હતી. ભગવાનની નીકટ એક 'અશોકવૃક્ષ' હતું, જેમાં મરકતમણિના પાંદડા અને વિવિધરત્નોનાં પુષ્પો હતા. એક યોજનનું એ અશોકવૃક્ષ શોકને નષ્ટ કરતું હતું ને ખીલેલાં પુષ્પો વડે પ્રભુને પૂજતું હતું. ઉપર રત્નજડિત ત્રણ સફેદ 'છત્રો' શોભતા હતા—જે ત્રણલોકને આનંદકારી હતા. ચારે બાજુ દેવો ચોસઠ 'ચામર' ઢાળતા હતા. અતિશય ગંભીર ને મધુર 'દેવદુંદુભી' વાજાં વાગતા હતાં. જિનેન્દ્રભગવાનના શરીરમાંથી ઉત્પન્ન થતી દિવ્ય પ્રભા અર્થાત્ 'ભા—મંડલ'ના તેજ વડે આખી સમવસરણભૂમિ શોભતી હતી. ભગવાનની આશ્ચર્યકારી પ્રભા કરોડો દેવોનાં તેમજ સૂર્યનાં તેજને ઢાંકી દેતી હતી, ને ભગવાનનો મહાન પ્રભાવ પ્રગટ કરતી હતી. અહા; અમૃતના સમુદ્ર જેવી, અને જગતનું મંગલ કરનારા દર્પણ જેવી, ભગવાનના શરીરની તે મંગલ પ્રભામાં મનુષ્યો ને દેવો પ્રસન્નતાપૂર્વક પોતાના સાતસાત ભવો દેખતા હતા. ભગવાનના સર્વાંગેથી 'મહાદિવ્યધ્વનિ' છૂટતો હતો; મધુરી મેઘગર્જના જેવો અને અતિશયવાળો એ દિવ્ય-ધ્વનિ ભગવાનના માહાત્મ્યથી સર્વભાષારૂપ થઈને ભવ્યજીવોના અજ્ઞાન-અંધકારને નષ્ટ કરતો હતો ને તત્ત્વનો બોધ કરાવતો હતો. સર્વજ્ઞ ભગવાનનો એ દિવ્યધ્વનિ એક હોવા છતાં શ્રોતાજનોની પાત્રતા અનુસાર અનેક પ્રકારની વાણીરૂપ થઈ જતો હતો.—અહા, એ જિનવાણીની મધુરતાની શી વાત !

આ રીતે સિંહાસન, પુષ્પવૃષ્ટિ, અશોકવૃક્ષ, છત્ર, ચામર, દેવદુંદુભી, ભામંડળ ને દિવ્યધ્વનિ એવા આઠ પ્રાતિહાર્યયુક્ત સમવસરણ, અનંત ચતુષ્ટયના નાથ સર્વજ્ઞદેવ વડે શોભી રહ્યું હતું.

ઈન્દ્રનું આગમન ને ભગવાનની સ્તુતિ

સાતિશય પુણ્યના બગીચાં જેવી એ સમવસરણની શોભા દેખીને ઈન્દ્રાદિ દેવો અતિ પ્રસન્ન થયા ને ભક્તિપૂર્વક એ ભગવાનને સેવવા માટે સમવસરણને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈને સભામંડપમાં દાખલ થયા. ભગવાનનું શ્રીમુખ ચારે બાજુથી દેખાતું હતું અર્થાત્ તેઓ ચતુર્મુખ હતા. ભગવાનને અન્નપાણીનો આહાર ન હતો, વસ્ત્ર-આભૂષણ પણ ન હતાં, ઈન્દ્રિયજન્ય જ્ઞાન પણ ન હતું, જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મોના નાશથી તેઓ સર્વજ્ઞ હતા; તેઓ મોક્ષસૃષ્ટિના સર્જનહાર અને પાપસૃષ્ટિના સંહારક હતા. આવા ભગવાનને દેખતાં જ અતિશય ભક્તિથી નમ્રીભૂત એવા ઈન્દ્રે ઘૂંટણભર થઈને પ્રણામ કર્યાં, તેના નેત્રો અને મુખ હર્ષથી પ્રફુલ્લિત બન્યાં. નમસ્કાર કરી રહેલા ઈન્દ્ર-ઈન્દ્રાણીના મસ્તક પર પોતાના નખના કિરણો વડે ભગવાન જાણે કે આશીર્વાદ વરસાવતા હતા. અષ્ટવિધ ઉત્કૃષ્ટ પૂજનસામગ્રી વડે ઈન્દ્રોએ શ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવાનની પૂજા કરી; ઈન્દ્રાણીએ પ્રભુચરણ સમીપે રંગબેરંગી રત્નોના મંડલ પૂર્યાં.—પરંતુ કૃતકૃત્ય એવા ભગવાનને એ બધાથી શું પ્રયોજન હતું ? એ તો વીતરાગ હતાં, તેઓ કોઈના ઉપર ન પ્રસન્ન થતા, કે ન દ્વેષ કરતા; અને છતાંય ભક્તોને ઈષ્ટફળ પ્રાપ્ત થઈ જતું હતું—એ એક આશ્ચર્યકારી વાત છે ! (ભગવાનમાં પરનું અકર્તૃત્વ, સાક્ષીપણું અને વીતરાગતા હોવા છતાં ભક્તો પોતાના ઉત્તમભાવનું ઈષ્ટફળ પામતા હતા—એવી સ્વતંત્રતા એ એક આશ્ચર્યકારી વાત છે,—કે જે જૈન ધર્મમાં જ સંભવે.)

ત્યારબાદ ઈન્દ્ર અત્યંત ભક્તિથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યો; હે જિનનાથ ! આપ ગુણરત્નોના ખજાના છો, આપના પ્રત્યેની ભક્તિ ઈષ્ટફળ દેનારી છે. અમે જહુબુદ્ધિ હોવા છતાં આપના ગુણોની ભક્તિ અમને વાચાવિત કરે છે. પ્રભો ! આપનું અત્યંત નિર્વિકાર શરીર જ આપના શાન્તિસુખને પ્રગટ દેખાડી રહ્યું છે. વસ્ત્રરહિત હોવા છતાં આપનું શરીર સર્વોત્કૃષ્ટ સુંદરતાને ધારણ કરી રહ્યું છે. પ્રભો ! આપના કલ્યાણકોમાં દેવો પણ દાસ થઈને આપની સેવા કરે છે. મોક્ષમાર્ગરૂપી સૃષ્ટિના આપ વિધાતા છો; આપ જ જગતમાં મિત્ર છો, આપ જ ગુરુ છો, આપ જ જગતના પિતામહ છો; આપનું ધ્યાન કરનાર જીવો અમર એવા

મોક્ષપદને પામે છે. પ્રભો ! દિવ્યધ્વનિ વડે આપ જગતને મોક્ષના અનંતસુખનો માર્ગ દેખાડનારા છો. આપે બતાવેલા મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનારા જીવો પરમ આનંદને પામે છે. પ્રભો ! જગતના સમસ્ત પદાર્થો જેમાં ભરેલા છે એવી આપની દિવ્યવાણી વિદ્વાનોને તરત જ તત્ત્વજ્ઞાન કરાવે છે, ને સ્યાદ્વાદરૂપી નીતિવડે તે અંધ-મતનું અજ્ઞાન દૂર કરે છે. આપની વાણી એ પવિત્ર તીર્થ છે, ને આપે કહેલું ધર્મરૂપી તીર્થ ભવ્ય જીવોને સંસારથી પાર થવાનો માર્ગ છે; પ્રભો ! સર્વ પદાર્થોને જાણનારા આપ સર્વજ્ઞ છો; મોહના વિજેતા છો; ધર્મતીર્થના કર્તા તીર્થંકર છો; મુનિઓ આપને જ પુરાણપુરુષ માને છે. કેવળજ્ઞાનરૂપી નિર્મળ નેત્ર આપને પ્રગટ્યું છે. હે પ્રભો ! આપ અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ ને અમારી પવિત્ર સ્તુતિનો સ્વીકાર કરો.—આ પ્રમાણે ભક્તિપૂર્વક સેંકડો સ્તુતિ કરીને ઈન્દ્રોએ પ્રભુચરણોમાં મસ્તક નમાવ્યું, ને ભગવાનના શ્રીમુખ તરફ ટગટગ જોતા સભામંડપમાં બેઠા. શાસ્ત્રકાર કહે છે કે અહો ! જિનેન્દ્રભગવાનના બાહ્ય વૈભવરૂપ આ દિવ્ય સમવસરણની ને માનસ્તંભ વગેરેની પણ હું પ્રસન્નતાપૂર્વક સ્તુતિ કરું છું, વંદના કરું છું. તથા તેમના અંતરંગ વૈભવનું સ્મરણ કરું છું.—ચિંતન કરું છું.

સ્વયંભૂ ભગવાન ઋષભદેવની ધર્મસભામાં અનુક્રમે બાર કોઠામાં (૧) પ્રથમ ગણધરાદિ મુનિવરો (૨) કલ્પવાસીદેવીઓ (૩) આર્ષિકા તથા શ્રાવિકાઓ (૪) જ્યોતિષીદેવીઓ (૫) વ્યંતરદેવીઓ (૬) ભવનવાસીદેવીઓ (૭) ભવનવાસીદેવ (૮) વ્યન્તરદેવ (૯) જ્યોતિષીદેવ (૧૦) કલ્પવાસીદેવ (૧૧) મનુષ્યો તથા (૧૨) તિર્યચોની સભા હોય છે. સમવસરણના દિવ્ય વૈભવ વચ્ચે પણ નિર્લેપપણે બિરાજમાન, ધર્મચક્રના અધિપતિ એવા શ્રી જિનેન્દ્રભગવાનના આત્મવૈભવનું જે ભવ્યજીવ ભક્તિપૂર્વક સ્તવન તથા ચિંતન કરે છે તે સમસ્ત ગુણોથી ભરપૂર એવી સમ્યક્ત્વાદિ જિનવિભૂતિને પામે છે.

સમવસરણમાં ભરતચક્રવર્તીનું આગમન, વંદન-પૂજન-સ્તુતિ

આ તરફ ભગવાન ઋષભદેવના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરવા ભરત મહારાજાની સવારી ઠાઠ-માઠસહિત પુરિમતાલનગરીમાં સમવસરણ સમીપ આવી પહોંચી. બધા કાર્યમાં સૌથી પહેલું ધર્મનું કાર્ય કરવું જોઈએ—એમ સમજનારા ભરતે, ચક્રરત્ન તથા પુત્રજન્મના ઉત્સવ પહેલાં ભગવાનના કેવળજ્ઞાનની પૂજા કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. બાહુબલી વગેરે નાના ભાઈઓ, તેમજ પુત્ર પરિવાર સહિત ધર્મદરબારમાં આવીને ભરતરાજે અતિ ભક્તિપૂર્વક ભગવાન જિનેન્દ્રદેવના દર્શન-વંદન કર્યા અને પંછી મહા આનંદપૂર્વક તેમની પૂજા કરી. આપણે પણ તેમની સાથે જ સમ્યક્ભાવથી જિન પૂજા કરીએ :-

[જિનદરબારમાં મંગલપ્રવેશ]

નમું જિનેશ્વર દેવ હું પરમ સુખી ભગવાન,
આરાધી તુજ પંથને પામું પદ નિર્વાણ.

હે ધર્મપિતા સર્વજ્ઞ જિનેશ્વર ચેતનમૂરતિ આપ જ છો.
મુજ ચેતનનું રૂપ જોવાને દર્પણસમ પ્રભુ આપ જ છો.
સમ્યક્ દરશન-જ્ઞાન-ચરણથી આપે અનુપમ સુખ પિયા,
મોક્ષતણો એ માર્ગ બતાવી ભવ્ય જીવોને ન્યાલ ક્રિયા.

મોક્ષમાર્ગનો પથિક હું આવ્યો તુજ દરબાર,
તુજસમ આતમ-ભાવના, એ જ પૂજનનો સાર.

આપણા ભગવંતો ❄️❄️ ચોવીસ તીર્થંકર ❄️❄️

હે ધર્મપિતા જિનેશ્વર દેવ ! જેવા સમ્યક્ ભાવે આપનો પુત્ર ભરત
આપને વંદન કરે છે... હું પણ તેવા જ ભાવે આપને વંદન કરું છું.
ભરતની જેમ હું પણ આપનો જ નંદન છું.

મોક્ષમાર્ગનો પથિક હું આવ્યો તુજ દરબાર,
તુજસમ આતમ-ભાવના, એ જ પૂજનનો સાર.

ભગવાન ઋષભદેવ પ્રત્યે ભાવભીની ભક્તિ

* આ ચોવીસીમાં ભગવાન ઋષભદેવ પહેલા તીર્થંકર થયા, તેમણે આ યુગમાં ધર્મની શરૂઆત કરી; ભવસાગરથી તરવાનો ઉપાય બતાવીને તેમણે આ ભરતક્ષેત્રમાં ધર્મયુગનો પ્રારંભ કર્યો. દિવ્યધ્વનિ વડે વીતરાગતા અને સર્વજ્ઞતાનો માર્ગ ખુલ્લો કરીને અનેક જીવોને મોક્ષમાર્ગમાં લગાડયાં ને ભવસાગરથી તાર્યાં આ રીતે ધર્મયુગના પ્રણેતા એવા શ્રી આદિનાથ જિનેન્દ્રના ચરણોમાં નમસ્કાર કરું છું.

* અમારું મસ્તક આપના ચરણમાં નમ્યું, તે નમ્યું, તે હવે બીજાને કોઈ કાળે નહીં નમે આપની ભક્તિના અવલંબનના બળવડે અમે ભવસાગરને તરી જશું, એટલે કે વીતરાગભાવના ધોલનવડે રાગને તોડીને સર્વજ્ઞતાને પામશું. આપની ભક્તિ કરીને અમેય આપના જેવા થઈશું.

* હે નાથ ! અમે આપની પાસે ન નમીએ તો જગતમાં અમારે નમવાનું બીજું સ્થાન કયાં છે ? પ્રભો ! અમારું હૃદય આપને જોતાં ઉલ્લસી જાય છે. અહા ! આપની વીતરાગતા ! જગતમાં જેનો જોદો નથી એ વીતરાગતા પ્રત્યે નમેલું અમારું હૃદય હવે કદી રાગ પ્રત્યે નમવાનું નથી હે દેવ ! જગતમાં મોક્ષાર્થી જીવોને નમવાનું કોઈ સ્થાન હોય તો એક આપ જ છો, એટલે પરમાર્થે આપના જેવો જે વીતરાગી જ્ઞાનસ્વભાવ છે તે જ મોક્ષાર્થને આદરણીય છે. રાગ તરફ જે નમે તે આપનો ભક્ત નહિ.

[૧. સ્વાનુભૂતિનાં જળથી જિનપૂજા]

ચેતનમય છે સુખ-સરોવર શ્રદ્ધા-પુષ્પે શોભે છે,
આનંદ-મોતી ચરતો હંસો કેલિ કરતો મ્હાલે છે.
સ્વાનુભૂતિના કળશ કનકમય ભરી ભરી પ્રભુ-નવરાવે છે,
એવા ધરમી નિર્મળ જળથી મોહ - મેલને ધૂએ છે.

ઊંડું સરવર આત્મનું આનંદે છલકાય,
શાંતિરસના પાનથી જન્મ-મરણ દૂર જાય.

[૨. શમરસ-ચંદનથી જિનપૂજા]

પ્રભો મગ્ન ચેતનાસાગરમાં શાંતિ-જલથી ન્હાઈ રહ્યા,
મોહ મેલને દૂર કરીને ભવાતાપથી રહિત થયા.
પ્રભો, તપ્ત હું મોહતાપથી, સમ્યક્રસમાં સ્નાન કરું,
પાવન થઈને તુજ મારગમાં શમરસ-જળથી પૂજ કરું.

ચેતનરસને ઘોળીને ચારિત-સુગંધ મિલાય;
ભાવે પ્રભુને પૂજતાં શીતળ શાંતિ પમાય.

[૩. અક્ષાતીત ભાવે જિનપૂજા]

પ્રભો! અગોચર અક્ષ થકી પણ અક્ષતથી તુમ પૂજ કરું,
અક્ષાતીત કરી જ્ઞાન અમારું અક્ષયપદને પ્રાપ્ત કરું.
સત્કાર કરું તુજ પરમ સુખનો અંતરમુખ મુજ જ્ઞાન વડે,
પૂજું પ્રભુજી પરમભાવથી મુજ સુખના આસ્વાદ વડે.

અક્ષત સુખનો સ્વાદ જે અક્ષ થકી છે પાર,
એવા અક્ષય સુખ વડે તૃપ્ત-તૃપ્ત ભગવાન.

[૪. શ્રદ્ધા-સુમન વડે જિનપૂજા]

પૂજું અતીન્દ્રિય દેવ અહો! આ મુજ શ્રદ્ધાનાં સુમન વડે,
નિષ્કામ થઈ બસ, એક જ કામ, હું સાધી લહું મુજ આતમને.

અનંતગુણનાં ફૂલ સુગંધી વિકસી રહ્યા છે આતમમાં,
કરમાશે નહીં કદી હવે હું આવ્યો છું તુજ મારગમાં.

સુંદર પુષ્પ શ્રદ્ધાનનાં ખીલ્યાં આત્મ-ઉદ્યાન,
નિજગુણ-પુષ્પે પૂજવા આવ્યો છું ભગવાન.

[૫. ચેતનરસના સ્વાદથી જિનપૂજા]

નેવેદ નથી કંઈ ખાતા પ્રભુ! હું નેવેદ તુજને શેનો ધરું?
ચેતનરસનો નેવેદ સાચો તુજ પાસેથી પ્રાપ્ત કરું.
અહો જિનેશ્વર ચેતનરસ આ આનંદથી હું સ્વાદ લહું,
સાદિ-અનંતનો સ્વાદ જ સાચો સિદ્ધાલયમાં આવી રહું.

જગનો એઠો સ્વાદ રે! ચાખ્યો વાર અનંત,
વીતરાગ નિજ સ્વાદ લઈ, હવે કરું ભવ-અંત.

[૬. જ્ઞાન-દીપકથી જિનપૂજા]

લાખો દીવડા ભલે જગે પણ દૂર નહીં અજ્ઞાન કરે,
તે અજ્ઞાનને એક જ ક્ષણમાં જ્ઞાનકિરણ આ નષ્ટ કરે.
અહો, જ્ઞાનતણો આ મહિમા! મોહ પ્રવેશ નહિ કરી શકે,
એવા જ્ઞાન દીપકથી જિનવર! સાધક તારી પૂજ કરે.

સ્વાનુભૂતિનો દીવડો પ્રકાશે આત્મસ્વરૂપ;
રાગ-પવન લાગે નહિ, કેવળ જ્યોતિ અનૂપ.

[૭. ધ્યાનાગ્નિ વડે જિનપૂજા]

દ્રેષ ગયા ને રાગ ગયા વળી અષ્ટ કર્મ પણ દૂર થયા,
અગ્નિ પ્રગટી ધ્યાન તણી ત્યાં ખુશબોથી ગુણ ખીલી રહ્યા.
અહો, આત્મશુદ્ધિ અદ્ભુત છે સુખ-સુવાસમાં મ્હાલી રહ્યા,
નિર્ધૂમ અગ્નિ ચમકે જ્ઞાયક ગુણ સર્વે જ્યાં શોભી રહ્યાં.

શાંતિ-સુગંધનો પૂંજ હું જ્ઞાન-આનંદનું ધામ,
સિદ્ધસમ નિજને ધ્યાવતી પહોંચું પ્રભુને ધામ.

[૮. મોક્ષસુખના સ્વાદ વડે જિનપૂજા]

સમ્યક્ વૃક્ષના અમૃત ફળ છે મોક્ષ તણા સુખ ચાખી રહ્યા,
અદ્ભુત સ્વાદ છે ચેતનરસનો, રાગદ્રેષ સૌ ભાગી ગયા.
કરું ભાવના મોક્ષ-શ્રીફળની બીજડા વાવી જ્ઞાનતણા,
સીંચી ચારિત ઉત્તમ જળથી સ્વાદ હું ચાખું મોક્ષતણા.

બીજ અને છું વૃક્ષ હું, ફળ હું, હું ખાનાર,
પૂજ્ય-પૂજક જ્યાં એક છે ફળપૂજાનો સાર.

[સમ્યક્ભાવે સાચી જિનસેવા]

અજ્ઞાનતામાં પ્રભુજી તમને સત્યરૂપે નવ પૂજી શક્યો;
પૂજન બહાને રાગ કરીને વીતરાગતા હું ચૂક્યો...
હવે પ્રભુ મેં જ્ઞાનરૂપ થઈ જાણી લીધું છે તારું રૂપ,
તેથી સમ્યક્ ભાવ જગાડી સેવી રહ્યો છું સત્યસ્વરૂપ.

સત્ય સ્વરૂપની સેવના, એ જ પ્રભુની સેવ;
જિનસેવા વ્યવહારથી નિશ્ચય આતમસેવ.

સાચા જિન-ઉપાસક એવા સમ્યગ્દષ્ટિ ભરતને સમ્યક્ ભાવથી જિનપૂજા કરતાં રોમાંચકારી ચૈતન્ય-ઉર્મિઓ જાગતી હતી. પૂજનબાદ ઘૂંટણીએ પડીને નમસ્કારપૂર્વક ભરતરાજાએ ધર્મચક્રવર્તી એવા તીર્થકર પ્રભુની સ્તુતિ કરી : હે પ્રભો ! આપ ધર્મના નાયક છો, આપ મોક્ષમાર્ગના નેતા છો, આત્મસ્વરૂપને જાણનારાઓના આપ ધ્યેય છો; ઈન્દ્રિયો વિદ્યમાન હોવા છતાં આપ અતીન્દ્રિય છો; વિષય-કષાય રહિત સંપૂર્ણ આત્મિકસુખ આપને પ્રગટ્યું છે. પ્રભો ! આપ તો અનંતગુણસમ્પન્ન છો, અમે અલ્પબુદ્ધિ જીવો આપના પવિત્ર ગુણોનું સ્તવન કઈ રીતે કરી શકીએ ? આપનાં ગુણોની સ્તુતિ તો દૂર રહી, આપનું નામ પણ અમને પવિત્ર કરે છે. હે પ્રભો ! આપને જ ઈષ્ટદેવ માનીને અમે આપની જ ઉપાસના કરીએ છીએ, ને આપે દેખાડેલા મોક્ષમાર્ગને ઉપાસીને મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવા ચાહીએ છીએ.

એ પ્રમાણે વંદન-પૂજન-સ્તવન કરીને, દેવો પણ જેને આશ્ચર્યથી જોઈ રહ્યાં છે એવા તે ભરતચક્રવર્તી શ્રીમંડપમાં જઈને મનુષ્યોની સભામાં અગ્રસ્થાને બેઠા. આખી સભા તત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણવાની ઈચ્છાથી ભગવાનની દિવ્ય વાણી સાંભળવા માટે હસ્તાંજલિ જોડીને શાંત થઈ ગઈ. ત્યારે મહારાજા ભરતે વિનયપૂર્વક ભગવાનને પ્રાર્થના કરી : હે ભગવાન ! તત્ત્વો કેટલા છે ? તેમાં શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ કેવું છે ? મોક્ષનો માર્ગ શું છે ? ને તે માર્ગનું ફળ શું છે ? તે અમે આપની પાસેથી સાંભળવા ચાહીએ છીએ...તો કૃપા કરીને ધર્મની વર્ષા કરો.

ભગવાનના દિવ્ય ઉપદેશવડે ભરતક્ષેત્રમાં ધર્મયુગનો પ્રારંભ

ભરતરાજે પ્રાર્થના કરતા તીર્થકર ભગવાન ઋષભદેવે અત્યંત ગંભીર દિવ્ય વાણી દ્વારા તત્ત્વોનું વિવેચન કર્યું. દિવ્યવાણી છૂટતી વખતે પણ ભગવાનના મુખમાં કોઈ ફેરફાર (હોઠનું હલનચલન વગેરે) થતો ન હતો. શું પદાર્થોને પ્રકાશીત કરતી વખતે દર્પણમાં વિકાર થાય છે ? નહિ. પ્રયત્ન વિના, ઈચ્છા વિના સર્વાંગેથી એ વીતરાગવાણીનો ધોધ વહેતો હતો. જેમ પર્વતની કોઈ ઊંડી ગૂફામાંથી અવાજ આવતો

હોય એમ પ્રભુની દિવ્યવાણી અતિ ગંભીર હતી. અહો, તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષોનું યોગબળ ને એમની પ્રભુતા કોઈ અચિન્ત્ય હોય છે !

સમવસરણ વચ્ચે દિવ્યધ્વનિમાં ભગવાને જીવાદિ છ દ્રવ્યોનું યથાર્થ સ્વરૂપ કહ્યું. જગતમાં જીવ ને અજીવ એમ બે પ્રકારનાં દ્રવ્યો છે; જીવો પણ સંસારી ને મુક્ત એમ બે પ્રકારનાં છે. જેમાં ચેતના એટલે કે જાણવા-દેખવાની શક્તિ છે તે જીવ છે; તે અનાદિ-અનંત છે, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવતા સહિત છે, ઉપયોગસ્વરૂપ છે, શુભ-અશુભ કે શુદ્ધ ભાવરૂપ સ્વકર્મનો કર્તા છે, તેના ફળનો ભોક્તા છે, તે લોકના પ્રદેશ પ્રમાણ અસંખ્યપ્રદેશી અરૂપી છે ને શરીરના આકારે રહેલો છે, અનંત ગુણસંપન્ન છે, લોકાન્ન સુધી ઊર્ધ્વગમનસ્વભાવી છે, સંસારદશામાં સંકોચ-વિસ્તારરૂપ પરિણમે છે; દ્રવ્યકર્મ-ભાવકર્મ-નોકર્મરહિત તેનું શુદ્ધ ચિદાનંદસ્વરૂપ છે તે મોક્ષદશામાં પ્રગટે છે, ને ધર્મીજીવો તેને પોતામાં સ્વાનુભવથી જાણે છે. જીવનું સંશોધન કરવા માટે ગતિ વગેરે ૧૪ માર્ગણાઓ પણ ભગવાને વિસ્તારથી બતાવી; જીવની પર્યાયના ૧૪ ગુણસ્થાનો બતાવ્યા; ઔપશમિક, ક્ષાયિક, ક્ષાયોપશમિક, ઔદયિક અને પારિણામિક-એ પાંચ ભાવો જીવનાં નિજતત્ત્વ છે, તેમનું સ્વરૂપ ઓળખાવ્યું. જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ છે. એવા ઉપયોગલક્ષણરૂપ જીવને ઓળખીને તેનું યથાર્થ શ્રદ્ધાન કરવું જોઈએ. 'જીવ' ઉપરાંત પ્રાણી, જંતુ, ક્ષેત્રજ, પુરુષ, પુમાન, આત્મા, અંતરાત્મા, જ્ઞ અને જ્ઞાની એ પણ જીવનાં જ નામો છે. દ્રવ્યથી તે નિત્ય છે. ને પર્યાયથી તે ઉત્પત્તિ-વિનાશસહિત અનિત્ય છે. આત્મા સત્ વસ્તુ છે, તે સર્વથા અભાવરૂપ નથી, તેમજ સર્વથા નિત્ય કે સર્વથા અનિત્ય પણ નથી; તે સર્વથા અકર્તા કે અભોક્તા પણ નથી, તેને સંસાર છે ને તે સંસારથી છૂટીને મોક્ષ પણ પામે છે. તે મોક્ષનો ઉપાય રત્નત્રય છે કે જે રાગ વગરનાં છે. કુમાર્ગ છોડીને આવા જીવતત્ત્વનો ને મોક્ષના ઉપાયનો નિશ્ચય કરવો જોઈએ; ને પછી અણુવ્રતરૂપ શ્રાવકપણું કે મહાવ્રતરૂપ મુનિપણું અંગીકાર કરવું જોઈએ;—એમ શ્રાવકધર્મ તથા મુનિધર્મ ભગવાને ઉપદેશ્યો.

વળી ભગવાનની દિવ્યદેશનામાં એમ આવ્યું કે—જીવની નરક તિર્યચ મનુષ્ય ને દેવ એ ચારે ગતિ તે સંસારઅવસ્થા છે; અને રત્નત્રયદ્વારા સમસ્ત કર્મોનો અત્યંત ક્ષય થતાં જે અનંત સુખસ્વરૂપ સિદ્ધગતિ પ્રગટે છે તે મોક્ષદશા છે. સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્ર એવા રત્નત્રયરૂપ સાધનવડે તેની પ્રાપ્તિ થાય છે. આવા જીવાદિ તત્ત્વોનું તથા સાચા દેવ-શાસ્ત્ર-ગુરુનું અત્યંત પ્રસન્નતાપૂર્વક શ્રદ્ધાન કરવું તે સમ્યગ્દર્શન છે; આ સમ્યગ્દર્શન મોક્ષપ્રાપ્તિનું પહેલું સાધન છે. જીવાદિ પદાર્થોના યથાર્થ સ્વરૂપને પ્રકાશીત કરનારું ને અજ્ઞાન-અંધકારનો નાશ કરનારું જે જ્ઞાન છે તે સમ્યગ્જ્ઞાન છે. ઈષ્ટ-અનિષ્ટ પદાર્થોમાં સમતાભાવ ધારણ કરીને નિજસ્વરૂપમાં ચરવું—એવા માધ્યસ્થલક્ષણરૂપ સમ્યક્ચારિત્ર છે. આ સમ્યક્ચારિત્ર યથાર્થપણે તૃષ્ણારહિત, મોક્ષાર્થી, વસ્ત્રરહિત અને અહિંસક એવા મુનિને જ હોય છે. આ સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન-સમ્યક્ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયની પૂર્ણતા તે મોક્ષનું કારણ છે; તેમાંથી એકેકેય ઓછું હોય તો તે પોતાના કાર્યને (મોક્ષને) સાધી શકતું નથી. સમ્યગ્દર્શન હોય તો જ જ્ઞાન ને ચારિત્ર સફળ છે. સમ્યગ્દર્શન રહિત બાહ્ય ચારિત્ર કંઈપણ કાર્યકરી નથી,—પરંતુ તે તો અંધપુરુષની દોડ સમાન છે. એ જ રીતે ચારિત્ર વગર એકલા દર્શન-જ્ઞાનવડે પણ મોક્ષ સધાતો નથી. આ રીતે રત્નત્રયરૂપ મોક્ષમાર્ગ ભગવાને બતાવ્યો.

જૈનધર્મમાં આપ્ત આગમ અને પદાર્થોનું જે સ્વરૂપ કહ્યું છે તેનાથી વધારે કે ઓછું ત્રણકાળમાં હોતું નથી.—આવી શ્રદ્ધાની દૃઢતા વડે સમ્યગ્દર્શનમાં વિશુદ્ધતા થાય છે. જેઓ અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોસહિત સર્વજ્ઞ છે, જેમણે મોહાદિ કર્મકલંક ધોઈ નાખ્યા છે, જેઓ નિર્મળતાના ભંડાર છે ને નિર્મળ જેમનો આશય છે, સૌના હિતોપદેષ્ટા છે—એવા વીતરાગ જિનદેવ તે 'આપ્ત' છે, તે જ ઈષ્ટદેવ છે. એવા આપ્તપુરુષની

વાણી—કે જે શુદ્ધાત્મસ્વરૂપના પુરુષાર્થને ઉપદેશનારી છે ને નયપ્રમાણોથી ગંભીર છે તે ‘આગમ’ છે, તેમાં કહેલાં અનેકાન્તસ્વરૂપ જીવાદિ પદાર્થો તે તત્ત્વો છે. આવા આપ્ત—આગમ—તત્ત્વોને બરાબર ઓળખવા જોઈએ. જીવ—અજીવ આદિ પદાર્થો પોતપોતાના ગુણ—પર્યાયરૂપે પરિણમન કરે છે; સમસ્ત પદાર્થોમાં પરિણમન સ્વયમેવ થાય છે, અને કાળદ્રવ્ય તેમાં સહકારીકારણ છે.—આવા પદાર્થસ્વરૂપને જે જાણે છે તે પરમ બ્રહ્મપદને પામે છે.

આ રીતે ભરતક્ષેત્રના આઠતીર્થકર ભગવાન ઋષભદેવે દિવ્યધ્વનિદ્વારા જીવાદિ છ દ્રવ્યોનું, મોક્ષ વગેરે પુરુષાર્થનું, મુનિધર્મ તથા શ્રાવકધર્મનું, મોક્ષ અને તેના માર્ગરૂપ રત્નત્રયનું, બંધ અને બંધના કારણોનું, સંસારી અને મુક્તજીવનું, ત્રણલોકની રચનાનું, સ્વર્ગ—નરક ને દ્વીપ—સમુદ્ર વગેરેનું, તીર્થકરો—ચકવર્તીઓ વગેરેના ચરિત્રનું, તીર્થકરોના કલ્યાણકોનું, ગુણસ્થાન—માર્ગશાસ્થાનનું, ગતિ—આગતિનું તથા મુનિઓની ઋદ્ધિ વગેરેનું નિરૂપણ કર્યું. સર્વને જાણનારા ને સર્વનું કલ્યાણ કરનારા ભગવાન ઋષભદેવે ભૂત—ભવિષ્ય—વર્તમાન ત્રણેકાળસંબંધી સમસ્ત દ્રવ્યોનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ બતાવ્યું.

અહા, આ ભરતક્ષેત્રમાં અસંખ્યાતા વર્ષો બાદ તીર્થકર ભગવાનની દિવ્યવાણી પહેલવહેલી પુરિમતાલનગરીમાં છૂટી...એ દિવ્યધ્વનિની શી વાત !! ને એ અમૃતધોધને ઝીલનારા શ્રોતાઓના આનંદની શી વાત !! ભગવાને કહેલું તત્ત્વસ્વરૂપ સાંભળીને ભરતરાજ અને બારે સભાના જીવો પરમ આનંદને પામ્યા. દિવ્યધ્વનિદ્વારા ધર્મરૂપી અમૃતનું પાન કરીને બધા જીવો પરમ હર્ષથી સંતુષ્ટ થયા. પરમ આનંદિત થઈને ભક્તિનિભર એવા ભરતરાજા ભગવાન સમીપે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ, અવધિજ્ઞાન તેમ જ અણુવ્રતોની પરમવિશુદ્ધિને પામ્યા.

ચાર તીર્થરૂપ ચતુર્વિધસંઘની સ્થાપના

એ જ વખતે ભરતના નાના ભાઈ વૃષભસેન—કે જે આ પુરિમતાલ નગરીના રાજવી હતા, તથા પ્રાણ, શૂરવીર, પવિત્ર, ધીર—ગંભીર ને અતિશય બુદ્ધિમાન હતા, તેમણે ભગવાનના પ્રથમ ઉપદેશથી સંબોધિત થઈને ભગવાનના ચરણોમાં મુનિદીક્ષા ધારણ કરી; તેઓ ભગવાનના પ્રથમ ગણધર થયા; ભગવાનના જે પુત્ર હતા તે જ તેમના ધર્મપુત્ર (ગણધર) થયા; ને સાત ઋદ્ધિ તથા ચાર જ્ઞાન વડે શોભી ઊઠ્યાં; આ ઉપરાંત આહારદાન દેનારા રાજા સોમપ્રભ, શ્રેયોસકુમાર તથા અન્ય રાજાઓ પણ દીક્ષા લઈને ભગવાનના ગણધર થયા. ભગવાનની પુત્રી અને ભરતની નાની બહેન બ્રાહ્મીદેવી પણ ભગવાન સમીપ દીક્ષિત થઈને આર્યિકાઓના સંઘના ગણિની બન્યા; દેવોએ પણ તેની પૂજા કરી. ભગવાનની બીજી પુત્રી ને બાહુબલીની સહોદરી સુંદરીદેવીએ પણ પ્રભુચરણોમાં વૈરાગ્યપૂર્વક દીક્ષા લીધી; બીજા પણ કેટલાય રાજાઓ, રાજકુમારો ને રાજપુત્રીઓએ સંસારથી ભયભીત થઈને દીક્ષા ધારણ કરી. શ્રુતકીર્તિ નામના અતિશય બુદ્ધિમાન પુરુષે શ્રાવકવ્રત ગ્રહણ કર્યા, ને લાખો દેશવ્રતી શ્રાવકોમાં તે શ્રેષ્ઠ થયા; એ જ રીતે પવિત્ર અંતઃકરણવાળી સતી પ્રિયવ્રતાએ શ્રાવિકાનાં વ્રત ધારણ કર્યા ને લાખો શ્રાવિકાઓમાં તે શ્રેષ્ઠ થઈ. આ રીતે ભગવાન ઋષભદેવના શાસનમાં આ ભરતક્ષેત્રમાં મુનિ—અર્જિકા—શ્રાવક ને શ્રાવિકારૂપ ચતુર્વિધસંઘની સ્થાપના થઈ.

મોક્ષના દરવાજા ખુલ્યા

ભગવાનની સાથે દીક્ષા લેનારા જે ૪૦૦૦ રાજાઓ ભ્રષ્ટ થઈ ગયા હતા તેમાંથી એક મરીચિ સિવાયના બીજા બધા તપસ્વી—રાજાઓ ભગવાન ઋષભદેવના ઉપદેશથી તત્ત્વનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજીને ફરીથી દીક્ષિત થયા ને ભાવલિંગી મુનિ થયા. બીજા અનેક ઉત્તમ રાજાઓએ પણ દીક્ષા લીધી; તેમાં

ભગવાનના પુત્ર અનંતવીર્ય (ભરતના ભાઈ) પણ ભગવાન પાસે દીક્ષા લઈને અલ્પકાળમાં કેવળજ્ઞાન પ્રગટાવી આ અવસર્પિણી યુગમાં (ત્રીજા આરામાં) સૌથી પહેલા મોક્ષ પામ્યા. દેવોએ પણ તેમની પૂજા કરી. આ રીતે પ્રથમ તીર્થંકર ભગવાનનો દિવ્યધ્વનિ શરૂ થતાં ભરતક્ષેત્રમાં મોક્ષના દરવાજા ખુલ્યા.

સૌધર્મ-ઈન્દ્રદ્વારા ભગવાનની સ્તુતિ

મહારાજા ભરત પરમભક્તિપૂર્વક ભગવાન ઋષભદેવના કેવળજ્ઞાનનો ઉત્સવ કરીને, તેમજ દિવ્યવાણીનું શ્રવણ કરીને, ચકરત્નનો તથા પુત્રજન્મનો ઉત્સવ કરવા માટે અયોધ્યા તરફ પાછા ફર્યા. ભરત-રાજર્ષિ વિદાય થયા ને દિવ્યધ્વનિ બંધ થઈ ત્યારે, ધર્મસભામાં બિરાજમાન ભગવાન ઋષભદેવને દેખીને હર્ષથી જેનાં હજાર નેત્રો વિકસીત થયાં છે અને મન પ્રસન્ન થઈ રહ્યું છે એવાં સૌધર્મ-ઈન્દ્રે સ્થિરચિત્તે ભગવાનની સ્તુતિ શરૂ કરી : હે પ્રભો ! મારી બુદ્ધિની મંદતા હોવા છતાં માત્ર ભક્તિથી પ્રેરાઈને હું ગુણરત્નોની ખાણ એવા આપની સ્તુતિ કરું છું; આપની સ્તુતિ વડે ઉત્તમ ફળ સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે. પવિત્ર ગુણોનું કીર્તન કરવું તે સ્તુતિ છે, પ્રસન્નબુદ્ધિવાળો ભવ્યજીવ સ્તુતિ કરનાર (સ્તોતા) છે, સર્વગુણસમ્પન્ન એવા આપ સર્વજદેવ સ્તુત્ય છે, અને મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ તે સ્તુતિનું ફળ છે. હે ભગવાન ! આ રીતે આપની સ્તુતિ કરનાર એવા મને આપ આપની પ્રસન્નદષ્ટિવડે પવિત્ર કરો. પ્રભો ! આપની ભક્તિ અને આનંદિત કરી રહી છે તેથી હું સંસારથી ઉદાસીન થઈને આપની સ્તુતિમાં લીન થયો છું. હે દેવ ! રાગ-દ્વેષરહિત એવા આપ વસ્ત્રાભૂષણ વગર જ સર્વોત્કૃષ્ટપણે શોભી રહ્યા છો; તેથી સિદ્ધ થાય છે કે શોભા બાહ્ય શણગારથી નથી પણ વીતરાગભાવથી જ છે. આપે ક્રોધ કર્યા વગર જ મોહ-શત્રુને હણી નાંખ્યો; આપની પ્રભુત્વશક્તિ મહાન આશ્ચર્યકારી છે. પ્રભો ! આપની વીતરાગદષ્ટિ અમને પવિત્ર કરી રહી છે. જેમાંથી દિવ્યવાણીરૂપી અમૃત ઝરે છે ને ભવ્યજીવોને જીવન આપે છે એવું આપનું શ્રી-મુખ, જાણે કે ધર્મનો ખજાનો હોય એવું શોભી રહ્યું છે; અને આ પણ એક આશ્ચર્યની વાત છે કે આપની વાણીમાં એક સાથે અનેક પ્રકારની ભાષાઓ ઉત્પન્ન થાય છે; આપના તીર્થંકરત્વનો જ એ કોઈ અચિંત્ય મહિમા છે. આપના આત્માની તો શી વાત, આપના દેહ અને વાણી પણ એવા અસાધારણ છે કે જગતને આનંદિત કરે છે. પ્રભો ! આપનું આ સમવસરણરૂપી વિમાન પૃથ્વીને નહિ સ્પર્શતું થકું સદા આકાશમાં જ વિદ્યમાન રહે છે; આપની સમીપ ૧૦૦ યોજનમાં ક્યાંય દુષ્કાળ કે રોગ વંગેરે ઉપદ્રવ હોતો નથી; સિંહ-વાઘ જેવા હિંસક પ્રાણીઓ પણ આપનો ધર્મોપદેશ સાંભળીને અહિંસક બની જાય છે; પ્રભો ! ઘાતીકર્મોને નષ્ટ કર્યા હોવાથી અસાતા વેદનીય આપને ફળ આપી શકતું નથી. તેથી નથી તો આપને ક્ષુધા, કે નથી આહાર. આપ તો અનંત અતીન્દ્રિય સુખના ભોક્તા છો. પ્રભો ! આપને દેખતાં દેવોને એટલો આનંદ થાય છે કે એમનાં નેત્રો પલકાર પણ મારતા નથી. પ્રભો ! આપ આપના આત્મામાંથી આત્મા વડે જ સ્વયંભૂ સર્વજ્ઞપણે પ્રગટ થયા છો ને આપનો મહિમા અચિંત્ય છે, તેથી આપને નમસ્કાર હો.

હજી ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં સૌધર્મઈન્દ્ર કહે છે કે હે નાથ ! આપના ગુણો અનંત છે; એ અનંત ગુણોનું સ્તવન તો હું મારી હજાર જીભ વડે પણ કરી શકું તેમ નથી, પરંતુ આપનાં ૧૦૦૮ લક્ષણો અતિશય પ્રસિદ્ધ છે, તેથી હું એક હજાર આઠ મંગલ નામોદ્વારા આપની સ્તુતિ કરું છું.—આમ કહીને ઈન્દ્રે ‘શ્રીમાન્’ થી શરૂ કરીને ‘ધર્મસામ્રાજ્યનાયક’ સુધીનાં ૧૦૦૮ નામોથી ભગવાનનું સ્તવન કર્યું.

૧. હે પ્રભો ! જગતના અદ્વિતીય-પ્રકાશક હોવાથી આપ એક છો.
૨. એકસાથે જ્ઞાન-દર્શનરૂપ બે ઉપયોગના ધારક હોવાથી આપ બે રૂપ છો.
૩. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એવા ત્રિવિધ મોક્ષમાર્ગમય હોવાથી ત્રિરૂપ છો.
૪. આત્મામાં ઉત્પન્ન એવાં અનંત ચતુષ્ટયસ્વરૂપ હોવાથી આપ ચારરૂપ છો.

૫. પંચપરમેષ્ટીસ્વરૂપ હોવાથી તથા પંચકલ્યાણકના નાયક હોવાથી પાંચરૂપ છો.
૬. હે દેવ! જીવાદિ છ દ્રવ્યોના પ્રત્યક્ષ જ્ઞાતા હોવાથી આપ છ રૂપ છો.
૭. નૈગમાદિ સાત નયોના સંગ્રહરૂપ હોવાથી આપ સાતરૂપ છો.
૮. સમ્યક્ત્વાદિ આઠ અલૌકિક ગુણસ્વરૂપ હોવાથી આપ આઠરૂપ છો.
૯. પ્રભો! કેવળજ્ઞાનાદિ નવ ક્ષાયિકલબ્ધિસહિત હોવાથી આપ નવરૂપ છો.
૧૦. મહાબલ આદિ દશઅવતારવડે આપનો નિર્ધાર થતો હોવાથી દશરૂપ છો.

એવા હે ઋષભજિનેશ્વર! આ ભવદુઃખોથી મારી રક્ષા કરો.

એ પ્રમાણે સ્તુતિ કર્યા બાદ ઈન્દ્રે ભગવાનને તીર્થ વિહાર માટે પ્રાર્થના કરી : હે પ્રભો ! ભવ્યજીવોને ધર્મરૂપી અમૃતનું સીંચન કરવા માટે આપ શરણરૂપ થાઓ. મોહની સેનાને નષ્ટ કરીને કેવળજ્ઞાન પામ્યા પછી હવે મોક્ષમાર્ગનો ઉપદેશ દેવાનો સમય પાકી ગયો છે, ને આપના શ્રીવિહાર માટે આ ધર્મચક્ર પણ તૈયાર છે. માટે હે જિનેશ્વર ! મંગલવિહાર વડે આ ભરતભૂમિને પાવન કરો ને મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશ વડે ધર્મતીર્થનું પ્રવર્તન કરો.

ત્યારે, તીર્થકર નામની પુણ્યપ્રકૃતિ જેને સારથિ છે એવા શ્રીભગવાનનો વિહાર થયો; ભગવાનને કંઈ ઈચ્છા ન હતી પણ ભવ્ય જીવોના મહાભાગ્યે એમનો સહજ વિહાર થયો. ઈન્દ્રાદિ દેવોએ ભગવાનના વિહારનો મોટો મહોત્સવ કર્યો આકાશગામી ભગવાનની આસપાસ કરોડો દેવો જયજયકાર કરતા આકાશમાં ચાલવા લાગ્યા. ભગવાન જ્યાં જ્યાં પધાર્યા ત્યાં સર્વત્ર આનંદ ફેલાઈ ગયો; આકાશ અને પૃથ્વી પણ પ્રસન્ન થઈને દૈવી વાતાવરણ દ્વારા ભગવાનના આગમનની સૂચના દેતા હતા, હજાર આરાવાળું તેજસ્વી ધર્મચક્ર સૌથી આગળ ચાલતું હતું. અષ્ટમંગળ, ધર્મધ્વજ અને દેવોનાં વાજાં પણ સાથે હતા. લોકો કહે છે કે આકાશમાં ફૂલ નથી હોતાં, પણ આશ્ચર્ય છે કે ગગનવિહારી ભગવાનના ચરણોની નીચે આકાશમાં ફૂલ રરપ સુવર્ણકમળ રચાઈ જતા હતા; એ રીતે આકાશરૂપી સરોવર પણ કમળોથી ખીલી જતું હતું. એક લાખ પૂર્વ સુધી ગુજરાત-સૌરાષ્ટ્ર સહિત ભરતભૂમિમાં મંગલવિહાર કરીને ભગવાન ઋષભદેવે ધર્મમૃતની વર્ષા કરી અને ભવ્યજીવોને તૃપ્ત કર્યા; પછી કૈલાસપર્વત ઉપર પધાર્યા....ને ત્યાં સ્થિર થયા.

કૈલાસધામમાં બિરાજમાન ઋષભદેવ તીર્થકરને નમસ્કાર હો.

[પ્રિય પાઠક ! આપણા કથાનાયક મહાત્માએ મહાબલ રાજાના ભવથી માંડીને ભગવાન ઋષભદેવ સુધીના દશ ભવમાં જે ધર્મસાધના કરી અને તીર્થકર થઈને ધર્મતીર્થનું પ્રવર્તન કર્યું તેનું જે સુંદર વર્ણન ભગવત્ જિનસેનસ્વામિરચિત મહાપુરાણના ૨૫ પ્રકરણ સુધીમાં છે, તે આપે ટૂંકમાં અહીં સુધીમાં વાંચ્યું; ત્યાર પછી ૨૬મા પ્રકરણથી ૪૭ પ્રકરણ સુધી ભરતચક્રવર્તીના દ્વિગ્વિજય વગેરેનું, તેમ જ બાહુબલી, જયકુમાર વગેરે મહાપુરુષોનાં જીવનનું વર્ણન છે, અને પછી ઉત્તરપુરાણમાં (ગુણભદ્રસ્વામિરચિત પ્રકરણ ૪૮ થી ૭૬માં) બાકીનાં ૨૩ તીર્થકર ભગવંતો, ચક્રવર્તીઓ, બળદેવ-વાસુદેવ, હનુમાનજી વગેરે મહાપુરુષોની જીવનકથા છે. આપણે આ પુસ્તકમાં એ બધું લેવા જઈએ તો પુસ્તક ઘણું મોટું થઈ જાય.—એટલે, ભગવાન ઋષભદેવના શાસનકાળમાં થયેલા બીજા ભરતાદિ મહાપુરુષોના જીવનનું વિસ્તૃત વર્ણન તો તે-તે પુરુષોનાં જીવનચરિત્રમાં કરીશું, અહીં તો તેમના મંગલસ્મરણ-અર્થે ટૂંકો ઉલ્લેખ જ કરીશું; પછી છેલ્લે કૈલાસધામ ઉપર પહોંચીને ભગવાન ઋષભદેવનો મોક્ષકલ્યાણક જોઈશું. અને ત્યારબાદ, અનેક પુરાણોના આધારે લખાયેલ બીજા ત્રેવીસ તીર્થકર ભગવંતોના ઉત્તમ જીવનનું રસાસ્વાદન કરીશું.]

ભરતચક્રવર્તી અને બાહુબલી

ભગવાન ઋષભદેવના મોટા પુત્ર ને અનેક ભવ સુધી સાથે રહેનાર ભરત, પુરિમતાલનગરીમાં ભગવાન ઋષભદેવના સમવસરણમાં વંદના કરીને અયોધ્યા આવ્યા; ત્યાં પુત્રજન્મનો તથા ચક્રવર્તનની ઉત્પત્તિનો ઉત્સવ કર્યો, ને પછી છ ખંડનો દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યા. જ્યારે સૌરાષ્ટ્રદેશમાંથી પસાર થયા. ત્યારે વચ્ચે ગીરનારનો મનોહર પ્રદેશ આવ્યો : 'અહીં ભવિષ્યમાં નેમિનાથ તીર્થંકર થશે'—એમ સ્મરણ કરીને ભરતચક્રવર્તીએ ઊંચા ગીરનાર પર્વતની પ્રદક્ષિણા કરી. છખંડનો દિગ્વિજય કરીને પાછા ફરતાં

કૈલાસપર્વત ઉપર ભગવાન આદિનાથના ફરી દર્શન કર્યાં. ભરતે ભગવાનના દર્શન કરીને દિગ્વિજયની શરૂઆત કરેલી, તે આજે ૬૦૦૦૦ વર્ષ બાદ દિગ્વિજયની પૂર્ણતા પ્રસંગે તેને ફરીને ઋષભદેવપ્રભુના દર્શન થયા. તેની સાથે ૧૨૦૦ પુત્રો હતા, તેઓએ તો પોતાના આદિનાથદાદાને પહેલી જ વાર દેખ્યા, ને દેખીને પરમ આશ્ચર્ય પામ્યા ! તેઓ પોતાની માતાની પાસે જઈને અત્યંત હર્ષપૂર્વક સમવસરણનું વર્ણન કરવા લાગ્યા. અહા, સાક્ષાત્ પરમાત્મા (અને વળી તે પોતાના દાદા)—તેમનાં દર્શનથી તે રાજકુમારોને જે આત્મતૃપ્તિ અને પ્રસન્નતા થઈ, તેની શી વાત !

કૈલાસની યાત્રા કરીને અયોધ્યાની નજીક આવતાં ભરતનું ચક્ર અટકી ગયું, કેમકે ૯૯ ભાઈઓ હજી અજ્ઞાનમ હતા; તેઓએ ભગવાન આદિનાથ સિવાય બીજાને ન નમવાનો નિરધાર કર્યો હતો.

ભરતરાજાના દૂતદ્વારા સંદેશો સાંભળીને ૯૮ ભાઈઓ તો સંસારથી વિરક્ત થઈ ગયા ને 'દીક્ષા એ જ રક્ષા છે' એમ સમજીને ભગવાન આદિનાથ પ્રભુના શરણે જઈને મુનિ થયા, ને પછી કેવળજ્ઞાન પ્રગટ કરીને મોક્ષ પામ્યા.

બાકી રહ્યા એક બાહુબલી ! એમણે ન તો દીક્ષા લીધી કે ન ભરતને નમન કર્યું. અંતે ભરત-બાહુબલી વચ્ચે ત્રિવિધ યુદ્ધ થયું, તેમાં ભરત હાર્યા; બાહુબલી ઉપર ચક્ર છોડ્યું પણ ચરમશરીરી-ભાઈ ઉપર તેની કાંઈ અસર ન થઈ. એ જ વખતે વિજેતા બાહુબલી સંસારથી વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષિત થયા ને એક વર્ષ સુધી પ્રતિભાયોગ ધારણ કરીને ધ્યાનમાં લયલીનપણે અદ્ભુત-આશ્ચર્યકારી તપ કર્યું. આ ભવના ભાઈ, ને પૂર્વભવના પણ ભાઈ—એવા ભરતચક્રી તેમનું પૂજન કરવા આવ્યા, તે જ વખતે નિઃશલ્ય થઈને તેઓ કેવળજ્ઞાન પામ્યા, ને ભરતે રત્નોના અર્ધ વડે અતિભક્તિથી ફરીને બાહુબલી-કેવળીની મોટી પૂજા કરી. કેવળજ્ઞાનપ્રાપ્ત બાહુબલી-જિનદેવે અનેક દેશમાં વિહાર કરી દિવ્યધ્વનિ વડે સર્વે જીવોને સંતુષ્ટ કર્યા ને પછી કૈલાસપર્વત ઉપર આવી પહોંચ્યા.

ભરતચક્રવર્તીએ એકવાર ૧૬ સ્વપ્નો દેખ્યા ને તેનું ફળ જાણવા ભગવાનના સમવસરણમાં ગયા. એ ૧૬ સ્વપ્નો આગામી પંચમકાળના સૂચક હતા.

જયકુમાર

ભગવાનને પ્રથમ આહારદાન દેનાર હસ્તિનાપુરના રાજા સોમપ્રભ અને શ્રેયાંસકુમાર; શ્રેયાંસકુમાર તો ભગવાનના ૯ ભવના સાથીદાર, ને છેવટે ગણધર થયા; સોમપ્રભરાજાના પુત્ર જયકુમાર, સોમપ્રભ રાજાએ દીક્ષા લીધા પછી જયકુમાર હસ્તિનાપુરના રાજા થયા, તેમજ ભરતચક્રવર્તીના તેઓ સેનાપતિ પણ હતા. સુલોચનાદેવી સાથે તેનાં લગ્ન થયા; બંનેને જાતિસ્મરણ થતાં અનેક ભવોના સંબંધનું જ્ઞાન થયું હતું. ઈન્દ્રે તે બંનેના ઉત્તમ શીલની પ્રશંસા કરી, તેથી દેવીએ આવીને તેમના શીલની પરીક્ષા કરી. એક દિવસ ભગવાનનો ઉપદેશ સાંભળી જયકુમારે દીક્ષા લીધી, તેની સાથે તેમના નાના ભાઈઓ જયંત, વિજય; સંજયંત, તેમજ ચક્રવર્તીના રવિકીર્તિ વગેરે અનેક પુત્રોએ પણ દીક્ષા લીધી. જયકુમાર ઋષભદેવપ્રભુના ૭૧મા ગણધર થયા ને મોક્ષ પામ્યા; સતી સુલોચનાએ પણ દીક્ષા લીધી ને એકાવતારી થઈ.

હવે આપણે ભગવાનના સમવસરણમાં જઈને ત્યાંના ધર્મવૈભવને નીહાળીએ:

ભગવાન ઋષભદેવનો ધર્મ વૈભવ

મોક્ષમાર્ગના નાયક ને ધર્મતીર્થના પ્રવર્તક ભગવાન ઋષભદેવ, સમવસરણમાં ૮૪ ગણધરોની વચ્ચે શોભી રહ્યા છે. તેમના સમવસરણમાં વીસ હજાર કેવળજ્ઞાનીઓ ગગનમાં બિરાજે છે; ૪૭૫૦ શ્રુતકેવળીઓ છે; ૪૧૫૦ શિક્ષકમુનિવરો છે; ૮૦૦૦ અવધિજ્ઞાની મુનિવરો છે; ૨૦૬૦૦ વિક્રિયાઋદ્ધિધારક મુનિવરો છે; ૧૨૭૫૦ મનઃપર્યયજ્ઞાની મુનિવરો છે. એ રીતે કુલ ૮૪૦૮૪ (ચોરાશી હજાર ને ચોરાશી) મુનિવરોનો સંઘ બિરાજે છે,—તેમને નમસ્કાર હો. બ્રાહ્મી વગેરે ત્રણ લાખ પચાસ હજાર અર્જિકામાતાઓ ભગવાનના ગુણોની ઉપાસના કરી રહ્યાં છે; દઢવ્રતાદિ ત્રણ લાખ શ્રાવકો ને સુવ્રતાદિ પાંચ લાખ શ્રાવિકાઓ ભગવાને કહેલા મોક્ષમાર્ગમાં ચાલી રહ્યાં છે, અને તિર્યચોનો પણ કોઈ પાર નથી. આવી ઉત્તમ ધર્મસભામાં દિવ્યધ્વનિના ધોધ છૂટી રહ્યાં છે ને કેટલાય જીવો સમ્યક્ત્વાદિ ધર્મ પામીને આત્મકલ્યાણ કરી રહ્યા છે. જૈનધર્મની ધારા ધમધોકાર ચાલી રહી છે.

એ રીતે સજ્જનોને ઉત્તમ મોક્ષફળની પ્રાપ્તિ કરાવવા માટે ભગવાન એક લાખ પૂર્વ (—તેમાં

એક હજાર વર્ષ ને ૧૪ દિવસ કમ) સુધી આ ભરતભૂમિમાં તીર્થંકરપણે વિચર્યા. જ્યારે તેમને મોક્ષ જવામાં ૧૪ દિવસ બાકી રહ્યા ત્યારે પોષ સુદ પૂર્ણિમાના દિવસે કૈલાસપર્વત ઉપર યોગનિરોધ શરૂ થયો, દિવ્યધ્વનિ બંધ થઈ ગઈ.

બરાબર એજ દિવસે અયોધ્યાનગરીમાં મહારાજા ભરતે સ્વપ્ન જોયું કે મેરૂપર્વત ઊંચો થઈને ઠેઠ સિદ્ધક્ષેત્ર સુધી પહોંચી રહ્યો છે; યુવરાજ અર્કકીર્તિએ એવું સ્વપ્ન જોયું કે મહાઔષધનું વૃક્ષ મનુષ્યોનાં જન્મ રોગને મટાડીને સ્વર્ગમાં જાય છે; ગૃહપતિએ જોયું કે કલ્પવૃક્ષ ઈચ્છિત ફળ આપીને સ્વર્ગમાં જઈ રહ્યું છે; પ્રધાનમંત્રીએ જોયું કે એક રત્નદ્વીપ લોકોને રત્નસમૂહ આપીને આકાશમાં જવા તૈયાર થયેલ છે; એ જ રીતે સેનાપતિ વગેરેએ પણ ભગવાન ઋષભદેવના મોક્ષગમનસૂચક સ્વપ્નો દેખ્યા ને એજ સવારે 'આનંદ' નામનો દૂત સમાચાર લાવ્યો કે ભગવાન મોક્ષ જવાની તૈયારી કરી રહ્યા છે.

તુરત જ સમસ્ત પરિવાર સહિત ભરતચક્રવર્તી ભગવાનના સમવસરણમાં આવી પહોંચ્યા, ને ૧૪ દિવસ સુધી મહામહા નામની મોટી પૂજા કરી.

ભગવાનનું મોક્ષગમન

પોષ વદ ૧૪ (શાસ્ત્રીય માહ વદ ૧૪)ના રોજ સૂર્યોદય વખતે ભગવાન ઋષભદેવ પૂર્વમુખે અનેક મુનિઓ સહિત પર્યકાસને બિરાજમાન થયા; સૂક્ષ્મક્રિયાપ્રતિપાતિ નામના ત્રીજા શુક્લધ્યાનવડે ત્રણે યોગનો નિરોધ કરીને અયોગી થયા; અંતિમ ગુણસ્થાને પાંચ લઘુસ્વરના ઉચ્ચારણ જેટલા સમયમાં ચોથા વ્યુપગતક્રિયાનિવર્તિ નામના શુકધ્યાનવડે ચાર અઘાતીકર્મોનો અત્યંત અભાવ કરી, કૈલાસગિરિથી અશરીરી સિદ્ધપદને પામ્યા ને અષ્ટમહાગુણસહિત ઊર્ધ્વગમન કરી તનુવાતવલયમાં લોકાગ્રે બિરાજમાન થયા. આત્મસુખમાં તલ્લીનપણે અત્યારે પણ તેઓ ત્યાં બિરાજી રહ્યા છે.

તે સિદ્ધપ્રભુને નમસ્કાર હો.

ઈન્દ્રોએ તેમજ ભરતચક્રવર્તી વગેરેએ પ્રભુના મોક્ષકલ્યાણકનો મહોત્સવ કર્યો.—

કૈલાસગિરિ પર ઋષભદેવ, થયા સિદ્ધભગવાન;
સાધી પ્રભુના પંથને નમન કરો ગુણવાન.

[આપણા ૨૪ તીર્થંકર ભગવંતોના મહાપુરાણમાં પ્રથમ—તીર્થંકર ભગવાન ઋષભદેવનું દશ પૂર્વભવોસહિત મંગલજીવનચરિત્ર અહીં પૂરું થયું.]

ભગવાન ઋષભદેવનું મહાન જીવનચરિત્ર તમે વાંચ્યું. તમને ખરેખર આનંદ થયો! જિનભક્તિ અને મોક્ષને સાધવાની મંગલ ઊર્મિઓ તમારા અંતરમાં જાગી!....હા; અને હવે એવા જ બીજા ૨૩ ભગવંતોનું અતિ ભવ્ય જીવનચરિત્ર તમે વાંચશો....અને સાથે સાથે ઉત્તમ પ્રસંગોના ચિત્રો પણ દેખીને તમને મજા આવશે.

આ રીતે એક સાથે આપણા ચોવીસે તીર્થંકર ભગવંતોનું આ મહાપુરાણ વાંચીને આપ વાહ....વાહ! પોકારી ઊઠશો. તે ભગવંતોના દિવ્ય ગુણો તમારા ચિત્તમાં વસી જશે, ને જૈનધર્મના મૂળ રહસ્યો તમારા જાણવામાં આવી જશે.

*

ભગવાન ઋષભદેવ વગેરે દશ જીવોનાં પૂર્વ ભવોનું દિગ્દર્શન

	૧ ઋષભદેવ	૨ શ્રેયાંસ	૩ ભરત	૪ બાહુબલી	૫ વૃષભસેન	૬ અનંતવિજય	૭ મહાસેન	૮ શ્રીષેષ	૯ ગુણસેન	૧૦ જયસેન
★	જયવર્મા	ધનશ્રી	અતિગૃહરાજા અને નરક	પ્રીતિવર્ધનના સેનાપતિ	પ્રીતિરાજાના મંત્રી	પ્રીતિરાજાના પુરોહિત	—	—	—	—
૧	મહાબલ	નિર્નામિકા	શાર્દૂલસિંહ	ભોગભૂમિ	ભોગભૂમિ	ભોગભૂમિ	—	—	—	—
૨	લલિતાંગ દેવ	સ્વયંપ્રભા	દિવાકરદેવ	પ્રભાકરદેવ	કનકપ્રભદેવ	પ્રભંજનદેવ	ક્રોધી-વૈશ્ય	માની-રાજા	માયાવી વણિક	લોભી-કંદોઈ
૩	વજ્રજંઘરાજા	શ્રીમતી રાણી	મતિવર મંત્રી	સેનાપતિ	પુરોહિત	નગરશેઠ	સિંહ	ભૂડ	વાનર	નોળિયો
૪	ભોગભૂમિ આર્ય	ભોગભૂમિ આર્યા	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	ભોગભૂમિ	ભોગભૂમિ	ભોગભૂમિ	ભોગભૂમિ
૫	શ્રીધરદેવ	સ્વયંપ્રભ દેવ	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	ચિત્રાંગદ દેવ	મણિકુંડલ દેવ	મનોહર દેવ	મનોરથ દેવ
૬	સુવિધિરાજા	કેશવ પુત્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	વરદત્ત રાજા	વરસેન રાજા	ચિત્રાંગદ રાજા	શાન્તદમન રાજા
૭	અચ્યુતેન્દ્ર	અચ્યુતેન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અહમિન્દ્ર	અચ્યુતદેવ	અચ્યુતદેવ	અચ્યુતદેવ	અચ્યુતદેવ
૮	વજ્રનાભી ચક્રી	ધનદત્ત	સુબાહુ (ભાઈ)	મહાબાહુ (ભાઈ)	પીઠ (ભાઈ)	મહાપીઠ (ભાઈ)	જય (ભાઈ)	વિજય (ભાઈ)	જયન્ત (ભાઈ)	અપરાજિત (ભાઈ)
૯	(નવમા ભવમાં આ દશેય જીવો સર્વાર્થ સિદ્ધિમાં દેવ હતા.)									
૧૦	ઋષભદેવ તીર્થંકર	શ્રેયાંસ ગણધર	ભરત-ચેક્રી	બાહુબલી	વૃષભસેન (પુત્ર) ગણધર	અનંતવિજય (પુત્ર) ગણધર	મહાસેન (પુત્ર)	શ્રીષેષ (પુત્ર)	પુત્રગુણસેન ગણધર	પુત્ર જયસેન
આ દશેય જીવો તે ભવમાં મોક્ષ પામ્યા.										
આ દશેય જીવો પૂર્વભવમાં એક સાથે મુનિરાજ પાસે ધર્મોપદેશ સાંભળી રહ્યા છે તેના ભાવવાહી દર્શન માટે જીઓ પાનું ૮ અને ૧૦										